

SAVONIA

OPINNÄYTETYÖ - YLEMPI AMMATTIKORKEAKOULUTUTKINTO
SOSIAALI-, TERVEYS- JA LIIKUNTA-ALA

OSALLISUUS PÄIVÄTOI- MINNASSA

Kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöinen
kehittäminen päiväkeskus Poijussa

TEKIJÄ/T: Elina Puustinen
TYK16KY

Koulutusala Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala		
Koulutusohjelma/Tutkinto-ohjelma Sosiaali- ja terveystieteiden kehittäminen ja johtamisen tutkinto-ohjelma		
Työn tekijä(t) Elina Puustinen		
Työn nimi Osallisuus päivätoiminnassa- Kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen päiväkeskus Poijussa		
Päiväys 14.5.2018	Sivumäärä/Liitteet	64/3
Ohjaaja(t) Sinikka Tuomikorpi		
Toimeksiantaja/Yhteistyökumppani(t) Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyöni aiheena on kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen. Kehitysvammaisten päivätoiminta on asiakkaan toimintakykyä ylläpitävää, osallisuuden turvaavaa ja sosiaalista vuorovaikutusta kehittävä toimintaa. Valtakunnallisesti kehitysvammaisten päivätoiminnan odotetaan uudistuvan niin, että toiminta on yksilöllisempää ja se huomioi nykyistä paremmin asiakkaiden toiveet ja tarpeet.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena on kehitysvammaisten päiväkeskus Poijun päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen osallistamalla asiakkaat toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Opinnäytetyön tavoitteena on koota pohjatietoa ja kokemuksia asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämiseksi Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintayksiköissä. Mitä asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääminen edellyttää asiakkaalta ja työntekijältä?</p> <p>Opinnäytetyö on kvalitatiivinen toimintatutkimus, jonka toteuttamiseksi osallistuin päiväkeskus Poijun asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän yhteistyössä Sitran kanssa järjestämiin työpajoihin. Työpajatyöskentely pohjautui Change Day- toimintamalliin, jossa pysähdytään kuuntelemaan asiakkaiden toiveita ja tarpeita asiakaslähtöisemmän palvelun kehittämiseksi. Työntekijät sitoutuvat toimintatapojen uudistamiseen asiakkailta saadun palautteen mukaisesti. Asiakkaiden toivomuksesta Poijun viikko-ohjelmaan lisättiin päivittäiset ATK-tuokiot.</p> <p>Tutkimuksen aikana Poijun 19 asiakasta saivat halutessaan henkilökohtaista tietokoneen käytön ohjausta ja tukea kerran viikossa kuuden kuukauden ajan. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että yksilöllisen ohjauksen ja tuen kautta eritavoin kehitysvammaiset henkilöt oppivat hyödyntämään tietokoneen käyttömahdollisuuksia ja saivat elämyksiä arkeen. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kehitysvammaisen henkilö kykenee päivätoiminnassa oppimaan uusia asioita ja hyödyntämään toimintakykyään paremmin saadessaan yksilöllistä ohjausta ja tukea.</p> <p>Toimintatutkimuksen keskeinen tulos on, että asiakkaiden osallistaminen toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen vahvistaa asiakkaiden osallisuutta ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääntymistä kehitysvammaisten päivätoiminnassa. Asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämisen lähtökohtana on asiakkaan ja työntekijän tasavertainen kohtaaminen. Työntekijän tulee hallita asiakkaan käyttämä kommunikointikeino ja kehitysvammaisen tulee kyetä ilmaisemaan mieltymyksiään, toiveitaan ja tarpeitaan työntekijälle.</p>		
Avainsanat asiakaslähtöisyys, osallisuus, kehitysvammaisen, kehitysvammaisten päivätoiminta		

Field of Study Social Services, Health and Sports			
Degree Programme Master's Degree Programme in Management and Development for Social and Health Care Professionals			
Author(s) Elina Puustinen			
Title of Thesis The Participation In Day Activity- Customer-Oriented Development of The Disabled`s Day Activities at The Daycare Centre Poiju			
Date	14.5.2018	Pages/Appendices	64/3
Supervisor(s) Sinikka Tuomikorpi			
Client Organisation /Partners Ylä-Savon SOTE Joint Municipal Authority			
<p>Abstract</p> <p>The subject of my thesis is the customer-oriented development of the disabled's day activities. The day activities of the disabled stands for activities that include maintaining the customers ability to function, guaranteeing the participation and developing the customer's social interactions. The day activities of the disabled is nationally expected to reform into more individual and it would take better account of the customer's expectations and needs.</p> <p>Customer-oriented development by involving the customers at the Poiju daycare center to plan and carry out the activities was the object of my thesis. The purpose of the thesis is to summon the ground information and the experience in order to create a disabled's day activity unit with more individual guidance and customer participation for the Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä (The Federation of municipalities of Upper-Savo SOTE). What is required to increase the individual guidance and participation of the customers?</p> <p>This thesis is a qualitative study. I participated in workshops organized by Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä and Sitra with the customers and employees of Poiju in order to conduct the research. The workshops were based on the method called Change Day. In order to create a more customer-oriented service, it includes listening to customers' expectations and needs. Based on the given feedback, the employees are committed to revise their actions. Daily ICT-lessons were added into the weekly schedule at Poiju.</p> <p>During the research, all of the Poiju's 19 customers were given the opportunity for personal guidance and support in using the computer. The guidance was held once a week for six months. After conducting the research, it is safe to claim that individual guidance and support teaches differentially disabled persons to utilize the computer. As a result, it can be said that a disabled person is able to learn new facts and improve his ability to function in the day activity when getting individual guidance.</p> <p>A crucial outcome of the study is that participating the customers into the development and conduction of the activity enhances the participation and individual guidance at the day activity of the disabled. The equal encounter of the customer and the employee is the basis of the matter. The employees must be able to master the communication method used by the customer. The disabled person must be able to express his preference, expectation and needs.</p>			
Keywords customer-oriented, participation, disabled, day activities of disabled			

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	5
2	ASIAKASLÄHTÖINEN PALVELUJEN KEHITTÄMINEN SOSIAALIHUOLLOSSA	7
2.1	Vammaisten henkilöiden osallisuus.....	9
2.2	Kehitysvammaisten henkilöiden osallisuus työ- ja päivätoiminnassa.....	10
2.3	Change Day toimintamalli asiakaslähtöisen palvelun kehittäjänä	12
3	KEHITYSVAMMAINEN TOIMIJANA.....	14
3.1	Lääketieteellinen näkökulma	14
3.2	Toimintakyvyn näkökulma	15
3.3	Sosiaalinen näkökulma	17
4	KEHITYSVAMMAISTEN PÄIVÄTOIMINTA.....	22
4.1	Lainsäädännöllinen tausta	22
4.2	Päivätoiminnan sisältö	23
4.3	Digitalisaatio kehitysvammaisten arjessa	24
4.4	Päivätoiminnan kehittäminen	26
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	31
5.1	Tutkimusmenetelmälliset ratkaisut	31
5.2	Toimintatutkimuksen määrittelyä	31
5.3	Tutkimuksen toimintaympäristö	32
5.4	Ensimmäinen työpaja 30.3.2017	35
5.5	Toinen työpaja 8.6.2017.....	39
5.6	Kolmas työpaja 28.9.2017	42
5.7	Kansallinen Change Day päivä 3.11.2017	43
5.8	Asiakkaiden ATK-taitojen kehittyminen ja työntekijöiden kokemukset kehittämisprosessin aikana	46
6	POHDINTAA.....	51
	LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT	56
	LIITE 1: TUTKIMUSLUPA.....	62
	LIITE 2: PÄIVÄTOIMINNAN RUNKO.....	63
	LIITE 3: KIURUVESI LEHTI 20.12.2017	64

1 JOHDANTO

Kehitysvammaisten päivätoimintaa järjestetään työ- ja toimintakeskuksissa vahvempaa tukea ja ohjausta tarvitseville kehitysvammaisille ihmisille. Päivätoiminnassa tarjotaan mielekästä tekemistä arkeen. Se on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jolla tuetaan elämänhallintaa, itsenäistä selviytymistä, sosiaalista vuorovaikutusta ja osallisuutta yhteiskuntaan. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987, § 8 b; Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977, § 1.)

Opinnäytetyöni aiheena on kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen. Aihe on ajankohtainen sillä viime vuosina on valtakunnalliseen keskusteluun nostettu tarve uudistaa kehitysvammaisten päivätoiminnan sisältöä. On kritisoitu, että päivätoiminnan toimintamalli on luotu vuosikymmeniä sitten eikä se vastaa nykypäivän tarpeisiin. Päivätoiminta ei saa olla säilömistä vaan sen pitää tarjota mielekästä kuntouttavaa tekemistä huomioimalla asiakkaan yksilölliset toiveet ja tarpeet. (Kehitysvammaliitto 2012.)

Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen toimintatutkimus, jonka tarkoituksena on kehitysvammaisten päiväkeskus Poijun päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen osallistamalla asiakkaat toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tutkimuksen toteuttamiseksi osallistuin Poijun asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän ja Sitran yhteistyössä järjestämiin työpajoihin ajalla 30.3.–28.9.2017. Työpajatyöskentely pohjautui Change Day- toimintamalliin, jossa asiakas on palvelun kehittämisen keskiössä. Hänen toiveitaan ja tarpeitaan kuunnellaan ja niiden pohjalta työntekijät sitoutuvat uusiin toimintamalleihin asiakaslähtöisyyden parantamiseksi. Asiakkaiden toivomuksesta Poijun päivätoiminnassa aloitettiin päivittäiset ATK-tuokiot.

Opinnäytetyön tavoitteena on työpajatyöskentelyn kautta koota pohjatietoa ja kokemuksia asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämiseksi Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintayksiköissä. Mitä asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääminen edellyttää asiakkaalta ja työntekijältä? Opinnäytetyön toimeksiantajana (liite 1) on Ylä-Savon Sote kuntayhtymä, joka tarjoaa kehitysvammaisten päivätoimintaa lähipalveluna jäsenkunnissaan Iisalmessa, Kiuruvedellä, Sonkajärvellä ja Vieremällä.

Opinnäytetyön teoriaosiossa rakennan toiminatutkimuksen viitekehystä paneutumalla aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen, tutkimuksiin sekä ajankohtaisiin artikkeleihin. Osallisuuteen liittyvää teoretietoa ja tutkimuksia käsittelem lähetyessänikin kehitysvammaisuutta sosiaalisesta näkökulmasta sekä tarkastellessani osallisuuden toteutumista vammaisten ja erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden saamista palveluista. Digitalisaation näkymistä kehitysvammaisen ihmisen arjessa käsittelem vain yhdessä kappaleessa (4.3), koska tietokoneen käytön ohjaus ja tuki valikoitui Poijun yksilöllisten ohjaustuokioiden aiheeksi.

Tutkimuksen aikana Poijun 19 asiakasta saivat halutessaan henkilökohtaista tietokoneen käytön ohjausta ja tukea kerran viikossa kuuden kuukauden ajan. Kehittämisprosessin tuotteena syntyi ATK-ajokortti, joka otetaan käyttöön myös muissa Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintayksiköissä. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että yksilöllisen ohjauksen ja tuen kautta eritavoin kehitysvammaiset henkilöt oppivat hyödyntämään tietokoneen käyttömahdollisuuksia ja saavat elämyksiä arkeen. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kehitysvammaisen henkilö kykenee päivätoiminnassa oppimaan uusia asioita ja hyödyntämään toimintakykyään paremmin saadessaan yksilöllistä ohjausta ja tukea.

Toimintatutkimuksen keskeinen tulos on, että asiakkaiden osallistaminen toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen vahvistaa asiakkaiden osallisuutta ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääntymistä kehitysvammaisten päivätoiminnassa. Asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämisen lähtökohtana on asiakkaan ja työntekijän tasavertainen kohtaaminen. Työntekijän tulee hallita asiakkaan käyttämä kommuniointikeino ja kehitysvammaisen tulee kyetä ilmaisemaan mieltymyksiään, toiveitaan ja tarpeitaan.

2 ASIAKASLÄHTÖINEN PALVELUJEN KEHITTÄMINEN SOSIAALIHUOLLOSSA

Uudistetun sosiaalihuoltolain (1301/2014) yksi keskeisimmistä periaatteista on asiakaslähtöisyys. Se on arvoperusta, jossa palvelut eivät muotoudu organisaatiolähtöisesti vaan asiakkaiden yksilöllisten tarpeiden mukaan. Asiakaslähtöinen palvelu edellyttää palvelun käyttäjän ja palvelun tuottajan vuoropuhelua niin, että asiakas osallistuu itseään koskevan palvelun suunnitteluun. Asiakaslähtöisessä palvelussa asiakas on oman elämänsä asiantuntija, koska hän parhaiten tietää, mitkä seikat vaikeuttavat arjessa selviytymistä. Työntekijä on asiantuntija koulutuksensa ja palveluverkon tuntemuksen näkökulmasta. Kun asiakkaan ja työntekijän asiantuntemus kohtaavat toisiaan kunnioittavassa dialogissa, on mahdollista löytää olemassa olevilla palveluilla paras mahdollinen ratkaisu asiakkaan palvelutarpeiden tyydyttämiseksi. (STM 2017, 16; Pietikäinen ja Seppälä 2003, 26–27.)

Sosiaali- ja terveydenhuollossa asiakkaan asema on noussut merkittävään rooliin palvelujen kehittämisessä vaikka asiakkuus perustukin ihmisen sairauteen tai sosiaalisiin ongelmiin. Asiakkuus voi olla tahdonvastaista tai subjektiivisiin oikeuksiin perustuvaa asiakkuutta. Sosiaali- ja terveydenhuollossa palvelun käyttäjän juridinen asema ja oikeusturva ovat vahvat. Asiakas saattaa olla tyytymätön itse palvelun lopputulokseen, esimerkiksi kielteiseen päätökseen kuljetuspalvelusta, mutta asiakas saattaa olla tyytyväinen saamaansa kohteluun asiakkuuden aikana. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen yksityistäminen ja ulkoistaminen ovat vahvasti nostaneet keskusteluun asiakkaan käyttäjäkokeemukset. (Stenvall ja Virtanen 2012, 144–148.)

Stenvall ja Virtanen (2012, 162) toteavat, että julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittämisessä tulisi enemmän kiinnittää huomiota asiakkaiden antamaan palautteeseen. Palvelujen kehittämisessä tulee erottaa asiakkaan kuuleminen ja kuunteleminen. Kuulemisessa kysytään asiakkaan mielipidettä esimerkiksi palvelujen järjestämistavasta. Asiakas kertoo mielipiteensä ja sen jälkeen se otetaan tai ei oteta huomioon järjestämistapoja kehitettäessä. Kuunteleminen puolestaan tarkoittaa sitä, että todella paneudutaan asiakkaan kokemuksiin ja ajatuksiin palveluista ja hyödynnetään ne ripeästi kehittämistyössä.

Juuti (2015, 63–64) pohtii, että asiakaslähtöinen palvelun perustuu hyvään asiakaskokemukseen. Jokainen asiakkaan kohtaaminen on ainutkertainen tapahtuma, joka vaatii työntekijältä paneutumista juuri käsillä olevaan tilanteeseen. Hyvä asiakaskokemus ei synny tehokkuudesta, jolloin työntekijä palvelee kaavamaisesti ja rutiininomaisesti mahdollisimman monta asiakasta tietyssä ajassa. Tehokkuuden sijaan hyvässä asiakkaan kohtaamisessa korostuu laatu, jolloin asiakasta pyritään palvelemaan tietyssä ajassa mahdollisimman hyvin.

Laadukas asiakaspalvelu edellyttää työntekijältä osaamista ja sitoutumista palvelun kehittämiseen. Työntekijällä tulee olla hyvät vuorovaikutustaidot, kyky kohdata erilaisia ihmisiä sekä viestiä selkeästi, miellyttävästi ja ymmärrettävästi. Laadukkaassa asiakaspalvelussa huomioidaan asiakkaan osaa-

minen palvelujen kehittämiseen edellyttää työntekijältä avoimen dialogin lisäksi kykyä sietää kritiikkiä ja itseensä kohdistuvaa arvostelua. (Juuti 2015, 64–65; Stenvall ja Virtanen 2012, 163.)

Juutin (2015, 174) mukaan asiakaslähtöinen palvelu vaatii työntekijältä aitoa vuorovaikutusta ja kykyä kuunnella asiakasta. Työntekijän tulee olla tunneherkkä niin, että hän huomioi asiakkaan kokemukset ja näkemykset ja hyödyntää niitä palvelun kehittämisessä. Asiakaslähtöinen työ on tasaverstaista kohtaamista asiakkaan kanssa eikä työntekijä voi korottaa itseään asiakkaan yläpuolelle pyrkimyksenä osoittaa omaa paremmuuttaan. Asiakaslähtöisyys vaatii työntekijältä luovuutta, että hän yhdessä asiakkaan kanssa pystyy löytämään ratkaisuja eteen tuleviin pulmiin.

Pro gradu-tutkielmassaan Ohrankämmen (2015) tutkii suomalaisen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden kehittämistä asiakaslähtöisyyden ja asiakkaiden osallistamisen näkökulmasta haastatellamalla Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteiden työntekijöitä. Tutkimuksen tuloksissa Ohrankämmen (2015, 43–45) toteaa, että työntekijät kokevat asiakkaiden osallisuuden muuttaneen heidän työtään. Asiakkuuden vahvistuminen koetaan myönteisenä ja asiakaslähtöisyys nähdään palveluiden kehittämisen lähtökohtana. Osallistavan asiakkuuden myötä asiakkaat ovat tyytyväisempiä saamaansa yksilöllisempään palveluun. Vaikka peruspalvelu onkin sama, sitä ei tuoteta samalla sabluunalla kaikille, vaan palvelua voidaan hienosäätää ajatellen asiakkaan yksilöllisiä tarpeita. Palvelun räätälöinti vaatii asiakkaan ja palvelun tuottajan välistä vuorovaikutusta. Haastateltavat kokevat, että asiakkaan rooli holhottavasta on muuttunut aktiiviseksi toimijaksi ja työntekijän rooli on kulkea rinnalla, opastaa ja tukea.

Ohrankämmen (2015, 45) tiivistää, että sosiaali- ja terveydenhuollon asiakaslähtöisyydessä ja palvelujen kehittämisessä korostuvat vuorovaikutteisuus, kumppanuus, oma-aloitteisuus, toimintakyvyn edistäminen ja asiakkaan itsenäinen toimijuus. Vaikka asiakkaan aktiivisuus ja kumppanuus ovat lisääntyneet, on vallalla edelleen käsitys, että julkisen palvelun tehtävänä on pitää huolta asiakkaasta ja tarvittaessa asiakkaalle on annettava vahvaa ohjausta ja ammatillista asiantuntijuutta.

Asiakkaan roolin aktivoiminen sosiaalihuollon palveluissa on nostanut esille käsitteet osallistuminen ja osallistaminen. Yhteistä käsitteille on, että asiakkaalla katsotaan olevan tärkeä rooli palvelun suunnittelussa ja toteutuksessa. Osallistuva asiakas ei ole ainoastaan passiivinen palvelun kohde vaan hän toimii mukana palveluprosessissa. Osallistuvaa asiakasta voidaan kuulla ja hänen toiveita voidaan kirjata suunnitelmiin. Vaikka asiakas osallistuu palvelun suunnitteluun ja toteutukseen, hän voi kuitenkin jäädä sivustakatsojaksi tai ääritapauksessa läsnä olevaksi henkilöksi, jonka yli puhutaan ja toimitaan. (Pohjola 2010, 57–58.)

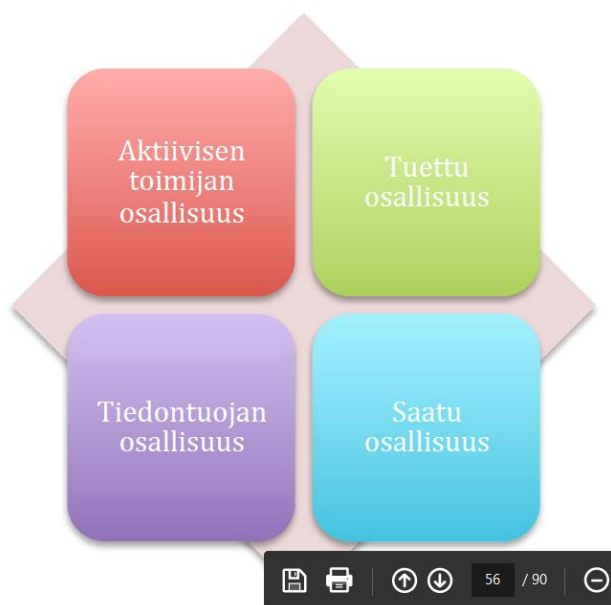
Kun asiakas on osallinen saamassaan sosiaalihuollon palvelussaan, hän on aktiivinen ja vuorovaikutteinen. Työntekijä kuulee aidosti asiakkaan näkemyksiä, kokemuksia ja toiveita ja ne vaikuttavat palvelun toteuttamiseen. Osallisuuden edistyneempää muotoa kutsutaan kumppanuudeksi, jolloin työntekijä on asiakkaan rinnalla kulkeva tukija. Kumppanuudessa palvelun suunnittelu ja toteutus tapahtuu asiakkaan ja työntekijän tiiviissä yhteistyössä. (Pohjola 2010, 58.)

Pohjolan (2010, 59–60) mielestä asiakkaan todellinen osallisuus sosiaalihuollon palveluissa toteutuu silloin kun asiakasta ymmärretään oman elämänsä asiantuntijana. Tällöin palvelun lähtökohdaksi nousevat asiakkaan kokemukset ja ajatukset. Asiakkaan todellinen osallisuus edellyttää jaettua asiantuntijuutta, jolloin työntekijä tietää palveluiden mahdollisuudet ja asiakas tietää kokemuksellisesti oman elämänsä puitteet. Pohjola nostaa esimerkiksi asiakkaan osallisuutta edistävänä toimintamallina kehitysvammaisten kouluttamisen asumispalveluiden vertaisarviointiin. Pohjola toteaa, että sosiaaliryöön palveluissa asiakkaan on mahdollista olla kokemusasiantuntijana palvelun kehittäjän roolissa.

2.1 Vammaisten henkilöiden osallisuus

Kvalitatiivisessa pro gradu tutkielmassaan Liinamaa (2016, 2.) kuvaa vammaisten henkilöiden osallisuuden olevan monitahoista ja vaihtelevaa suhteessa muihin toimijoihin ja toimintaa ohjaaviin motiiveihin. Vammaisten henkilöiden kohdalla korostuu arjen osallisuus, joka ilmenee mahdollisuutena tehdä itseään koskevia valintoja ja ratkaisuja. Aina osallisuus ei toteudu automaattisesti vaan vammaisen henkilö voi tarvita siihen apua ja tukea. Tuki kuvataan henkiseksi, sosiaaliseksi, fyysiseksi tai toiminnalliseksi avuksi.

Liinamaa (2016, 6.) toteaa, että vammaisten osallisuudesta ei löydy kovinkaan paljon tieteellistä kuvautusta. Hänen mukaansa vammaisen henkilön osallisuutta voidaan tarkastella yleisten osallisuuskäsitteiden ja –teorioiden valossa vaikkakin vammaisuus luo haasteita osallisuuden toteutumiselle. Tutkimuksensa perusteella Liinamaa (2016, 56) kuvaa vammaisen henkilön osallisuutta neljällä eri tasolla (kuvio 1) nimeten tasot aktiivisen toimijan osallisuudeksi, tuetuksi osallisuudeksi, tiedontuojan osallisuudeksi ja saaduksi osallisuudeksi. Osallisuuden tasoja ei voi keskenään arvottaa ja ne vaihtelevat erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa.

KUVIO 1. Osallisuuden tasot aineistossa vammaisen henkilön toimijuuden suhteen (Liinamaa 2016, 56.)

Aktiivisena toimijana vammainen henkilö tekee omaa elämäänsä koskevat päätökset ja valinnat. Vamman tuomat rajoitteet eivät juuri vaikuta henkilön toimimiseen tai rajoitteisiin on löydetty tarvittavat tukimuodot. Aktiivisesti toimiva vammainen henkilö tekee, osallistuu ja vaikuttaa omassa arjessa, yhteisössä ja yhteiskunnassa. Kyseessä on aito osallisuus, jota vammainen henkilö itse toteuttaa. Hän itse päättää osallisuuden muodon ja tavan tai tekee päätöksen vetäytyä osallisuudesta. (Liinamaa 2016, 56–57, 70.)

Liinamaa (2016, 58) kuvaa vammaisen henkilön saatua osallisuutta tilanteessa, jossa toinen henkilö tarjoaa vammaiselle aktiivista roolia kysymällä mielipidettä, ottamalla mukaan päätöksentekoon tai tarjoamalla osallisuutta tukevaa tekemistä tai toimintaa. Tällöin vammaisen henkilön osallisuus toteutuu toisen henkilön määrittämällä tavalla. Tässä tilanteessa vammainen henkilö ei hae, ota tai saa aktiivista osallisuuden roolia vaan joku toinen tarjoaa sen hänelle tietyissä asioissa ja tilanteissa.

Vammaisen henkilön tuettu osallisuus toteutuu tilanteissa kun vammaisen asioita hoidetaan toisen henkilön tuen avulla. Annettu tuki ei tukahduta vammaisen omaa osallisuutta vaan hänen itsemääräämisoikeutta pyritään vahvistamaan tuetulla päätöksenteolla. Vammainen henkilö tulee kuulluksi ja hänet kohdataan tasavertaisena yhteisön jäsenenä, mikä rohkaisee vammaista henkilöä osallistumaan entistä enemmän yhteisön toimintaan ja omaa itseään koskevien asioiden päättämiseen. Tuettussa osallisuudessa vammainen henkilö määrittää osallisuutensa itse valitsemalla toisen henkilön tarjoamista mahdollisuuksista oman mieltymyksensä mukaisesti. (Liinamaa 2016, 59, 70.)

Vammaisen henkilön osallisuus voi ilmetä tiedontuojan osallisuutena, jolloin vammainen henkilö osallistuu oman elämänsä suunnitteluun tuomalla esiin itseään koskevia tietoja ja kokemuksia. Tiedon antajana vammainen on osallisena itseään koskevassa päätöksenteossa mutta hänen aktiivinen rooli jää vajaaksi ja vastuu itse päätöksen sisällöstä on muilla henkilöillä. Tiedontuojan osallisuudessa vammainen henkilö haluaa jossain määrin osallistua oman elämänsä suunnitteluun tuomalla esiin omia käsityksiä, toiveita ja haaveita mutta vammaisen osallisuus on rajoitettua toisten henkilöiden toimesta. (Liinamaa 2016, 56–57, 71.)

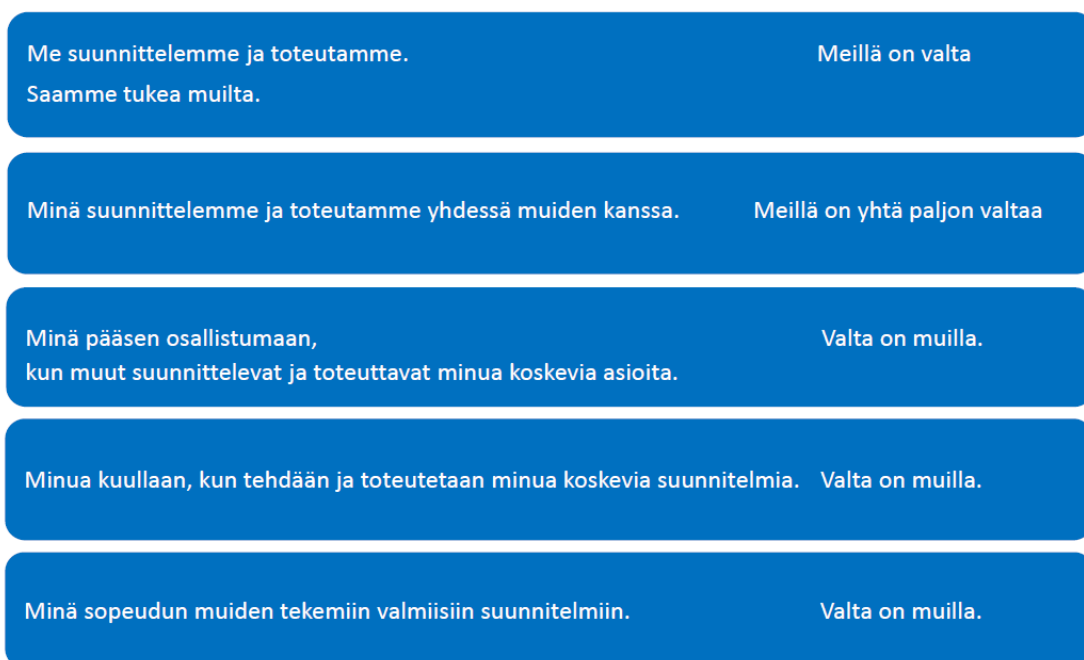
Väitöstutkimuksessaan Kivistö (2014, 247–249) toteaa, että vaikeavammaisten ihmisten osallisuuden jäävän vajaaksi mutta samalla osallisuus on dynaamista, muuntuvaa osallisuutta. Osallisuuden rakentumiseen vaikuttavat eri tilanteissa useat tekijät. Tutkimusta tehdessään Kivistä huomasi, että vammaisten osallisuuskokemukset ja osallisuuspuhe saattoivat olla ristiriitaisia. Tutkittava saattoi puhua vahvasti omasta kyvystään vaikuttaa asioihinsa mutta samalla tutkittava koki osallisuutta esittävinä tekijöinä asenteet ja palvelujen puuttumisen. Kivistön väitöstutkimus osoittaa, että henkilökohtaista apua saavilla vammaisilla henkilöillä on melko hyvät mahdollisuudet osallistua ja kokea osallisuutta (Kivistö 2014, 5).

2.2 Kehitysvammaisten henkilöiden osallisuus työ- ja päivätoiminnassa

Kehitysvammaisten tukiliiton työelämän asiantuntija Kari Vuorenpää on suunnitellut Liisa Hortellin luomaan lasten ja nuorten osallistumisen pieniin tikkaisiin pohjautuen kehitysvammaisten henkilöi-

den osallisuuden portaat. Vuorenpää esitteli osallisuuden portaita Itä-Suomen aluehallintoviraston ja Kehitysvammaisten tukiliiton järjestämällä päivillä Kuopiossa. Kehitysvammaisten tukiliiton tuottamassa videossa (<https://www.youtube.com/watch?v=c7YT-2Yt73o>) Vuorenpää pohtii Jari Nurmen kanssa kehitysvammaisten henkilöiden osallisuutta työ- ja päivätoiminnassa osallisuuden portaiden avulla.

Osallisuuden portaiden (kuvio 2) alimmalla askelmalla osallisuus ei toteudu lainkaan ja kehitysvammaiset sopeutuvat osallistumaan muiden heille suunnittelemaan päivätoimintaan. Alimmalla askelmalla valta on päivätoiminnan työntekijöillä. Seuraavalla askelmalla kehitysvammaisilta kysytään mielipiteitä ja heitä kuullaan päivätoiminnan sisällön suunnittelussa mutta edelleen päivätoiminnan työntekijöillä on valta ja he tekevät päätökset. Kolmannella askelmalla kehitysvammaiset pääsevät osallistumaan päivätoiminnan suunnitteluun työntekijöiden ehdoilla. Kehitysvammaisten ajatuksilla voi olla merkitystä päivätoiminnan sisältöön mutta edelleen valtaa käyttävät ja lopullisen päätöksen tekevät työntekijät. Neljännellä askelmalla todellinen osallisuus alkaa toteutua siten, että kehitysvammaiset suunnittelevat ja toteuttavat päivätoimintaa tasavertaisena työntekijöiden kanssa. Tällöin kehitysvammaiset käyttävät valtaa yhdessä työntekijöiden kanssa. Ylimmällä askelmalla osallisuus toteutuu siten, että kehitysvammaiset suunnittelevat ja toteuttavat itse päivätoimintaa saaden tarvittaessa tukea työntekijöiltä. Tällöin valta on kehitysvammaisilla henkilöillä. (Nurmi ja Vuorenpää 2015.)

KUVIO 2. Kehitysvammaisten osallisuuden portaat (Vuorenpää 2018-03-15)

Kehitysvammaisten tukiliiton toimeksiannosta Ville-Pekka Rouhiainen ja Katri Viinamäki tutkivat kehitysvammaisten osallisuuden toteutumista työ- ja päivätoiminnassa haastatteleamalla neljän työ- ja päivätoimintayksikön henkilökuntaa ja asiakkaita. Tutkimuksen pohjana he käyttivät Vuorenpään osallisuuden portaita. Tutkimuksen tuloksissa todetaan, että pääsääntöisesti päivätoiminnan sisällön

suunnittelee ja toteuttaa päivätoiminnan työntekijät. Kehitysvammaiset voivat vaikuttaa päivän sisältöön valitsemalla mieluisan toiminnan annetuista vaihtoehdoista. Jokainen tutkimukseen osallistunut yksikkö ilmaisi halunsa kehittää kehitysvammaisten osallisuutta esimerkiksi pitämällä päivätoiminnan sisällön suunnittelukokouksia yhdessä asiakkaiden kanssa. Jotta jokainen asiakas tulisi tasavertaisesti kuulluksi, tulisi henkilöstön hallita asiakkaiden käyttämiä erilaisia kommunikointimenetelmiä. (Rouhiainen ja Viinamäki 2015, 44–46.)

Tutkimuksen mukaan työntekijöiden eriävät asenteet, arvot, mielipiteet ja toimintatavat nousevat suuremmaksi esteeksi kehitysvammaisten osallisuuden lisäämiseksi työ- ja päivätoiminnassa. Työntekijät pitävät kuitenkin tärkeänä, että osallisuuden portailta saavutettaisiin seuraavia askelmia. Tämä edellyttäisi työntekijöiden lisäkoulutusta sekä ammatillista kasvua pohdinnassa, miten eri tavoin kehitysvammaisten ihmisten osallisuus työ- ja päivätoiminnassa voitaisiin toteuttaa. (Rouhiainen ja Viinamäki 2015, 43–46.)

2.3 Change Day toimintamalli asiakaslähtöisen palvelun kehittäjänä

Vuonna 2013 joukko Iso-Britannian julkisen terveydenhoitojärjestelmän NHS:n nuoria lääkäreitä alkoivat pohtia, miten työntekijät itse voisivat parantaa tuottamia palveluja. Keskustelu levisi sosiaaliseen mediaan ja sairaanhoitajat ryhtyivät twiittaamaan pieniä henkilökohtaisia lupauksia, joilla asiakkaan saama palvelu paranee. Joku sairaanhoitaja lupasi antaa enemmän aikaa potilaan syöttämiseen ruokailutilanteen rauhoittamiseksi. Toinen lupasi huomioida paremmin sairaanhoitajaopiskelijoiden ohjauksessa asiakkaiden näkökulman jne. Lupaukset levisivät nopeasti muihinkin ammattiryhmiin ja vuoden 2013 aikana annettiin lähes 200 000 henkilökohtaista lupaus julkisen terveydenhuollon asiakaslähtöisyyden parantamiseksi. Syntyi uudistusliike, joka sai nimekseen Change Day. (Lindley 2014.)

Change Dayn perusajatus parantaa asiakkaan saamaa palvelua yksittäisten työntekijöiden pienillä toimintatapojen muutoksella on levinnyt nopeasti kymmeniin eri maihin. Change Dayn muutosvoima lähtee ruohonjuuritasolta työntekijöiden sitoutumisesta henkilökohtaisiin lupauksiin eikä muutos ole organisaation ylimmillä portailta johdettua. Change Day on vapaaehtoista ja perustuu ajatukseen, että muutos lähtee meistä itsestämme ja antamastamme lupauksesta. (Lindley 2014.)

Henkilökohtaiset lupaukset ja pienet muutokset työssä, kuten hymyileminen asiakkaalle, ovat muuttaneet Iso-Britannian julkista terveydenhuoltoa positiivisesti. Innostus on levinnyt kaikille organisaation tasoille. Change Day on rohkaissut työntekijöitä pohtimaan, mitä voisi tehdä toisin ja samalla se on antanut mahdollisuuden henkilökohtaiseen muutokseen. (Trueland 2014.)

Vuonna 2015 Sitra toi Change Dayn Suomeen. Tavoitteena oli, että vuoden työskentelyn jälkeen suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa on käytössä kehittämistyökalu, jota on helppokäyttöinen ja joka innostaa työntekijöitä sitoutumaan henkilökohtaisesti asiakaslähtöisemmän palvelun kehittämiseen. Konseptin laadintaan ja kokeiluun osallistuivat Sitran lisäksi STM, Soste, THL, Kuntaliitto sekä Forssan ja Tampereen kunnat. Toimintamalli vietiin Innokylä-alustaan, josta muutosideat olivat

kaikkien nähtävissä ja hyödynnettävissä. Tunnettuuden lisäämiseksi kehittämistyökalua esiteltiin 2015 Kuntamarkkinoilla sekä sosiaali- ja terveydenhuollon valtakunnallisissa tapahtumissa. (Sitra 2015)

Avatessaan vuoden 2015 Terve-SOS päiviä THL:n pääjohtaja Juhani Eskola lanseerasi Change Dayn toimintamallin antamalla julkisesti henkilökohtaisen lupauksen tiivistää yhteistyötä eri sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa (Eskola 6.5.2015). Esimerkillään Eskola halusi osoittaa, että isoissakin rakennemuutoksissa jokainen työntekijä voi jättää oman kädenjäljen antamalla lupauksensa palvelujen kehittämiseksi. Eri toimijoiden yhteistyönä Change Days:sta muotoutui kehittämistyökalu Suomen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Suomalainen Change Day on yhdessä asiakkaiden kanssa tekemistä, ideointia, jakamista, innostumista ja uudistumista. Vuoteen 2017 mennessä Change Day:n ajatusmallia asiakaslähtöisemmän palvelun kehittämiseksi on käyttänyt 70–80 työyhteisöä ympäri Suomen. (Ohrankämmen 2017-03-20.)

KUVIO 3. Change Dayn toimintaperiaate (Sitra 24.1.2018)

Change Dayn perusajatuksena on (kuvio 3), että asiakas on muutoksen keskiössä aktiivisena osallistujana. Työntekijä sitoutuu henkilökohtaisella lupauksella työnsä kehittämiseen asiakaslähtöisemmäksi. Asiakas ja työntekijä lähtevät tasavertaisina kumppaneina muuttamaan käytänteitä yhdessä kokeilemalla ja kokemuksista oppimalla. Muutoksessa edetään pienin askelin kohti asiakaslähtöisempää palvelua muistaen mitä tehdään ja miksi tehdään. (Ohrankämmen 2017-03-30.)

3 KEHITYSVAMMAINEN TOIMIJANA

Kehitysvammaisuutta voidaan tarkastella ja määritellä useasta eri näkökulmasta. Perinteinen tarkastelu lähestyy kehitysvammaisuutta lääketieteen näkökulmasta, jolloin tutkitaan kehitysvamman syitä ja sen vaikutuksia ihmisen terveydentilaan. Lääketieteen näkökulman rinnalla on ollut pitkään toimintakyvyn näkökulma, missä tutkitaan kehitysvammaisen selviytymistä eri toimintaympäristöissä. Viime vuosina kehitysvammaisuutta on lähestytty entistä enemmän sosiaalisesta näkökulmasta, jolloin esille tuodaan yksilön ja ympäristön välinen suhde ja vammaisuuteen liittyvät ennakkoluulot sekä vammaisen henkilön riippuvuus muista ihmisistä. (Vernerinet 2018/Mitä kehitysvammaisuus on?)

3.1 Lääketieteellinen näkökulma

Vammaispalvelulaki määrittää vammaiseksi henkilön, *jolla on vamman tai sairauden johdosta pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista* (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987, § 2). Kehitysvammalaki määrittää kehitysvammaiseksi henkilön, *jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi* (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977, § 1). Valmisteilla olevassa lakiuudistuksessa vammaispalvelulaki ja kehitysvammalaki yhdistettäisiin laiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista. Kyseistä lakia sovellettaisiin henkilöön, *joka tarvitsee pitkäaikaisen vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen johdosta välttämättä ja toistuvasti apua tai tukea suoriutuakseen tavanomaisessa elämässä eikä hän saa muun lain nojalla etunsa mukaisia riittäviä ja sopivia palveluja* (STM 17.5.2017, § 2). Kehitysvammaisuus ilmenee laaja-alaisena oireyhtymänä joko heti syntymän jälkeen, lapsuudessa tai viimeistään nuoruudessa. Kehitysvamma voi heikentää henkilön sosiaalisia, kielellisiä, älyllisiä tai motorisia taitoja sekä hahmotuskykyä. (Arvio ja Aaltonen 2011, 12.)

Maailman terveysjärjestön (WHO) määritelmän mukaan älyllinen kehitysvammaisuus (intellectual disability) on tila, jossa mielen kehitys on puutteellinen. Erityisesti kehitysiässä esiin tulevat heikosti kehittyneet yleiseen älykkyytasoon vaikuttavat kognitiiviset, kielelliset, motoriset ja sosiaaliset taidot. Älylliseen kehitysvammaisuuteen voi liittyä myös muita fyysisiä tai psyykkisiä häiriöitä. (WHO 2016.)

Suomessa on käytössä WHO:n ICD-10-tautiluokitus, joka sisältää kriteerit älyllisen kehitysvammaisuuden määrittämiseksi. Lääketieteen tohtori ja kehitysvammalääkäri Seija Aaltonen (2018-01-24) toteaa, että kehitysvammaisuuden diagnostiset kriteerit ovat olleet samat jo lähes 60 vuotta. Kriteerit edellyttävät, että tutkittavan älykkyytosamäärä jää alle 70:n, käsitteelliset, sosiaaliset ja käytännön taidot eivät vastaa fyysistä ikää ja että vamma on ilmentynyt kehitysiässä. Kehitysvamman diagnosointi on pitkä ja monivaiheinen prosessi, joka tehdään moniammatillisena yhteistyönä. Kehitysvamma diagnoosin saaminen on tärkeää yksilöllisen ohjauksen, opetuksen ja kuntoutuksen suunnittelua sekä etuuksien ja palvelujen myöntämistä varten. Kehitysvamma diagnosoidaan yleensä ennen kuin lapsi menee kouluun mutta viimeistään 17 vuoden ikäisenä. (Kaski, Manninen ja Pihko 2012, 19; Arvio ja Aaltonen 2011, 12.)

Kehitysvamma ei ole sairaus vaan oire aivojen kuorikerroksen toimintahäiriöstä, joka rajoittaa pysyvästi henkilön toimintakykyä ja vaikuttaa henkilön älykkyytasoon. Kehitysvammaisuuden astetta voidaan määritellä standardoiduilla älykkyytsteillä ja niitä täydennetään sosiaalista adaptaatiota mittaavilla asteikoilla. Adaptiivisilla taidoilla tarkoitetaan ihmisen kykyä toimia tiettyyn kulttuuriin kuuluvien ikäodotusten mukaisesti. Lievästi kehitysvammaisen ÄO (älykkyytosamäärä) on 50–69 ja ÄI (älykkyyssikä) 9–11 vuotta, keskivaikeasti kehitysvammaisen ÄO on 35–49 ja ÄI 6–8 vuotta, vaikeasti kehitysvammaisen ÄO on 20–34 ja ÄI 3–5 vuotta ja syvästi kehitysvammaisen ÄO on alle 20 ja ÄI 0–2 vuotta. Suomalaisväestöstä lievästi kehitysvammaisia on noin 0,6 % (30 000 henkilöä), keskivaikeasti kehitysvammaisia noin 0,2 % (10 000 henkilöä), vaikeasti kehitysvammaisia noin 0,1 % (5000 henkilöä) ja syvästi kehitysvammaisia noin 0,1 % (5000 henkilöä). (Arvio ja Aaltonen 2011,15, 21–22; Kaski ym. 2012, 18.)

Psykologi Heikki Seppänen on työskennellyt kehitysvammaisten ihmisten parissa 1980-luvun alkuvuosista lähtien. Seppäsen (2017, 45) mielestä kehitysvammaisuuden moniulotteisuus ja vivahteisuus aiheuttaa sen, että kehitysvammaisuutta ei voida kuvata pelkällä älykkyytosamäärällä. Uuden ajattelutavan mukaan sosiaalinen vammaiskäsitys ilmaisee vammaisuuden ja siitä johtuvat rajoitteet selkeämmin. YK:n yleissopimus vuodelta 2006 kuvaa vammaiseksi ihmiseksi henkilön, jolla on pitkäaikainen pysyvä vamma, henkinen vamma, älyllinen vamma ja/tai aistivamma. Ihminen on vammainen, mikäli nämä vammat estävät ihmistä täysipainoisesti osallistumaan yhteiskunnan toimintaan yhdenvertaisena jäsenenä.

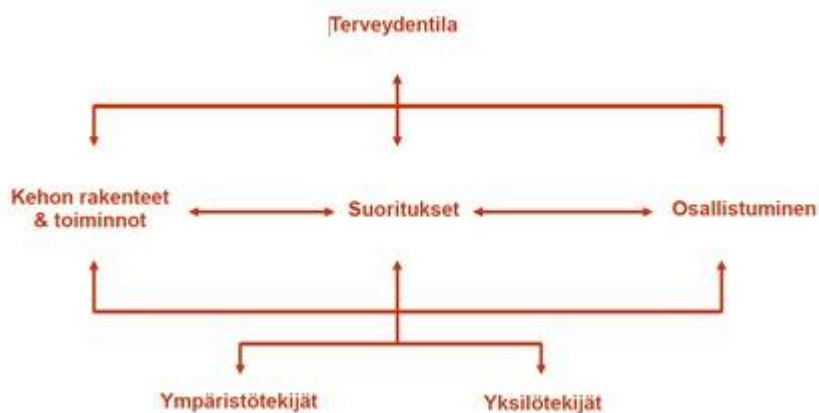
3.2 Toimintakyvyn näkökulma

Toimintakyky voidaan jaotella fyysiseen, kognitiiviseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Fyysisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan henkilön kykyä suoriutua fyysistä ponnistelua vaativista päivittäisistä tehtävistä kuten liikkuminen, pukeminen ja nostaminen. Kognitiivisella toimintakyvyllä kuvataan henkilön kykyä oppia uusia asioita, käsitellä tietoa, keskittyä, ratkaista ongelmia sekä kommunikoida. Psyykkisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan henkilön kykyä tuntea ja kokea ympäristönsä ja oma itsensä, suunnitella elämäänsä sekä tehdä valintoja ja ratkaisuja. Sosiaalisella toimintakyvyllä kuvataan henkilön kykyä olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa sekä kokea yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemuksia. Toimintakyvyn osa-alueet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisiinsa ja ympäristön tarjoamiin edellytyksiin ja vaatimuksiin. Kokonaisuutena toimintakyky ilmentää, miten henkilö selviytyy välttämättömistä jokapäiväisen elämän toiminnoista omassa elinympäristössään. (Ihalainen ja Kettunen 2016, 206–209.)

Kansainvälinen toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden luokitus ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) kuvaa sairauden tai vamman vaikutuksen näkyvyyttä yksilön elämässä. Se määrittää toimintakyvyn käsitteen laaja-alaisena, moniulotteisena ja dynaamisena tilana, joka koostuu terveydentilan, yksilön ja ympäristötekijöiden yhteisvaikutuksesta (kuvio 4). ICF:n biopsykososiaalinen toimintakyvyn malli kuvaa toimintakykyä kokonaisvaltaisesti jolloin

toimintarajoite ei ole vain henkilön yksittäinen ominaisuus vaan se on henkilön terveyden ja arkielämän vaatimusten välinen ristiriita. (THL 2016.)

ICF-luokituksen osa-alueiden vuorovaikutussuhteet

KUVIO 4. ICF-luokituksen osa-alueiden vuorovaikutussuhteet (THL 2016)

Toimintakykyä arvioitaessa ei luokitella ihmistä vaan kuvataan terveyteen liittyvää toiminnallista tilaa henkilön nykyisessä elämäntilanteessa ympäristön vaikutuksen viitekehyksessä. Kehon rakenteet ja fysiologiset toiminnot luovat pohjan ihmisen perustoiminnoille. Jokapäiväisiin suorituksiin ja osallistumiseen vaikuttavat terveydentilan lisäksi henkilökohtaiset tekijät ja elinympäristö (kuvio 4). Toimintakyvyn osatekijät ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa siten, että muutos yhdessä tekijässä muuttaa todennäköisesti yhtä tai useampaa muuta osatekijää. (Ihalainen ja Kettunen 2016, 210; Kaski ym. 2012, 221–222.)

AAIDD:n (The American Association on Intellectual and Developmental Disabilities) määrittää älyllisen kehitysvammaisuuden toimintakyvyn huomattavien rajoitusten kautta. Henkilölle on ominaista merkittävästi keskimääräistä heikompi älyllinen suorituskky, johon samanaikaisesti liittyy rajoituksia kahdella tai useammalla seuraavista adaptiivisten taitojen osa-alueista:

- kommunikaatio
- itsestä huolehtiminen
- kotona asuminen
- sosiaaliset taidot
- yhteisössä toimiminen
- itsehallinta
- terveys ja turvallisuus
- oppimiskyky
- vapaa-aika ja työ

Kehitysvammaisuus ilmenee ennen 18 vuoden ikää. (Ihalainen ja Kettunen 2016, 231–232.)

Kehitysvammaisten ilmaisukyky vaihtelee täysin puheella sujuvasti kommunikoivasta niukasti eleitä ja ilmeitä käyttävään henkilöön. Ääripäiden väliin mahtuu henkilöitä, jotka tuottavat muutamia sano-

ja ja lauseita. Osa kehitysvammaisista hyötyy puhetta tukevista ja korvaavista kommunikointimenetelmistä, kuten viittomista, kuvien käytöstä ja erilaisista kommunikaattoreista (Seppälä 2017,81.)

Lievästi kehitysvammainen henkilö on arjessa omatoiminen. Hän kykenee asumaan itsenäisesti tai hiukan tuettuna ja pitämään yllä sosiaalisia suhteita. Hän voi työskennellä tuettuna avoimilla työmarkkinoilla tai työkeskuksessa. Lievästi kehitysvammainen tarvitsee ohjausta asioinnissa ja palvelujen hakemisessa sekä rahankäytössä. Hän on helposti johdateltavissa ja asosiaalisten henkilöiden seurassa hän tulee helposti hyväksikäytetyksi. (Kaski ym. 2012, 19; Arvio ja Aaltonen 2011, 22.)

Keskiasteisesti kehitysvammainen henkilö selviää joko itsenäisesti tai melko itsenäisesti arjen toiminnoista. Asumisessa hän tarvitsee enemmän tukea ja ohjausta kuin lievästi kehitysvammainen henkilö. Keskiasteisesti kehitysvammaisen luku- ja kirjoitustaito on puutteellinen. Hän työskentelee useimmiten työkeskuksessa tai käy päivätoiminnassa ja kykenee itsenäisesti kulkemaan työpaikalleen. Vaikeasti kehitysvammainen tarvitsee jatkuvaa tukea ja ohjausta päivittäisissä toiminnoissa. Hän käy päivätoiminnoissa yksilöllisen tarpeen mukaisesti. Syvästi kehitysvammainen on täysin riippuvainen muista ihmisistä ja tarvitsee hoitoa ja ohjausta ympärivuorokauden. (Kaski ym. 2012, 19–20; Arvio ja Aaltonen 2011, 22.)

Kehitysvammaisen toimintakykyyn vaikuttavat älyllisen kehitysvamman lisäksi mahdolliset lisävammat kuten liikuntavamma tai aistivamma. Tarkasteltaessa kehitysvammaisen toimintakykyä tulee huomioida henkilön fyysinen ikä suhteessa niihin tehtäviin, jotka ovat tyypillisiä kullekin ikäkaudelle. Aikuinen kehitysvammainen on kokemuksiltaan rikkaampi kuin samalla kehitystasolla oleva fyysiseltä iältään nuorempi henkilö. Tämän vuoksi aikuisen kehitysvammaisen toimintakyky ja sosiaaliset taidot ovat paremmat kuin testeihin luokiteltu älykkyyssikä osoittaa. Älykkyyssikä kuvaa kehitysvammaisen henkilön ajattelun abstraktisuuden tasoa eikä niinkään päivittäistä toimintakykyä. Aikuisen kehitysvammaiseen tulee suhtautua kuten muihinkin saman ikäisiin ihmisiin tarjoamalla mahdollisuuksia itsenäisempään asumiseen, työhön ja uusiin harrastuksiin, jotka rikastuttavat henkilön kokemusmaailmaa. (Kaski ym. 2012, 156; Arvio ja Aaltonen 2011, 22.)

Kehitysvammaisen toimintakyky vaihtelee eri ympäristöissä. Tutussa ympäristössä tuttujen ihmisten parissa kehitysvammainen voi olla hyvinkin omatoiminen kun taas saman toiminnon suorittaminen uudessa ympäristössä voi osoittautua ylivoimaiseksi. Arjessa selviytymistä voidaan helpottaa tukemalla kehitysvammaisen vahvuuksia ja tarjoamalla ohjausta ja tukea niihin tilanteisiin, jossa suoriutuminen on vaikeaa. Kehitysvammaisen henkilön toimintaympäristöä tulee muuttaa mahdollisuuksien mukaan niin, että se tukee hänen mahdollisimman itsenäistä selviytymistä. (Vernerin. net 2017/Toimintakyvyn näkökulma.)

3.3 Sosiaalinen näkökulma

Sosiaalinen näkökulma lähestyy kehitysvammaisuutta ajatuksella, että kehitysvammainen on lähtökohtaisesti samanlainen ihminen kuin kuka tahansa meistä. Vammaisuuden kokemus syntyy henkilön ja ympäristön välisestä suhteesta sekä ihmisten asenteista eritavoin toimivaa ihmistä kohtaan.

Sosiaalinen näkökulma tuo esille vammaisen henkilön riippuvuuden muista ihmisistä. Riippuvuutta aiheuttavat ennakkoluulot ja syrjäytetty asema. Sosiaalisen näkökulman mukaan yhteiskunnan tulisi rakentua niin, että vammaisen ihminen voisi elää mahdollisimman tavallista elämää yhteiskunnan täysivertaisena jäsenenä. (Vernerinet 2018/Sosiaalinen näkökulma.)

Sosiaalisessa näkökulmassa korostuu osallisuus, mikä voidaan määritellä tunteeksi, joka syntyy kun ihminen tuntee kuuluvansa yhteisöön, jossa häntä arvostetaan ja kohdellaan tasavertaisena ja jonka toimintaan hän voi vaikuttaa. Osallistuminen on yksi väylä saavuttaa osallisuuden kokemus. Yhteiskunnallinen osallisuus tarkoittaa jokaisen oikeutta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja yhteiskunnan kehitykseen sekä mahdollisuutta opiskeluun, toimeentuloon ja sosiaalisiin suhteisiin. Ihmisten osallisuuden aste ja aktiivisuus vaihtelevat elämäntilanteiden ja elämän kaaren mukaan. (THL 2017/Osallisuus).

Raivio ja Karjalainen (2013, 12–14) ovat kartoittaneet osallisuus-termin merkitystä ja käyttötapoja analysoimalla kolmen eri ministeriön selvityksiä ja raportteja vuosilta 2011–2013. Osallisuus käsitteen tarkka määrittäminen on vaikeaa, koska osallisuus voidaan nähdä yläkäsitteenä, jota lähestytään eri näkökulmista. Hyvinvointiohjelmissa osallisuus nähdään sekä tavoitteena että keinona yhteiskunnallisen tasa-arvon ja sosiaalisen koheesion edistämiseksi. Osallisuus on siten arvotavoite, joka konkretisoituu eri tasoilla virallisissa ja epävirallisissa sosiaalisissa suhteissa ja verkostoissa.

Raivio ja Karjalainen (2013, 16–17) tarkastelevat osallisuutta Erik Allardtin innoittamana kolmen ulottuvuuden kautta:

- riittävä toimeentulo ja hyvinvointi, taloudellinen osallisuus (having)
- valtaisuus/toimijuus, toiminnallinen osallisuus (acting)
- yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys, yhteisöllinen osallisuus (belonging)

Täysimääräinen osallisuus ei toteudu, jos jokin näistä ulottuvuuksista jää vajaan. Tämä tarkoittaa osallisuuden vähenemistä ja syrjäytymisriskin kasvamista. Mikäli osallisuuden eri ulottuvuudet ovat tasapainossa ihminen voi hyvin, mikä myös yhteisötasolla kasvattaa yhteiskunnallista sosiaalista kestävyttä.

THL:n työpäpaperissa (33/2017) rakennetaan osallisuuden viitekehystä ja lähestytään osallisuutta kaikkein heikoimmassa asemassa elävien osalta. Osallisuutta pyritään hahmottamaan pääasiassa sosiaalipoliittisen ja sosiaalipsykologisen tiedon pohjalta. Työpäpaperissa todetaan, että osallisuus ilmenee päätösvaltana omaan elämään. Osallisuutta on mahdollisuus säädellä olemistaan ja tekemistään toimintaympäristössä, jota voi ennakoita, ymmärtää ja hallita. Osallisuus ilmenee vaikuttamismahdollisuutena itsen ulkopuolella esimerkiksi palveluissa, asuinympäristössä ja yhteiskunnassa. Osallisuus ilmenee liittymisenä vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin, jolloin pystytään panostamaan yhteiseen hyvään sekä osallistumaan merkityksellisyiden luomiseen ja kokemiseen. (THL 33/2017, 5.)

Osallisuutta pyritään edistämään lainsäädännöllä sekä laatimalla osallisuutta lisääviä ohjelmia ja toimenpide-ehtotuksia. Suomen perustuslaissa (11.6.1999/731, § 2 ja 14) säädetään kansalaisten oikeudesta osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristön kehittämiseen sekä julkisen vallan

tehtävästä edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnalliseen toimintaan ja itseään koskevaan päätöksentekoon. Myös sosiaalihuoltolain (1301/2014, § 1) tarkoituksena on vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta. Vammaispalvelulaissa (3.4.1987/380, § 1) puolestaan pyritään edistämään vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Kehitysvammalaki (23.6.1977/519, § 1) säätää erityishuollosta, jonka tarkoituksena on edistää kehitysvammaisen henkilön omintakeista toimeentuloa ja sopeutumista yhteiskuntaan. Luonnoksessa laiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista (STM 17.5.2017, § 4) edellytetään, että vammaisen henkilö osallistumista on tuettava hänen toimintakykynsä, ikänsä ja elämäntilanteensa mukaisesti niin, että hän saa tietoa muodostaakseen oman mielipiteensä ja ilmaistakseen oman tahtonsa.

Suomen vammaispoliittinen ohjelma (VAMPO 2010–2015) julkaistiin elokuussa 2010. Ohjelma pohjautuu YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaan yleissopimukseen ja Valtioneuvoston selontekoon Suomen vammaispolitiikasta vuonna 2006. Vammaispoliittisen ohjelman 122 toimenpiteen avulla pyrittiin turvaamaan vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuus suomalaisessa yhteiskunnassa sekä linjaamaan seuraavien vuosien keskeiset toimenpiteet vammaispolitiikassa. (Sjöblom 2016, 7.)

Vammaispoliittisen ohjelman yhtenä tavoitteena oli säännösten muuttaminen niin, että Suomi pystyisi ratifioimaan YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan sopimuksen. Säädosmuutokset koskivat vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta sekä oikeutta valita kotikuntansa. Tarvittavat muutokset tehtiin kotikuntalakiin sekä sosiaalihuoltolakiin ja vammaispalvelulakiin lisättiin säädökset henkilökohtaisen avun järjestämisestä vaikeavammaisille henkilöille. Itsemääräämisoikeutta rajoittavan lainsäädännön valmistelu on edelleen kesken mutta YK:n vammaisopimuksen edellyttämät muutokset tehtiin kehitysvammalakiin. Vuonna 2015 tuli voimaan uusi yhdenvertaisuuslaki, joka velvoittaa tekemään kohtuullisia mukautuksia palveluihin niin, että vammaiset henkilöt voivat käyttää palveluja kuten muutkin kansalaiset. Pitkällisen valmistelun jälkeen Suomi ratifioi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen kesäkuussa 2016. (Sjöblom 2016, 11–12; Vernerinet 2017/Ratifiointi Suomessa.)

Ratifiointissa Suomi on sitoutunut varmistamaan vammaisten henkilöiden täysimääräiset perusoikeudet sekä edistämään niiden toteutumista. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi vuonna 2018 Suomen ensimmäinen vammaisopimuksen toimintaohjelman, joka on osa Suomen kansallista lainsäädäntöä. Ohjelma korostaa vammaisten ja vammaisjärjestöjen osallistamista ja osallistumista heitä koskevaan päätöksentekoon. Vammaisten tulee voida elää itsenäisesti osana yhteisöä siten että peruspalvelut ovat vammaisten saavutettavissa. Mikäli peruspalvelut eivät riitä, tulee vammaisilla olla käytettävissä yksilöllisiä erityispalveluja. (STM 2018, 14.)

Yksi merkittävimmistä Suomen ensimmäisen vammaisopimuksen sisältöalueista on vammaisten henkilöiden osallisuus, jota pyritään edistämään vammaisjärjestöjen toiminnan kautta. Kuntalaki (410/2016) velvoittaa, että jokaisessa kunnassa tulee olla vammaisneuvosto ja myös tuleviin maakuntiin perustetaan vammaisneuvosto varmistamaan vammaisten henkilöiden osallistamista. Tutkimusten mukaan Suomessa vammaisten henkilöiden osallistuminen on edelleen huomattavasti vähäi-

sempää verrattuna valtaväestön osallistumiseen. Syyksi on todettu heikko taloudellinen tilanne, ympäristön ja palvelujen esteellisyys ja saavuttamattomuus, asenneilmapiiri, puuttuva tuki sekä osallistumismahdollisuuksien puute. (STM 2018, 26–27.)

Kehitysvammaisiin ja yleensä vammaisiin on suhtauduttu eritavoin eri aikakausina ja eri kulttuureissa. Kehitysvammaliiton tutkimuspäällikkö dosentti Antti Teittinen toteaa (2018-01-24), että ajattelun muutos näkyy Suomessa esimerkiksi siten, että kehitysvammaisten laitoshoidon on päätetty lakkauttaa vuoteen 2020 mennessä ja kehitysvammaisten asumismuotoihin on etsitty yksilöllisiä ratkaisuja. Seppälä (2010, 192) kritisoi, että kun kehitysvammaisia on siirretty laitoksesta asumaan ryhmäkohteihin, mukana on siirtynyt paljon piirteitä laitoshoidosta. Asukkaiden arkea rytmittävät henkilökunnan työvuorot, jotka laaditaan edelleen samoilla periaatteilla kuin laitoshoidossa. Ruokailuja, heräämisiä ja nukkumaan menoja toteutetaan suunnitelluilla aikatauluilla. Työkäytänteiden vuoksi kehitysvammaisia ihmisiä käsitellään edelleen ryhmänä eikä yksilöinä.

Teittinen (2018-01-24) toteaa, että ihmisten käsitys kehitysvammasta perustuu edelleen mielikuvaan, jonka mukaan kehitysvammainen on aina iloinen ja haluaa rutiineita ja ohjattua yhteistoimintaa. Ihmisoikeuskysymykset ovat nostaneet esiin vammaisen ihmisen yksilöllisyyden sekä pohdinnan siitä, miksi vammainen ei voisi olla täysivaltainen kansalainen? Pitääkö vammaisen henkilön muuttua kyetäkseen elämään yhteiskunnassa vai pidemminkin pitääkö yhteiskunnan rakenteiden mahdollistaa kaikille haluamansa näköinen elämä? Yksilöllinen ajattelu haastaa vammaisille suunnattujen palvelujen tuottamisen tavat sekä työntekijöiden asenteet ja rutiinit kohdata vammainen kyvykkäänä, tietävänä ja tahtovana ihmisenä.

Sosiaalisessa näkökulmassa tarkastellaan henkilön subjektiivista kokemusta eli miten kehitysvammainen itse kokee oman tilansa. Usein kehitysvammaiset ihmiset määrittelevät itsensä esimerkiksi sukupuolen, opiskelun, työn tai asunnon pohjalta eikä kehitysvammaisuuden kautta. Kuitenkin kehitysvammaisuus on leima, joka estää muita ihmisiä näkemästä kehitysvammaista taitavana ja kykenevänä persoonana. Lisääntynyt tietämys kehitysvammaisuudesta ja erilaiset hankkeet ovat murentaneet stereotyyppistä käsitystä kehitysvammaisesta (Seppälä 2010,197). (Vernerinet/Sosiaalinen näkökulma.)

Seppälän (2010, 197) mukaan kehitysvammaiset pohtivat omaa erilaisuuttaan ja vertaavat itseään valtaväestöön. Kehitysvammaiset usein unelmoivat samanlaisesta elämästä kuin muilla ikätovereilla on. Kehitysvammaiset tarvitsevat tukea oman identiteetin rakentumiseen niin, että se on myönteinen ja voimavaroihin nähden realistinen. Kehitysvammainen kykenee määrittämään omat tuen tarpeensa kun häntä tasavertaisessa dialogissa tuetaan jäsentämään arjen asioita.

Kehitysvammaisten tukiliiton (2017) videossa Me Itse-yhdistyksen jäsenet pohtivat, miltä sana ”kehitysvammainen” tuntuu ja voisiko sen korvata jollakin muulla sanalla. Osa videolla esiintyvistä kehitysvammaisista ei koe sanaa ”kehitysvammainen” loukkaavana mutta joidenkin mielestä se on leimaava. Koska kehitysvammaisuus ei ole sairaus vaan ominaisuus ihmisessä, toivovat videolla esiintyvät henkilöt sanan ”kehitysvammainen” sijaan käytettävän esimerkiksi ”erityistä tukea tarvitseva

ihminen”. Yksi haastateltavista pohtii, että vaikka sana ”kehitysvammainen” korvattaisiin millä tahansa uudella sanalla, se tuskin muuttaisi ihmisten asenteita kehitysvammaisiin.

4 KEHITYSVAMMAISTEN PÄIVÄTOIMINTA

Kehitysvammaisten päivätoimintaa järjestetään työ- ja toimintakeskuksissa pääasiassa vaikeimmin vammaisille henkilöille, jotka eivät kykene työtoimintaan. Kunnan on järjestettävä päivätoimintaa palvelutarpeen mukaisesti, joten kyseessä ei ole määrärahasidonnainen palvelu. Päivätoimintaan haudutaan sosiaalityön ja palveluohjauksen kautta, jossa kehitysvammaiselle laaditaan henkilökohtainen palvelusuunnitelma. Palvelusuunnitelmassa käydään läpi asiakkaan elämäntilannetta sekä avun ja tuen tarvetta asiakkaan, omaisten, sosiaalityöntekijän ja asiakkaan palveluja tuottavien tahojen kanssa. Palvelusuunnitelmassa selvitetään miten, missä ja missä laajuudessa asiakkaalle tuotetaan tarvitsemaansa palvelua. Palvelutarve kirjataan palvelusuunnitelmaan, jonka pohjalta viranhaltija tekee päätöksen tarkoituksenmukaisista, tarvittavista palveluista. Kehitysvammaisten erityishuoltolain mukaiset palvelut kirjataan myös erityishuolto-ohjelmaan. (Vernerinet/Arki ja palvelut; Kehitysvammaisten Tukiliitto 2018, 2.)

4.1 Lainsäädännöllinen tausta

Kehitysvammaisten päivätoimintaa voidaan järjestää vammaispalvelulain tai kehitysvammalain mukaisesti. Vammaispalvelulaki määrittää, että päivätoiminta on *kodin ulkopuolella järjestettyä itsenäisessä elämässä selviytymistä tukevaa ja sosiaalista vuorovaikutusta edistävää toimintaa*. Päivätoiminta on tarkoitettu niille vammaisille henkilöille, joiden toimeentulo perustuu pääosin sairauden tai työkyvyttömyyden perusteella myönnettäviin etuisuuksiin ja jotka eivät pysty osallistumaan sosiaalihuoltolain (710/1982) 27 e §:ssä tarkoitettuun työtoimintaan. Päivätoimintaa on järjestettävä 1-5 päivänä viikossa yksilöllisen tarpeen mukaisesti. (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987, § 8 b.)

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta (1977, § 1) *pyrkii edistämään kehitysvammaisen suoriutumista päivittäisistä toiminnoista, hänen omintakeista toimeentuloaan sekä sopeutumista yhteiskuntaan*. Kehitysvammalain mukaan kehitysvammaiselle henkilölle voidaan järjestää osana erityishuoltoa työtoimintaa sekä *muuta vastaavaa yhteiskunnallista sopeutumista edistävää toimintaa* (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977, § 2). Uuden sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaan päivätoimintaa voidaan järjestää myös osana sosiaalista kuntoutusta, mikäli asiakkaan etu ja muut vaikuttavat asiat niin vaativat. (THL 2015/Vammaispalvelujen käsikirja.)

Suomessa on pitkään valmisteltu lakiuudistusta, joka yhteen sovittaisi vammaispalvelulain ja kehitysvammalain. Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista toteuttaisi erimmaisryhmien yhdenvertaisen palvelun, tukisi vammaisten osallisuutta yhteiskunnassa ja pyrki poistamaan esteitä, jotka rajoittavat yhdenvertaisuuden toteutumista. Uusi laki olisi erityislaki, jota sovelletaan silloin kun vammaisuus ei saa riittäviä palveluja yleislakien perusteella. Uuden lain perusteella saatavia palveluja ei arvioitaisi vammaisen henkilön iän tai diagnoosin perusteella, vaan tarkastelun kohteena olisi miten ja millä tavoin järjestetyt palvelut toteuttaisivat parhaiten vammaisen

henkilön etua. (Vernerinet 2016/ Vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhdistäminen; STM 18/2018)

Lakiluonnos vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista on tulossa eduskunnan käsittelyyn keväällä 2018 ja sen on tarkoitus tulla voimaan vuonna 2020. Lakiluonnoksen 16 pykälässä säädetään vammaisen henkilön päiväaikaisesta toiminnasta, joka *on sosiaalisen vuorovaikutuksen ja osallisuuden turvaavaa sekä toimintakykyä ylläpitävää palvelua*. Maakunnalla tulee olemaan velvollisuus tarjota päiväaikaista toimintaa niille vammaisille henkilöille, joilla sosiaalinen kuntoutus, työllistymistä tukeva toiminta tai kuntouttava työtoiminta ei vastaa yksilöllistä palvelutarvetta. Päiväaikaista toimintaa järjestettäisiin viitenä päivänä viikossa tai harvemmin yksilöllisen tarpeen mukaisesti niille vammaisille henkilöille, joiden toimeentulo ei perustu vanhuuseläkkeeseen. (STM 17.5.2017, 16 §.)

Vammaisten työ- ja päivätoiminnan järjestämiseen tulee lähitulevaisuudessa vaikuttamaan Teoslainsäädäntöuudistus, josta valmisteleva työryhmä luovutti loppuraportin ministeri Huoviselle 23.10.2014. Työryhmä esittää sosiaalihuollon lainsäädäntöä uudistettavan niin, että uudella erityislaila korvattaisiin nykyiseen sosiaalihuoltolakiin, kehitysvammalakiin, vammaispalvelulakiin sekä lakiin kuntouttavasta työtoiminnasta sisältyvät työelämän osallisuutta tukevat toimet. Uuden sosiaalihuollon erityislain (Laki heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden sosiaalisesta kuntoutuksesta) toimenpiteillä keskityttäisiin heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden sosiaaliseen kuntoutukseen. Lain mukaiset sosiaalihuollon palvelut perustuisivat asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin eikä palveluissa eriteltäisi vammaisille ja vammattomille kuuluvia palveluja. (STM 2014:32, 2.)

Erytyislain mukainen kuntoutus jakaantuisi työelämävalmiuksia edistävään sekä osallisuutta edistävään sosiaaliseen kuntoutukseen. Työelämävalmiuksia edistävä sosiaalinen kuntoutus tähtäisi henkilöiden työllistymiseen avoimille työmarkkinoille, ammatilliseen koulutukseen sekä muihin työllistymistä edistäviin palveluihin. Osallisuutta edistävän sosiaalisen kuntoutuksen palveluja järjestettäisiin niille henkilöille, joiden tavoitteena ei sillä hetkellä ole työllistyminen avoimille työmarkkinoille. Osallisuutta edistävä toiminta olisi suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, joka tukisi elämänhallintaa, itsenäistä selviytymistä, vuorovaikutusta ja osallisuutta yhteiskunnan ja yhteisöjen toimintaan. (STM 2014:32, 39–40.)

4.2 Päivätoiminnan sisältö

Kehitysvammaisten päivätoiminnan järjestäminen perustuu asiakkaiden toiveisiin ja tarpeisiin. Asiakas voi osallistua päivätoimintaan 1-5 päivänä viikossa toimintakyvyn mukaisesti. Laissa ei ole määritelty päivätoiminnan kestolle tiettyä tuntimäärää, mutta yleensä asiakas on päivätoiminnassa 4-6 tuntia. Kuljetus päivätoimintaan on asiakkaalle maksutonta kehitysvammaisten erityishuoltolain mukaista palvelua (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977/519, § 39). Itse toiminnasta asiakkaalta veloitetaan ylläpitomaksu (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 1992, § § 4). (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2018, 6; Vernerinet 2018/Arki ja palvelut.)

Päivätoiminta on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jolla pyritään harjaannuttamaan ja vahvistamaan arjessa tarvittavia taitoja. Elämänhallintataidoilla tarkoitetaan niitä käytännöntaitoja, joita ihminen omaksuu ja käyttää omalle ikä- ja kehitysvaiheelleen tyypillisellä tavalla. Kehitysvammaisella ihmisellä jotkut taidot voivat olla hyvin kehittyneitä ja jotkut heikompia. Kehitysvammaisen tarvitsee tilaisuuksia opetella ja harjoitella arjen taitoja ilman että häntä ylisuojellaan negatiivisten seurausten pelossa. (Seppälä 2017, 40.)

Joidenkin kehitysvammaisten kohdalla arjen taitojen harjoittelu voi merkitä erilaisten kommunikointimenetelmien käytön sekä aistitoimintojen harjoittelua ja valintojen tekemistä. Päivätoiminta voi sisältää leipomista, ruoanlaitto, liikunta ja retkeilyä. Tärkeä osa päivätoimintaa ovat luovatoiminta ja kädentaitojen kehittäminen. Luovan toiminnan tuokiot voivat sisältää maalaamista, piirtämistä, itsensä ilmaisua ja musiikkia. Liikunnan avulla kehitetään motorisia taitoja ja ylläpidetään fyysistä kuntoa. (THL 2015; Vernerin net 2018/Arki ja palvelut.)

Päivätoiminnan avulla edistetään asiakkaan sosiaalista vuorovaikutusta. Päivätoiminta järjestetään pääsääntöisesti kodin ulkopuolella, jolloin kehitysvammaisten kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa lisääntyy. Päivätoiminnassa kehitysvammaisella on mahdollisuus opetella sosiaalisia taitoja luonnollisissa tilanteissa eri ihmisten kanssa (Seppälä 2010, 197). Sosiaalinen toiminta parantaa elämän laatua ja ehkäisee psyykkisiä ongelmia. Päivätoiminta voi olla välietappi siirryttäessä kohti työtoimintaa. Siirto voidaan tehdä joustavasti siten, että kehitysvammaisen osallistuu sekä päivä- että työtoimintaan yksilöllisen tarpeen mukaisesti. (THL 2015; Lempinen 2007, 127–128.)

4.3 Digitalisaatio kehitysvammaisten arjessa

Digitalisaatiolla tarkoitetaan digitaalisen tietotekniikan yleistymistä arjessa, jolloin monet palvelut ja aktiviteetit ovat siirtyneet verkkoon. Ihmisten sosiaalisten suhteiden ylläpito ei enää ole sidoksissa aikaan ja paikkaan, sillä keskustelua voidaan käydä älypuhelimien ja tietokoneiden välityksellä milloin ja missä vain. Digitalisaatio avulla tieto päivittyy nopeasti tuoden tuoreimmat uutiset digikansan luettavaksi. Digitekniikan avulla voimme saavuttaa monet viranomais- ja julkisen sektorin palvelut sekä tehdä ostokset näppärästi kotisohvalta. (Koiranen, Räsänen ja Södergård 2016, 24–26.)

Digitekniikka ei kuitenkaan ole kaikkien ihmisten käytettävissä, mikä vähentää osallistumisen mahdollisuuksia ja lisää syrjäytymistä. Digitaalisella kuilu-käsitteellä viitataan tietokoneiden, puhelinten ja internetin saatavuuden ja saavutettavuuden eroihin ihmisten välillä. Digitaalinen epätasa-arvo on yleisempää niissä väestöryhmissä, jotka muutenkin ovat heikommassa asemassa suhteessa valtaväestöön. Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että vammaisilla ihmisillä on heikommat mahdollisuudet käyttää internetiä ja tietokonetta kuin vammattomilla. (Tuikka, Vesala ja Teittinen 2018.)

Teittinen ja Vesala (2015,28) tutkimuksessaan toteavat, että Suomessa vammaispalveluja tarvitsevista henkilöistä internet-yhteys oli vain 67,6 prosentilla kun muilla vastaajilla internet oli käytössä 84,4 prosentilla. Tämä tarkoittaa, että vammaispalveluja tarvitsevista (itse vammaisen tai vammai-

sen omaishoitaja) lähes kolmannes jää internetpohjaisten palvelujen ulkopuolelle, mikä marginalisoi ja syrjäyttää ihmisiä heille oikeutetuista palveluista.

Sakari Taipale Jyväskylän yliopiston Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen yksiköstä sanoo, että noin miljoona suomalaista jää digipalvelujen ulkopuolelle vanhuuden, vammaisuuden, kielitaidottomuuden tai syrjäytyneisyyden vuoksi. Digitaalinen syrjäytyminen on kyvyttömyyttä hakeutua ihmisten seuraan netissä tai käyttää digitaalisia palveluja. Syrjäytyminen voi johtua omasta valinnasta, motorisista ongelmista, köyhyydestä tai taitojen puuttumisesta. Ihmiset, joilla on ongelmia oppimisen, lukemisen tai kielen kanssa tarvitsevat opetusta ja tukea digilaitteiden käytössä. (Juusola 2018.)

Vuonna 2016 Aspa (asumispalveluja mielenterveyskuntoutujille ja vammaisille ihmisille) teki selvityksen asumispalveluja käyttävien vammaisten ja mielenterveyskuntoutujien tietotekniikan ja digipalvelujen käytöstä haastatteleamalla 18 asukasta. Heistä suurin osa (14/18) käytti tietokonetta, koska tabletin käyttö koettiin vaikeaksi heikon motoriikan ja koordinaation vuoksi. Suurin osa käytti internettiä tietokoneella, koska mobiilimaailma oli oudompi ja älypuhelin ei ollut kaikilla käytössä. (Valjakka 2017, 6-7.)

Haastateltavat käyttivät internettiä eniten verkkopankkiasioinnissa, sähköspotin lähettämässä ja vastaanottamisessa ja tietojen etsimisessä. Suurimalla osalla (14/18) oli verkkopankkitunnukset mutta he asioivat verkossa tuettuna. Puolet haastatelluista luki internetin kautta verkkolehtiä ja uutisia, osti matkalippuja ja tavaroita, käytti sosiaalista mediaa, katsoi tv-ohjelmia ja käytti pikaviestipalveluja sekä videopuheluita. (Valjakka 2017, 8.)

Selvityksessä saadun aineiston perusteella haastateltavat jakaantuivat digipalvelujen käytössä neljään luokkaan: kokeneet digikansalaiset, säännöllisesti käyttävät, suppeasti tai satunnaisesti käyttävät ja ulkopuolelle jääneet. Säännölliset käyttäjät käyttivät tietotekniikkaa ja digipalveluja monipuolisesti useita kertoja päivässä. He omistivat useampia digilaitteita eivätkä tarvinnut tukea niiden käytössä. Säännöllisesti digipalveluja käyttävillä oli oma tietokone tai älypuhelin ja he tarvitsivat yleensä tukea sähköiseen asiointiin ja tietotekniikan käyttöön. Suppeasti tai satunnaisesti tietotekniikkaa käyttävillä osalla oli oma tietokone ja he tarvitsivat melko paljon tukea ja digitekniikan käytössä ja sähköisessä asiointissa. Ulkopuolelle jääneillä ei ollut omaa tietokonetta eivätkä he muutoinkaan käyttäneet tietotekniikkaa. Heillä oli huonot digitaidot mutta he olivat kiinnostuneita tietotekniikan käytöstä. (Valjakka 2017, 12.)

Tehdyn selvityksen perusteella Aspa käynnisti syyskuussa 2017 kolmivuotisen Digi haltuun!-hankkeen, jonka tavoitteena on vahvistaa vammaisten sekä mielenterveys- ja päihdeongelmaisten digitaitoja. Hankkeen toimintaideana on kouluttaa digikokemusoppaita asumispalveluja käyttävien henkilöiden tueksi kun he osallistuvat kansalaisopiston tai kirjaston järjestämille kursseille. Kokemusopas tietää digitalisaation hankaluudet omasta arjestaan ja hänet koulutetaan antamaan vertais-tukea opetukseen osallistuvalla henkilöllä. (Aspa 2018.)

Metsäpuron asuntoryhmässä asuvat kehitysvammaiset ja ohjaajat pohtivat Ketju-lehdessä, millaista hyötyä ja haittaa asukkaille on digipalvelujen käytöstä. Koska suurimmalla osalla kehitysvammaisista on vaikeuksia käyttää digitaalisia palveluja itsenäisesti, heiltä puuttuu verkkopankkitunnukset, jotka ovat edellytys lähestulkoon kaikille digitaalisille palveluille. Ohjaajat eivät voi käyttää verkkopankkitunnuksia asukkaiden puolesta, joten esimerkiksi terveystietojen katsominen Omakanta-palvelusta ja laboratorioajan varaaminen eivät onnistu. Erityisesti raha-asioiden hoitaminen ilman verkkopankkitunnuksia on erittäin hankalaa. (Grönstrand 2018.)

Metsäpuron asukkaat hyödyntävät nettiä ruokareseptien ja käsityöohjeiden etsimisessä. Google Maps-palvelun helpottaa itsenäistä liikkumista, sillä palvelun kautta voi tutustua etukäteen esimerkiksi asiointikäynnin kävelyreittiin. Jotkut asukkaista katsovat ohjaajan kanssa yhdessä netistä elintarvikkeita ja tulostavat ostoslistan kauppaan lähtiessä. Erilaiset digitaaliset pelit ovat tuoneet asukkaiden arkeen uutta sisältöä ja pelaaminen netissä on tuonut pelikaverit ympäri maapalloa lähemmäksi toisiaan. (Grönstrand 2018.)

4.4 Päivätoiminnan kehittäminen

Chris Clark työskentelee Skotlannissa Edinburghin yliopistossa. Kirjoituksessaan Clark (2001, 10.) pohtii päivätoiminnan merkitystä tukea tarvitseville aikuisille henkilöille kuten vammaiset, vanhuksat ja mielenterveyskuntoutujat. Käyttäjärhmillä on monenlaisia tarpeita, joihin päivätoiminnan tulisi vastata. Päivätoiminnan tulisi tarjota monipuolista kuntoutusta sekä ylläpitää asiakkaiden fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia. Päivätoiminnan tulisi edistää asiakkaiden sosiaalisia taitoja tarjoamalla mahdollisuuksia kaverisuhteisiin ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Päivätoiminnan tulisi tarjota mahdollisuus uusiin kokemuksiin ja onnistumisen elämyksiin sekä tukea asiakkaan itsenäisyyttä ja integroitumista yhteiskuntaan.

Vaikka päivätoiminta on tärkeä voimavara asiakkaille ja heidän omaisilleen käyttäjät näkevät, että päivätoiminta voi estää asiakkaan henkilökohtaisten tavoitteiden saavuttamista. Päivätoiminnan asiakkaat haluavat ammattitaitoista ohjausta ja tukea selviytyäkseen arjessa omine rajoitteineen. Asiakkaat haluavat sosiaalisia kontakteja, hyväksyntää ja ystävyyttä luonnollisissa ympäristöissä, missä muutkin kansalaiset toimivat. Asiakkaat haluavat ylläpitää ja parantaa elämänhallintaa ja he toivovat saavansa ohjausta ja tukea mahdollisimman normaaliin elämään. Päivätoiminnassa kävijät haluavat palkkatyöhön ja vapaa-ajallaan osallistua kaikille kansalaisille tarkoitettuihin harrastuksiin. Käyttäjien mielestä päivätoiminnan ei tulisi olla yhteiskunnasta eristävää vaan mahdollisuuksia etsivää toimintaa. (Clark 2001, 11.)

Skotlannissa on todettu, että päivätoiminnan tulee ryhmämuotoisen ohjauksen sijaan vastata asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin siten, että tarvittaessa ohjausta ja tukea voisi saada myös omassa kodissa. Päivätoimintaa ei tulisi toteuttaa pelkästään sille tarkoitetuissa tiloissa vaan sen pitäisi jalkautua ostoskeskuksiin ja työpaikoille asiakkaiden tarpeiden mukaisesti. Asiakkaan tulisi voida valita joustavasti minä päivinä ja mihin vuorokauden aikaan hän haluaa osallistua toimintaan. Asiakkaalla tulisi myös olla mahdollisuus valita toiminnan sisältö omien intressien mukaan. Vaikka päivätoiminta

nykymuodossaan vähentää eristyneisyyttä ja yksinäisyyttä, sen tulisi paremmin tukea asiakasta ylläpitämään elämässään merkityksellisiä ihmissuhteita ja harrastuksia. (Clark 2001, 13–14.)

Myös Suomessa on viimevuosina keskusteltu, että työ- ja päivätoiminnan malli on kehitetty vuosikymmeniä sitten eikä se enää vastaa nykypäivän tarpeita (Kehitysvammaliitto 2012). Päivätoimintaa tulisi kehittää yksilöllisemmäksi ja paremmin asiakkaiden tarpeita ja toiveita vastaavaksi toiminnaksi. Päivätoiminnan tulisi tukea yksilöllisemmin vuorovaikutussuhteita, elämönhallintaa ja itsenäistä selviytymistä. Päivätoiminnan tulisi tukea ja ohjata kehitysvammaisen osallistumista yhteiskunnan tavanomaisiin toimintoihin, vapaaehtoistyöhön ja harrastuksiin. Uudistus edellyttää työntekijöiltä yksilölliset toiveet ja tarpeet huomioivaa työtettä, uusien toimintamallien kehittämistä ja nykyistä enemmän yhteistyötä muiden hallinnonalojen, järjestöjen ja toimijoiden kanssa. (STM 2014:32, 45.)

Hallitus esittää asiakkaan valinnanvapautta lisättävän osana sote- ja maakuntauudistusta. Tähän liittyen hallitus antoi esityksen valinnanvapauden lainsäädännöstä ja eduskunta päättää valinnanvapauslain hyväksymisestä kesäkuussa 2018. Valinnanvapauden toteutuessa julkisesti rahoitettuja sosiaali- ja terveyspalveluja voisivat tuottaa julkiset, yksityiset ja kolmannen sektorin toimijat. Asiakas voisi valita omaan palvelutarpeeseen sopivan palvelun ja palvelun tuottajan. Pitkäaikaisen avun tarpeessa olevat saisivat käyttöönsä henkilökohtaisen budjetin. (STM 29/2018.)

Henkilökohtainen budjetti määräytyisi asiakkaan palvelutarpeiden ja toiveiden, lakiin perustuvien palvelujen ja asiakkaan tuen ja palvelujen kustannusten pohjalta sekä maakunnan liikelaitoksen tekemän palvelusuunnitelman perusteella (Rousu 2018, 4). Määritellyllä rahasummalla asiakkaan tarvitsemat palvelut voitaisiin järjestää yksilöllisesti asiakkaan toiveiden, tarpeiden ja tavoitteiden mukaisesti. Suomessa henkilökohtaista budjetointia on kokeiltu järjestöjen, kuntayhtymien ja kuntien yhteisissä hankkeissa omaishoidontuessa, kotihoidossa ja eräissä vammaispalvelulain mukaisissa palveluissa. Varsinkin kehitysvamma-alan järjestöt ovat olleet kokeiluissa innokkaasti mukana. (Rousu 2018, 1.)

Tiedän mitä tahdon!-hankkeessa (2010–2013) Kehitysvammaliitto ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiö kokeilivat henkilökohtaisen budjetoinnin toimivuutta yksilöllisten palveluratkaisujen räätälöinnissä. Hankkeessa olivat mukana 30 vammaispalvelujen käyttäjäjä sekä työntekijöitä Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveystieteistä sekä Vantaan kaupungin vammaispalveluista. (Ahlsten 2014, 3-4.)

Tiedän mitä tahdon!-hankkeen toteuttajat saivat idean henkilökohtaisen budjetoinnin kokeiluun Englannista, missä henkilökohtainen budjetti oli käytössä 500 000 sosiaalihuollon asiakkaalla, joista 139 000 henkilöä itse hallinnoi budjettiaan. Rajalahden (2014, 12) tiivistelmä vuonna 2013 Englannissa toteutettuun kyselyyn henkilökohtaisen budjetin käyttäjille ja läheisille perustuu Chris Hattonin ja John Watersin teokseen *The Second Poet Survey of Personal Budget Holders and Carers* (2013). Kyselyyn vastanneista 3 300 henkilöstä 70 prosenttia koki henkilökohtaisella budjetoinnilla olleen positiivisia vaikutuksia suhteessa asiakkaan itsenäisyyteen, paremmin kohdistuvaan tukeen sekä arvokkaaseen kohtaamiseen liittyen. 60 prosenttia vastaajista koki henkilökohtaisen budjetoinnin vai-

kuttaneen positiivisesti fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen ja 50 prosenttia ilmaisi henkilökohtaisen budjetoinnin lisänneen turvallisuuden tunnetta.

Tiedän mitä tahdon!-hankkeen lopussa 12 vammaisella oli käytössä henkilökohtainen budjetti. Henkilökohtaisen budjetoinnin avulla vammaisten ihmisten elämään saatiin muutoksia esimerkiksi asuimuodossa ja päivätoiminnassa. Jotkut palvelut saatiin yksilöllisemmäksi henkilökohtaisen avun myötä eikä henkilökohtaiselle budjetoinnille ollut tarvetta. Kokonaisuutena hanke osoitti, että henkilökohtainen budjetointi vahvistaa vammaisen ihmisen osallisuutta omien palvelujen suunnitteluun ja antaa työntekijöille rohkeutta kokeilla palvelujen järjestämistä yksilöllisemmin ja joustavammin. (Ahlsten 2014, 4.)

Nina Lukkarinen (2017) pro gradu-tutkielmassaan tutki henkilökohtaista budjetointia vammaispalveluissa kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla. Lukkarisen mielestä Suomessa jo nyt vammaispalveluja myönnettäessä toteutetaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta niin paljon kun se on mahdollista. Henkilökohtainen budjetointi lisäisi asiakkaan valinnanvapautta, koska hän nykyistä enemmän pääsisi määrittämään palvelutarvettaan sekä päättämään mistä palvelu hankitaan. Lukkarisen mielestä henkilökohtainen budjetointi ei sovi kaikille. Varsinkin asiakkaille, joilla on haasteita oman palvelutarpeen hahmottamisessa, sopiva palvelumuoto tulee päättää yhteisen keskustelun ja palvelutarvearvioinnin kautta. Tutkijan mielestä Suomen tulisi hyödyntää henkilökohtaisen budjetoinnin kokemuksia eri maista ja luoda sen jälkeen suomalaiseen palvelujärjestelmään sopiva malli. (Lukkarinen 2017, 57–59.)

Minna Eronen (2013, 43–49) tutki opinnäytetyössään millaisia mahdollisuuksia ja haasteita henkilökohtainen budjetointi tarjoaa perinteiselle kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnalle. Tutkimusaineiston keräämiseksi Eronen haastatteli Helsingissä ja Vantaalla asiakkaita, joiden työ- ja päivätoiminta oli toteutettu osittain henkilökohtaisen budjetoinnin avulla. Haastatteluun osallistui neljä kehitysvammaista, kolme läheistä ja seitsemän työntekijää. Haastateltavista kehitysvammaisista kukaan ei halunnut luopua kokonaan perinteisestä työ- ja päivätoiminnasta, vaan he hyödynsivät henkilökohtaista budjetointia yhtenä päivänä viikossa. Tällöin asiakkaalla oli käytössä avustaja, jonka kanssa pystyi toteuttamaan haluamiaan asioita kuten työskentelyä kirjastossa ja maatilalla sekä kokeilemaan uusia harrastuksia.

Tutkimusaineiston perusteella kehitysvammaisten itsemäärääminen on työ- ja päivätoiminnassa tyydyttävällä tasolla. Asiakkaalle pyritään tarjoamaan vaihtoehtoja ja toiveita kuunnellaan, mutta yksilöllisten toiveiden toteuttaminen ei aina onnistu. (Eronen 2013, 76) Tutkimuksen tuloksissa todetaan, että henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilussa kehitysvammaisten itsemäärääminen, yksilöllisyys ja valinnanvapaus lisääntyivät verrattuna perinteiseen työ- ja päivätoimintaan. Asiakas sai itse päättää, mitä henkilökohtaisen budjetoinnin päivänä tee ja hän sai osallistumiseen tarvittavan tuen avustajalta. Käytännössä henkilökohtaiset toiveet, joita perinteisessä päivä- ja työtoiminnassa ei voitu toteuttaa, mahdollistuivat henkilökohtaisen budjetoinnin avulla. (Eronen 2013, 81.)

Kehitysvamma-alan asumisen neuvottelukunta (KVANK) perusti vuonna 2012 työ- ja päivätoiminnan kehittämistä varten oman valiokunnan, joka ryhtyi laajalla verkostolla valmistelemaan työ- ja päivätoiminnan laatukriteereitä. Laatukriteereiden lähtökohtana ovat henkilön yksilölliset tarpeet ja tavoitteet. Laatukriteereillä pyritään siihen, että työ- ja päivätoiminta mahdollistaisivat kehitysvammaiselle henkilölle mahdollisimman oman näköisen elämän. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 11.)

Kriteeristöä työstettiin kolmen vuoden ajan ja valmistelun pohjana käytettiin Irlannin työ- ja päivätoimintapalveluiden New Directions- uudistamisohjelmaa, eurooppalaista yleishyödyllisten sosiaalipalvelujen laatukehitystä (Common Quality Framework for Social Services of General Interest) sekä KVANK:n yksilöllisen tuen laatukriteereitä. Laatukriteereillä pyrittiin ennakoimaan niin sanotun TEOS-lain sisältöjä sekä korostamaan vammaisen henkilön osallisuuden ja työllistymisen edistämistä. Vuonna 2016 valmistunut kriteeristö sai nimekseen *Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit*. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 11–12.)

Osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteereitä ovat:

- tuki valintojen ja suunnitelmien tekemiseen
- tuki muutoksiin ja siirtymävaiheisiin
- tuki lähiyhteisöihin liittymiseen
- tuki opintoihin pääsemiseen
- tuki mahdollisimman suuren itsenäisyyden saavuttamiseen
- tuki terveyteen ja hyvinvointiin
- tuki ammatillisiin opintoihin tai työhön pääsemiseen
- tuki itseilmaisuuksiin ja luovuuteen
- tuki merkityksellisissä sosiaalisissa rooleissa toimimiseen
- tuki palvelujen sisältöihin ja toimintatapoihin vaikuttamiseen

Kehitysvammaista henkilöä tuetaan valintojen ja suunnitelmien tekemiseen niin, että hän pystyy harjoittelemaan valintojen tekemistä. Kehitysvammaisen henkilön tulee saada valinnoissa ja suunnitelmissa tarvitsemaansa tietoa käyttämälläään kommunikointimenetelmällä esimerkiksi hyödyntäen selkokieltä ja tulkkipalvelua tai käyttäen tukiviittomia tai kuvakommunikointia. Kehitysvammaiselle henkilölle tulee tarjota mahdollisuuksia tutustumiskäynteihin ja kokeiluihin suunnitelmien tekemisen tueksi. Kehitysvammaisen kanssa tulee keskustella niin, että hän ymmärtämään valintoihin ja suunnitelmiin liittyviä riskejä sekä vastuita. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 37.)

Kehitysvammaista henkilöä tuetaan muutoksiin ja siirtymävaiheisiin niin, että hänen kanssaan yhdessä suunnitellaan, mitä muutoksissa ja siirtymävaiheissa tulee ottaa huomioon ja miten mahdolliset esteet ja haasteet ratkaistaan. Kehitysvammaiselle henkilölle annetaan mahdollisuus kokeilla uusia asioita, tilanteita tai toimintaympäristöjä ennen valintojen ja päätösten tekemistä. Muutoksissa ja siirtymävaiheissa tehdään verkostoyhteistyötä niin, että muutokset tapahtuvat kehitysvammaisen henkilön näkökulmasta mahdollisimman sujuvasti. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 38.)

Kehitysvammaista ihmistä tuetaan lähiyhteisöihin liittymisessä antamalla tietoa hänen käyttämällään kommunikointimenetelmällä lähiyhteisön tapahtumista ja toiminnasta. Sanomalehdestä tai internetistä voidaan yhdessä lukea harrastuksista ja menovinkeistä sekä käydä tutustumassa kehitysvammaista kiinnostavaan toimintaan. Kehitysvammaista ihmistä tuetaan paikallisiin ihmisiin tutustumisessa sekä osallistumisessa lähiyhteisön toimintaan haluamallaan tavalla. Tarvittaessa huolehditaan, että kehitysvammaisella ihmisellä on käytettävissä tukihenkilö iltaisin ja viikonloppuisin. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 39.)

Kehitysvammaista henkilöä tuetaan opintoihin pääsemisessä selvittämällä yhdessä hänen kanssaan eri opiskeluvaihtoehtoja. Kehitysvammaista henkilöä tuetaan mahdollisimman itsenäiseen elämään harjoittelemalla itsenäisyyttä tukevia arjen taitoja kuten rahan käyttöä, median käyttöä, kodinhoitoa ja ruoan valmistamista. Kehitysvammaista henkilöä tuetaan käyttämään yleisiä hyvinvointi- ja terveyspalveluja sekä ottamaan vastuuta omasta terveydestä ja hyvinvoinnista. Kehitysvammaista henkilöä tuetaan luomaan ja ylläpitämään ihmissuhteita itseään ja toisia arvostaen. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 40–41.)

Kehitysvammaista ihmistä tuetaan hankkimaan tietoa ja käytännön kokemuksia itseään kiinnostavista opiskelu- ja työmahdollisuuksista, jotta hän voisi tehdä kykyjään ja kiinnostustaan vastaavia ammatillisia valintoja. Kehitysvammaista ihmistä tuetaan ammatillisissa opinnoissa ja työssä tarvittavien taitojen ja valmiuksien vahvistamisessa. Kehitysvammaista ihmistä rohkaistaan toteuttamaan luovuttaan, jotta hän voisi löytää omat lahjakkuutensa ja keinot itseilmaisuuksiin. Kehitysvammaista ihmistä rohkaistaan kokeilemaan ja omaksumaan erilaisia sosiaalisia rooleja kuten ystävä, sisko tai kuntalainen. Lähiyhteisölle tehdään näkyväksi kehitysvammaisen ihmisen kyvykkyys toimia roolissaan. Kehitysvammaiselle henkilölle mahdollistetaan täysivaltainen osallisuus palvelujen suunnitteluun, seurantaan, arviointiin ja kehittämiseen. Kehitysvammaisen ihminen ei ole palvelun kohde vaan hän on yhteistyökumppani ja oman elämänsä asiantuntija. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 42–45.)

Laatukriteerien tarkoituksena on auttaa työ- ja päivätoimintaa tuottavia julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoita kehittämään palvelua suunnitelmallisesti asiakkaiden yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi. Laatukriteereiden asteittainen käyttöönotto edellyttää työntekijältä omien asenteiden ja perustehtävän uudelleen tarkastelua. Muutosta tulee johtaa niin, että työyhteisössä on ammatillinen, tutkiva, avoin, reflektioiva, innostava ja oppiva ilmapiiri, jossa on turvallista kokeilla uusia toimintatapoja. (Kehitysvammaliitto ja KVANK 2017, 14.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimusmenetelmälliset ratkaisut

Tutkimuksen tarkoituksena on toimintatutkimuksellisin menetelmin kehittää kehitysvammaisten päiväkeskus Poijun päivätoiminnan asiakaslähtöisyyttä osallistamalla asiakkaat toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tutkimuksen tavoitteena on työpajatyöskentelyn kautta kartoittaa kehitysvammaisten päivätoiminnassa asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämiseen liittyviä edellytyksiä asiakkaan ja työntekijän näkökulmasta. Tutkimusmenetelmänä käytetään toimintatutkimusta.

Toimintatutkimuksen tavoitteena on toiminnan muutos, jonka toteuttamiseen tutkija ja tutkittavat aktiivisesti osallistuvat. Toimintatutkimus tutkimusmenetelmänä on perusteltua tutkimuksen tarkoituksen ja tavoitteen näkökulmasta: tutkimuksen tarkoituksena on yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa kehittää kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöisyyttä osallistamalla asiakkaat toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen niin, että asiakkaiden osallisuus ja yksilöllisempi ohjaus toteutuisivat parhaalla mahdollisella tavalla.

Työpajalla tarkoitetaan lyhyttä tapaamista, jossa painopiste on vuorovaikutuksella ja tiedonvaihdolla. Tutkimuksen toteuttaminen Change Day-menetelmään pohjautuvalla työpajatyöskentelyllä on yhteensopiva tutkimuksen tarkoituksen ja tavoitteen kanssa. Change Day-toimintamallissa asiakas osallistetaan kehitysvammaisten päivätoiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen yhdessä työntekijöiden kanssa.

5.2 Toimintatutkimuksen määrittelyä

Toimintatutkimus suuntautuu käytäntöön ja sen tavoitteena on toiminnan muutos. Toimintatutkimuksessa ei vain todeta tutkimuksen tulosta vaan tutkimukseen sisältyy muutos tai kehittäminen sekä niiden kokeileminen ja läpivieminen. Toimintatutkimus haastaa tutkijan, koska hänen tulee ymmärtää ilmiöön liittyvät kausaalisuhteet sekä niihin vaikuttaminen interventiolla. Interventiolla (change intervention) tarkoitetaan muutokseen tähtäävää väliintuloa. Väliintuloa voidaan tarvita olosuhteiden muuttuessa, jolloin vanha ja vakiintunut käytäntö ei ole enää paras mahdollinen. (Kananen 2012, 37–38; Heikkinen ja Jyrkämä 1999, 44.)

Toimintatutkimus koostuu käytännön osasta ja tutkimusosasta. Tutkimusosassa pyritään lisäämään tietoa tutkittavana olevaan asiaan liittyen ja käytännön osassa kuvataan toiminta muutoksen aikaansaamiseksi. Tutkimus ja käytäntö muodostavat toisiaan hyödyntävän kokonaisuuden. Toimintatutkimuksen kohteena ovat ihmiset ja heidän toimintansa. Tutkija on mukana kehittämisprosessissa yhdessä tutkimuksen kohteena olevien ihmisten kanssa. (Kananen 2012, 38.)

Toimintatutkimuksen tunnuspiirteitä ovat toiminnan kehittäminen, yhteistoiminta, tutkimus ja tutkijan mukanaolo muutoksessa. Toimintatutkimus on yhteisöllinen prosessi, jossa tutkija osallistuu tut-

kittavan yhteisön toimintaan ja pyrkii kehittämään toimintaa yhdessä yhteisön jäsenten kanssa. Tutkittavat ovat siis kehittämisprosessin täytisvaltaisia jäseniä, jotka ovat valmiita muutokseen ja itsensä kehittämiseen. Toimintatutkimus on yhteisöllinen oppimistapahtuma, jossa pyritään lisäämään omaa tietoisuutta tutkittavasta ilmiöstä sekä pohditaan toiminnan perusteita. Toimintatutkimukselle on tyypillistä tukea toisia yhteisessä kehittämisprosessissa sekä osallistua asioiden käsittelyyn toiminnan muutoksessa. (Kiviniemi 1999, 64–66.)

Yksi toimintatutkimuksen piirteistä on refleksiivisyys. Reflektiossa ihminen tarkastelee omia ajatuksiinsa, kokemuksiaan ja toimintaansa ikään kuin sivullisena ja pyrkii ymmärtämään, miksi ajattelee niin kuin ajattelee ja toimii niin kuin toimii. Reflektiivisen tutkimusotteen vuoksi toimintatutkimuksessa tutkimuksen eri elementit kuten tutkimustehtävä, teorianmuodostuminen, aineiston keruu ja aineiston analysointi lomittuvat toisiinsa ja muotoutuvat tutkimuksen edetessä. Tämä on mahdollista, koska tutkimuksessa paneudutaan tietyn asian vaiheittaiseen kehittämiseen, jossa hyödynnetään aktiivisesti jo prosessin aikana saatua kokemusta ja palautetta. Toimintatutkimus siis etenee spiraalimaisesti suunnittelun, toiminnan havainnoinnin ja reflektoinnin kautta niin, että jokainen vaihe suhteutetaan toisiinsa. (Heikkinen ja Jyrkämä 1999, 36–37; Kiviniemi 1999, 68.)

Kvalitatiivinen (laadullinen) tutkimus ei testaa teorioita tai hypoteeseja vaan tutkimusaineistoa tarkastellaan monitahoisesti ja tarkasti. Kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti ja tutkimusmetodiksi valitaan keino, jolla tutkittavien ajatukset, mielipiteet ja ”ääni” tulevat esille. Kvalitatiivinen tutkimus toteutetaan joustavasti. Suunnitelmia muutetaan olosuhteiden mukaisesti ja aineisto kootaan todellisissa tilanteissa. (Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara 2002, 155.)

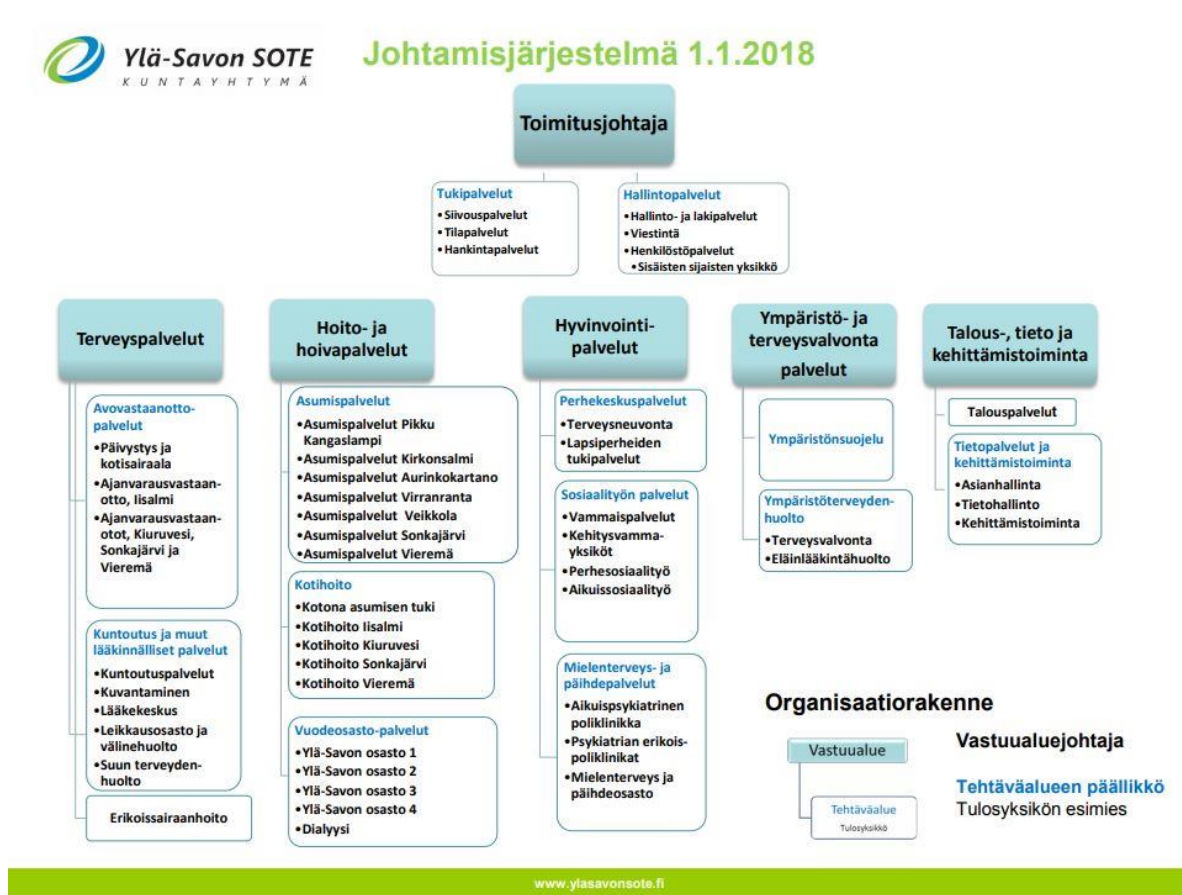
5.3 Tutkimuksen toimintaympäristö

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä aloitti toimintansa 1.1.2010. Kuntayhtymä järjestää Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän kunnan asukkaille lakisääteiset sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut pois lukien lastenpäivähoidon. Lisäksi kuntayhtymä järjestää edellä mainittujen kuntien ympäristöterveydenhuollon ja ympäristönsuojelun palvelut. Kuntayhtymän tuottaa yhteistoiminnassa muiden palvelujen tuottajien kanssa jäsenkuntiansa väestön erikois- ja erityistason sairaanhoidon sekä kehitysvammaisten erityishuollon palvelut. (Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/perussopimus.)

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän visio on, että kuntayhtymän palvelut ovat laadukkaita, nykyaikaisia ja vastaavat asiakkaiden tarpeita. Kuntayhtymä haluaa olla toiminnassaan edelläkävijä ja ennakoida palveluiden muutostarpeet. Työnantajana kuntayhtymä haluaa olla vetovoimainen ja arvostettu. Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän arvoina ovat avoimuus, tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus sekä vastuullisuus. Arvoista kumpuavina toimintaperiaatteina ovat asiakaslähtöisyys, innovatiivisuus, ammatillisuus, ympäristöystävällisyys, kustannustehokkuus ja taloudellisuus sekä laadukkaat ja vaikuttavat palvelut. (Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/strategia.)

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän organisaatio (kuvio 5) muodostuu viidestä vastuualueesta; terveyspalvelut, hoito- ja hoivapalvelut, hyvinvointipalvelut, ympäristö- ja terveysneuvonta palvelut sekä ta-

lous-, tieto- ja kehittämistoiminta. Vastuualueet jakaantuvat tehtäväalueiksi ja tehtäväalueet jakaantuvat edelleen tulosyksiköiksi. (Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/organisaatiokaavio.)

KUVIO 5. Organisaatiokaavio (Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä 2018)

Kehitysvammayksiköt muodostavat Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän organisaatiossa oman tulosyksikön, joka kuuluu sosiaalityön palvelujen tehtäväalueeseen. Kehitysvammayksiköt tuottavat jokaisessa jäsenkunnassa (Iisalmi, Kiuruvesi, Sonkajärvi ja Vieremä) lähipalveluna kehitysvammaisten päivätoimintaa ja asumispalveluja. Työskentelen kehitysvammayksiköiden seudullisena esimiehenä. Tehtävänkuvaani kuuluvat tulosyksikön toiminnan johtaminen ja kehittäminen strategian, järjestämissuunnitelman, talousarvion, palvelusopimusten sekä palvelurakenteiden mukaisesti. Kussakin kehitysvammayksikössä on vastaava ohjaaja, joka toimii tiimin vetäjänä ja vastaa päivittäisen työn sujumisesta yksikössä. Kehitysvammayksiköissä työskentelee yhteensä 46 vakituisessa työsuhteessa olevaa henkilöä sekä vaihteleva määrä määräaikaisia työntekijöitä.

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän päivätoimintayksiköitä ovat Purje Iisalmessa, Poiju Kiuruvedellä, Pirtti Sukevalla ja Vieremän päivätoiminta. Asiakkaat ohjautuvat Poijun palveluihin vammaispalvelun sosiaalityön ja palveluohjauksen kautta, missä heille yksilöllisen palvelutarveselvityksen pohjalta tehdään toistaiseksi voimassa oleva viranhaltijapäätös päivätoiminnasta 1-5 päiväksi viikossa. Kehitysvammayksiköiden toiminta-ajatuksena *on tukea ja ohjata eri-ikäisiä kehitysvammaisia asiakkaita tarjoamalla heille yksilöllisiä ja laadukkaita palveluja yhdessä yhteistyötahojen kanssa*. Päivätoiminnas-

sa harjoitellaan elämänhallinnan taitoja kuntouttavalla työotteella kannustaen asiakasta mahdollisimman suureen omatoimisuuteen. Päivätoiminta on suunnitelmallista palvelua, jonka lähtökohtana ovat asiakkaiden yksilölliset tavoitteet ja tarpeet. (Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/päiväaikainen toiminta.)

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päiväkeskus Poiju tarjoaa Kiuruvedellä päivätoimintaa aikuisille kehitysvammaisille sekä aamu- ja iltapäivätoimintaa ja koulujen loma-aikaista toimintaa oppivelvollisuusikäisille kehitysvammaisille lapsille. Päiväkeskus Poijussa työskentelee kolme työntekijää. Työntekijät ovat koulutukseltaan sosionomeja ja/tai lähihoitajia ja heidän keski-ikänsä on 34,4 vuotta. Työntekijöillä on työkokemusta kehitysvamma-alalta 4-13 vuotta.

Päiväkeskus Poijun työntekijät ovat työstäneet toimintansa arvoja ja määritelleet työtoimintansa arvoiksi asiakaslähtöisyyden, yhteisöllisyyden sekä toisten kunnioittamisen. Asiakaslähtöisyyden perustana on ajatus, että jokainen Poijun asiakas on ainutlaatuinen tietävä, tahtova ja tunteva ihminen. Asiakkaan yksilöllisyyttä kunnioitetaan ja päivätoiminnassa huomioidaan asiakkaan henkilökohtaisen ohjauksen ja tuen tarpeet. Poijussa asiakkaan osallisuutta edistetään käyttämällä puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä asiakkaan mielipiteiden ja toivomusten kuulemiseksi. Asiakkaan itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ja asiakkaalle annetaan mahdollisuus valintojen kautta vaikuttaa päivätoiminnan sisältöön.

Poijun työntekijöiden työotteessa korostuu ammatillisuus ja aito läsnäolo. Työntekijät tunnistavat asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja asiakasta tuetaan ja ohjataan vuorovaikutteisesti asiakkaan vahvuuksia korostaen. Poijun päivätoiminnalla tuetaan asiakkaan hyvinvointia tarjoamalla mielekästä tekemistä kannustavassa ilmapiirissä. Päivätoiminnan vaikuttavuus näkyy siinä, että toiminta edistää asiakkaan sosiaalista vuorovaikutusta, elämänhallintaa ja osallisuutta yhteiskuntaan.

Poijussa päivätoiminta on ryhmämuotoista toimintaa, jolla pyritään vahvistamaan, tukemaan ja kehittämään taitoja, joita asiakas tarvitsee arkielämässä. Asiakas on päivätoiminnassa keskimäärin 5-6 tuntia päivässä. Päivätoiminnan runko (liite 2) koostuu toimintatuokioista, jonka sisältöön asiakas voi vaikuttaa. Asiakas voi halutessaan harjoittaa kädentaitoja askartelemalla tai tekemällä käsitöitä. Luovaan toimintaan kuuluu musiikki ja piirtäminen/maalaaminen. Ympäristöasiointia harjoitellaan käymällä kaupassa ja kirjastossa. Fyysisen kunnon ylläpitämiseksi ulkoillaan päivittäin, osallistutaan ohjattuun jumppaan kerran viikossa ja tehdään henkilökohtaisia harjoitteita. Kodinomaisia taitoja harjoitellaan leipomalla ja siistimällä ruokailu- ja ryhmätiloja. Sosiaalisia taitoja ja osallisuutta tuetaan aamupiirissä, jossa keskustellaan tapahtuneista ja suunnitellaan tulevaa toimintaa. Satunnaisesti tehdään pieniä retkiä ympäristöön ja rentoudutaan grillikodassa kahvia hörppien.

Tutkimuksen toisena taustayhteisönä on Sitra. Sitra on eduskunnan alainen juhlarahasto, joka perustettiin 50-vuotiaalle Suomelle 5.12.1967. Rahaston tavoitteena on edistää Suomen vakaata ja tasapainoista kehitystä, talouden määrällistä ja laadullista kasvua sekä kansainvälistä kilpailukykyä ja yhteistyötä (Laki Suomen itsenäisyyden juhlarahastosta 1990, § 2). Sitralla on hallintoneuvosto, joka päättää juhlarahaston toiminnan periaatteista ja tehtävistä sekä hyväksyy talous- ja toimintasuunni-

telman. Eduskunta hyväksyy vuosittain Sitran toimintakertomuksen ja käy keskustelua juhlarahaston tarkoituksesta ja toiminnasta. (Sitra 2018/Perustietoa Sitrasta.)

Käsitellessään Sitran vuoden 2016 toimintakertomusta talousvaliokunta mietinnössään toteaa, että Sitralle 50 vuotta sitten annettu perustehtävä, Suomen hyvinvoinnin ja kilpailukyvyyn rakentaminen, on edelleen ajankohtainen. Talousvaliokunta toteaa, että tänä päivänä Sitralla on merkittävä rooli suurten tulevaisuuden haasteiden ja megatrendien ennakoinnissa, tulevaisuuskeskustelun ylläpitämisessä ja työskentelynsä tulosten tiedottamisessa suomalaisessa yhteiskunnassa. Talousvaliokunta korostaa Sitran roolia sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämisessä erilaisten kokeilu- ja pilottihankkeiden avulla. (Talousvaliokunta 2017.)

Helmikuussa 2017 projektipäällikkö Vuorensola tiedotti sähköpostitse esimiehille, että Sitra järjestää yhdessä Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kanssa Change Day työpajat Iisalmessa. Viestissään Vuorensola (Vuorensola 2017-02-16) kertoi, että työpajojen ideana on kehittää toimintaa yhdessä asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa niin, että asiakkaat ja asiakaslähtöinen palvelu ovat kehittämisen keskiössä. Työpajoihin toivottiin osallistujia niin julkisen, yksityisen kuin kolmannen sektorin sosiaali- ja terveysalan toimijoista.

Vuonna 2017 Poijun päivätoiminnassa oli kirjoilla 19 aikuista kehitysvammaista, joista 12:sta on diagnosoituna keskivaikea kehitysvamma, neljällä vaikea kehitysvamma ja kolmella lievä kehitysvamma. Asiakkaista nuorin on 18-vuotias ja vanhin 74-vuotiasta. Asiakkaiden keski-ikä on 46,05 vuotta. 19 asiakkaasta 10 asuu ympärivuorokautisesti valvotussa palvelukodissa, neljä korttelimallissa (omat vuokra-asunnot samassa korttelissa) ei-yövalvotussa asumismuodossa ja neljä vanhempien/omaisten luona.

Vuoden 2017 alussa Poijun kolmen työntekijän tiimi uusiutuu henkilöstömuutosten vuoksi. Toimintaa jatkettiin asiakkaille tutun päiväohjelman mukaisesti ja samalla pohdittiin päivätoiminnan sisällön uudistamista huomioiden asiakkaiden palvelutarpeet. Lukiessani projektipäällikön sähköpostia ajattelin, että Change Day työpajat saattaisivat olla hyvä työkalu Poijun toiminnan asiakaslähtöiseen kehittämiseen ja ehdotin osallistumista työntekijöille. Työntekijät puolestaan kyselivät asiakkaiden kiinnostusta työpajatyöskentelyyn. Kaikki innostuimme Iisalmeen tulevasta työn kehittämisen mahdollisuudesta ja päätimme yhdessä lähteä mukaan reilun puolen vuoden mittaiseen projektiin.

5.4 Ensimmäinen työpaja 30.3.2017

Kokoontuimme ensimmäiseen työpajaan tapahtumaravintola Olvi Oluthallille. Mukaan oli ilmoittautunut kuusi sosiaali- ja terveyspalveluja tuottavaa työyhteisöä. Päiväkeskus Poijun aamupiirissä oli asiakkaiden kanssa pohdittu, miten kaikki pääsisivät osalliseksi päivätoiminnan kehittämiseen. Yhdessä oli päätetty, että Kiuruvedeltä työpajaan Iisalmeen matkustaa INVA-taksillinen poijulaisia eli 5-6 asiakasta ja 1-2 työntekijää. Jokaiseen tapaamiseen valitaan osallistujat aina erikseen ja pyrittiin siihen, että mahdollisimman moni asiakkaista pääsisi näkemään ja kokemaan työpajatoiminnan. Li-

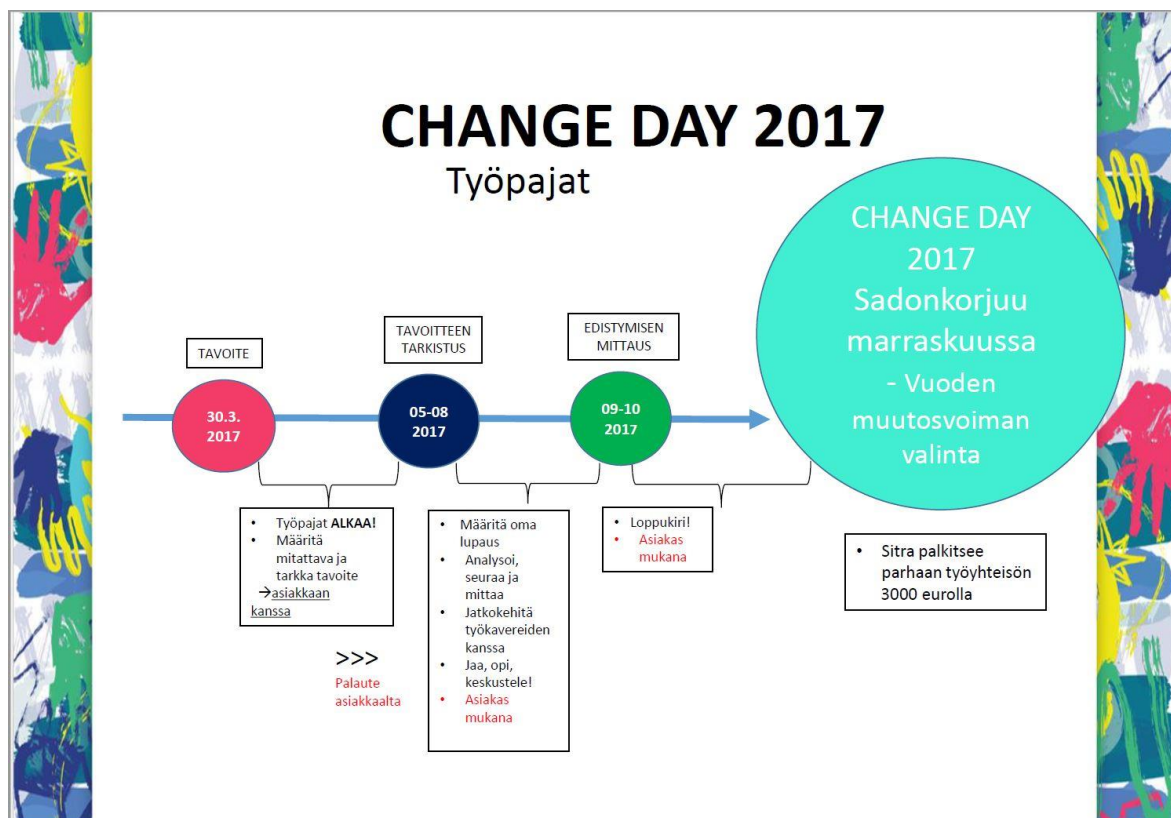
säksi oli sovittu, että työpajassa ei tehdä kehittämiseen liittyviä päätöksiä vaan niitä työstetään pajassa ja tuodaan päätettäväksi Poijun aamupiiriin.

Päiväkeskus Poijusta ensimmäiseen työpajaan osallistui viisi innokasta asiakasta sekä kaksi työntekijää. Itse olin mukana Poijun työyhteisön jäsenenä ja samalla tein muistiinpanoja tutkimuspäiväkirjaani. Asiakkaamme olivat innostuneita ja jännitys uudessa ympäristössä aiheutti hiukan levottomuutta. Onneksi työpaja alkoi kahvitarjoilulla ja työntekijöiden rento jutustelu rauhoitti asiakkaitamme.

Aluksi työpajan osallistujat esittelivät itsensä ja työyhteisön vetäjä kertoi lyhyesti yksikön tarjoamista palveluista. Asiakkaamme esittelivät itsensä työntekijöiden avustamana ja vastaava ohjaaja kertoi Poijun toiminnasta. Esittelyjen jälkeen Sitran edustaja Karoliina Ohrankämmen kertoi Change Day uudistusliikkeen synnystä ja siitä miten, työpajatoimintaa oli toteutettu Suomessa. Ohrankämmen esitteli, mitä on asiakaslähtöinen palvelujen kehittäminen Change Day-ajattelun näkökulmasta.

Sitran edustaja Johanna Perälä kertoi, että Sitra järjestää vuoden 2017 työpajat Iisalmen lisäksi Hyvinkäällä, Hämeenlinnassa, Tampereella ja Jyväskylässä. Työpajojen konseptia vuoteen 2015 verrattuna on muutettu siten, että asiakkaat otetaan jo heti alusta alkaen mukaan palvelun kehittämiseen. Ajatuksena on, että aito asiakaslähtöisyys toteutetaan pysähtymällä kuuntelemaan, millaisia kokemuksia ja ajatuksia asiakkailla on palvelusta. Tämän jälkeen uusia toimintatapoja ideoidaan yhdessä asiakkailta saadun palautteen pohjalta.

Perälä esitteli seitsemän kuukautta kestävästä kehittämisprosessin kulun (kuvio 6). Ensimmäisessä työpajassa määritellään yhdessä asiakkaiden kanssa konkreettinen, riittävän pieni, tarkka ja mitattava tavoite, jonka saavuttamiseksi työskennellään koko prosessin ajan. Toisessa työpajassa tarkastellaan prosessin kehittymistä ja jatkokehitetään ideaa asiakkaiden kanssa. Kolmannessa työpajassa arvioidaan mittareiden avulla, miten tavoitteeseen on päästy ja mitä jatkossa mittausten perusteella tulisi tehdä. Marraskuussa 2017 Sitra palkitsee kehittämisprosessissa parhaiten onnistuneen työyhteisön 3000 euron muutosvoima palkinnolla.

KUVIO 6. Change Day 2017 (Perälä 2017-03-30.)

Esitysten jälkeen aloitimme ryhmätyöskentelyn, jossa pyrimme löytämään yhdessä asiakkaiden kanssa Poijun päivätoiminnan sisällön kehittämistavoitteen sekä mittarin, jolla seuraamme tavoitteen toteutumista. Lisäksi meidän piti miettiä sopiva slogan kehittämistyöllemme. Työskentelimme niin, että Poijun ohjaajat keskustelivat kahden ja minä yhden asiakkaan kanssa seuraavista kysymyksistä:

- Mikä on kivaa Poijun päivätoiminnassa?
- Mistä et pidä Poijun päivätoiminnassa?
- Mitä uutta haluaisit Poijun päivätoimintaan?

Keskustelun aikana teimme muistiinpanoja ja lopuksi esittelimme tuotokset toisillemme.

Keskustelu oli värikästä ja huomasin, miten jokaisella asiakkaalla on omat mieltymykset päivätoiminnan sisällöstä. Joku rakasti musiikkia yli kaiken kun taas toista se ei kiinnostanut lainkaan. Joku haluaisi ulkoilla päivätoiminnassa enemmän kun taas toisen mielestä ulkoilua on ihan riittävästi ja kävely ei muutenkaan ole niin kivaa. Yhteisesti asiakkaat kertoivat tykkäävänsä Poijusta, koska siellä on mukavaa tekemistä, näkee kavereita ja on hyvä olla yhdessä. Kaikki kertoivat pitävänsä leipomisesta, kaupassa käynnistä ja pienistä työtehtävistä.

Asiakkaat kertoivat, että haluaisivat käydä uimassa, keilaamassa, elokuvissa ja konserteissa Poijun porukalla. Joidenkin mielestä olisi mukavaa, jos Poijussa kävisi vierailijoita kuten poliisi tai palomies tai sitten käytäisiin yhdessä tutustumassa paloaseman toimintaan. Yksi asiakas halusi, että Poijuun hankittaisiin soittimia ja toisen toiveena oli saada Poijuun uusi kiikkutuoli. Osa asiakkaista esitti, että

Pojjussa pidettäisiin omaisten tapaamisia useammin, katsottaisiin vanhoja elokuvia tai paistettaisiin makkaraa kodassa.

Yhteisen keskustelun lopuksi totesimme, että jokainen asiakas oli omassa puheenvuorossaan tuonut esille jollakin tavalla tietokoneen ja siihen liittyvät toiminnot. Joku haluaisi kokeilla, mitä tietokoneella oikein tehdään kun ei ole koskaan voinut sitä kokeilla. Toista kiinnosti, miten tietokone toimii ja kolmas oli kuullut facebookista ja haluaisi nähdä, mikä se oikein on. Yhdessä päätimme, että päivätoiminnan sisällön kehittämisidea liittyy asiakkaiden tietokoneen käytön tukemiseen mikäli suurin osa Poijun asiakkaista pitää sitä hyvänä ideana.

Työpajan lopuksi jokainen ryhmä esitteli oman kehittämissaihionsa, jota lähdetään työstämään työyhteisössä. Sovimme, että 27.4.2017 pidetään Skype-kokous, missä työyhteisöt kertovat lyhyesti, miten kehittämistyö on lähtenyt käyntiin ja millaisia mittareita ajatellaan käytettävän. Kotitehtäväksi tuli keksiä kehittämisidea kuvaava slogan. Poijun asiakkaat jaksoivat keskittyä hyvin kolmen tunnin mittaiseen työpajatyöskentelyyn. Olin yllätynyt siitä, että asiakkaiden esittämät kehittämisideat olivat hyvin konkreettisia ja realistisia. Yllätyin myös, että keskustelun pohjalta kehitettäväksi asiaksi leipomisen ja makkaran paiston sijaan valikoituikin asiakkaiden tietokoneen käytön tukeminen.

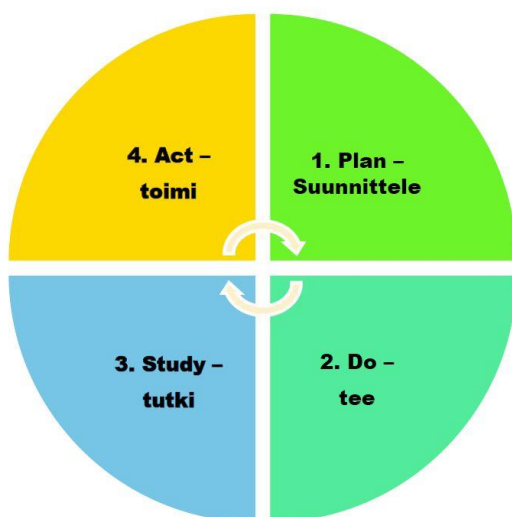
Pojjun aamupiirissä työntekijät keskustelivat asiakkaiden kanssa kehittämisideasta. Jokainen asiakas halusi tutustua tietokoneeseen mutta tietämys tietokoneesta ja sen käytön mahdollisuuksista vaihteli suuresti. Tämän vuoksi työntekijät päättivät aloittaa projektin pitämällä pienryhmätuokioita. Pienryhmään osallistui kerralla 4-6 asiakasta ja pienryhmiä toteutettiin huhtikuun aikana viisi kertaa. Ryhmissä tutustuttiin tietokoneeseen ja opeteltiin sen käyttöä. Asiakkaiden pyynnöstä pienryhmässä kuunneltiin äänitietovisaa ja selkosanomioita sekä etsittiin eri artistien musiikkiesityksiä Youtubesta. Huhtikuussa aloitettiin osalle Poijun asiakkaista yksilöllisten ATK-tuokioiden pitäminen.

27.4.2017 Poijun vastaava ohjaaja tuli luokseni ja osallistuimme yhdessä Skype-kokoukseen. Poijun puheenvuorossa vastaava ohjaaja kertoi, että kehittämisprojekti on käynnistynyt tutustumalla pienryhmissä tietokoneeseen ja sen mahdollisuuksiin. Asiakkaat ovat olleet innostuneita, sillä aikaisemmin vain osa poijulaisista on käynyt tietokoneella päivätoiminnan aikana pari kertaa kuukaudessa. Poijun työntekijät ja asiakkaat ovat sopineet yhteiseksi tavoitteeksi, että jatkossa asiakkaat pääsevät halutessaan tietokoneelle kerran viikossa. Keskustelussa nousi esille, että olisi hyvä olla jokin väline, jolla voitaisiin seurata asiakkaiden ATK-taitojen kehittymistä. Vastaava ohjaaja aikoi pohtia asiaa työntekijöiden kanssa.

Skype-kokouksen jälkeen sovimme vastaavan ohjaajan kanssa, että Poijun työntekijät kirjoittavat mahdollisimman tarkkaan ylös ATK-tuokioiden keston, sisällön ja osallistujat. Kirjaamisten perusteella kootaan mittaristo, jolla seurataan prosessin etenemistä. Vastaava ohjaaja kertoi, että ATK-tuokioita pitää sovittaa Poijun toimintaan jokaiselle päivälle, koska osa asiakkaista käy päivätoiminnassa vain 1-2 päivänä viikossa. Sovimme, että työntekijät yrittävät sovittaa ATK-tuokiot niin, että tavoite toteutuu eli jokainen asiakas pääsisi tietokoneelle halutessaan kerran viikossa.

5.5 Toinen työpaja 8.6.2017

Toiseen työpajaan Poijusta osallistui kanssani viisi asiakasta ja vastaava ohjaaja. Työpajan aluksi Johanna Perälä esitteli Change Dayn kehittämiskehän (kuvio 7). Johanna kertasi, että ensimmäisessä työpajassa suunnittelimme (plan), jolloin valitsimme kehittämisasiheen ja tavoitteen sekä mietimme, kuinka lähdemme etenemään kohti tavoitetta. Tarkoituksena oli, että muutokseen lähdetään nopeasti pienen askelin. Matkalla otetaan riskejä, onnistutaan ja epäonnistutaan. Change Day-hankkeessa johtava ajatus ei ole, että ”hyvin suunniteltu on puoliksi tehty” vaan pidemminkin ”hyvin suunniteltu voi jäädä tekemättä”. Ensimmäisen työpajan jälkeen olemme edenneet tekemisen vaiheeseen (do), jolloin toteutamme kehittämishanketta, seuraamme aktiivisesti sen etenemistä ja mitaamme tuloksia. Toisessa työpajassa olemme kehittämiskehän osiossa (study), jolloin arvioimme kehittämishankkeemme toimintaa sekä mittareita ja mietimme, miten parannamme toimintaamme. Viimeisessä työpajassa pohditaan saatujen tulosten ja kokemusten perusteella, kuinka toimitaan jatkossa (act).

KUVIO 7. Kehittämiskehä (Perälä 2017-06-08.)

Työyhteisöt esittelivät oman kehittämishankkeen toteutus suunnitelman. Poijun suunnitelman esitteli vastaava ohjaaja yhdessä asiakkaiden kanssa. Hankkeemme sloganiksi oli muotoutunut ”*ATK-arvoituksellinen tietokone kutsuu*”. Kehittämishankkeen asiakaslähtöisinä tavoitteina olivat, että

- asiakas oppii ATK-taitoja
- asiakas tutustuu internettiin ja sen eri käyttömahdollisuuksiin
- asiakas löytää tietokonetuokioissa omia mielenkiinnonkohteita

Vastaava ohjaaja kuvasi kehittämishankkeen lähtötilannetta siten, että osa Poijun asiakkaista on käynyt tietokoneella päivätoiminnan aikana pari kertaa kuukaudessa, osa ei lainkaan. Kehittämishankkeemme tavoitteena on, että jokainen asiakas pääsee halutessaan tietokoneelle kerran viikossa. Prosessin eteneminen kirjataan vihkoon siten, että kirjauksessa ilmenee milloin ja kuinka kauan

asiakas on ollut koneella ja mitä hän on tuokion aikana tietokoneella tehnyt. Seuraavaksi vastaava ohjaaja esitteli mittariston (kuvio 8), jolla seuraamme prosessin kehittymistä.

KUVIO 8. Tietokoneella olleiden asiakkaiden määrä ja tietokoneella vietetty aika yhteensä (Rytkönen 2017-06-08.)

Pystypalkilla kuvataan tietokoneella käyneiden asiakkaiden määrää kuukauden aikana. Viiva osoittaa Poijun asiakkaiden henkilökohtaisten tietokonetuokioiden yhteenlaskettua aikaa kunkin kuukauden aikana. Saimme palautetta, että tavoittemme on selkeä samoin kuin kehitysprosessia kuvaavat mittarit. Laadullisena mittarina tulee toimimaan prosessin lopussa tehtävä kooste asiakkaiden mielenkiinnon kohteista henkilökohtaisilla ATK-tuokioilla.

Huhtikuussa pidetyn skype-kokouksen jälkeen Poijussa oli keskusteltu, että osa asiakkaista haluaisi opetella viikoittain tietokoneen käyttöä. Vastaava ohjaaja esitteli tähän tarkoitukseen suunnitteleman ATK-ajokortin (kuvio 9). Suunnittelun apuna oli käytetty selkokielistä opasta *Tietokone iloksi ja avuksi*. Tarkoituksena oli, että ATK-ajokortti otettaisiin käyttöön siitä kiinnostuneille asiakkaille kesäkuun aikana.

ATK-ajokorttiin on valittu osiot ajatellen Poijun asiakkaiden henkilökohtaisia toiveita ja tarpeita. Opetus aloitetaan tutustumalla tietokoneen osiin ja harjoittelemalla tietokoneen käynnistämistä ja sulkemista. Hiiren käytössä harjoitellaan, miten käsi asetetaan hiirelle ja miten hiirtä liikuttamalla saadaan nuoli liikkumaan näytöllä. Hiiren käytön opetteluun kuuluu myös klikkaamisen ja raahaamisen harjoittelu. ATK-ajokortin suorittamiseen kuuluu internetin käytön harjoittelu, piirtäminen Paint-ohjelmalla sekä kirjoittaminen ja tekstinkäsittely Word-ohjelmalla.

ATK-AJOKORTTI	NIMI:	SUORITUSPÄIVÄMÄÄRÄ:			
					
		OLEN HARJOITELLUT TÄTÄ ASIAA (PVM)	TÄMÄN OSAAN JO HYVIN	TÄHÄN TARVITSEN VIELÄ APUA	
TIETOKONEEN OSAT 					
HIIREN KÄYTTÖ 					
TIETOKONEEN KÄYNNISTÄMINEN JA SULKEMINEN 					
INTERNETIN KÄYNNISTÄMINEN 					
TIEDONHAKU INTERNETISTÄ 					
WORD 					
PAINT 					
TALLENTAMINEN 					
TULOSTAMINEN 					
TIETOKONEELLA TYKKÄÄN ENITEN: 					
TÄTÄ HALUAN VIELÄ HARJOITELLA: 					
MUITA HUOMIOITA:					

KUVIO 9. ATK-ajokortti (Rytkönen 2017-06-08.)

Kun työyhteisöt olivat esitelleet omat kehittämishankkeensa, Sitran edustaja kertoi henkilökohtaisen lupauksen antamisen merkityksestä. Edustaja näytti dioja, joissa työyhteisöjen jäsenet olivat kukin kirjoittaneet oman Change Day lupauksensa taululle tai erillisille lappusille. Sitran edustaja painotti, että henkilökohtaiset lupaukset kannattaa laittaa näkyviin. Yhteinen taulu luo ryhmähenkeä ja osoittaa asiakkaillemme, että olemme kiinnostuneita ja sitoutuneita palvelujen kehittämiseen. Lupaukset osoittavat myös, että jokainen työntekijä tekee itse muutoksen eikä kukaan voi tehdä sitä hänen puolestaan. Kun luemme lupauksia huomaamme, että pienillä arkipäivän teoilla on merkitystä tavoitteiden saavuttamisessa.

Tiivis työpajatyöskentely ja esitysten kuunteleminen oli liian haastavaa muutamalle pojJulaiselle. Keskittymiskyky herpaantui, minkä vuoksi jouduimme soittamaan taksin suunniteltua aikaisemmin. Pojulaisten lähdön jälkeen jäin työpajaan kuuntelemaan ohjeita jatkotyöskentelyä varten. Sovimme pitävämmä skype-kokouksen 24.8.2017 ja viimeisen työpaja 28.9.2017. Sitran edustajat kertoivat tulevansa vierailulle työyhteisöihin 29.9.2017, mikäli toivotamme heidät tervetulleiksi tutustumaan kehittämishankkeen toteuttamiseen työpaikalla. Kotitehtäväksi saimme suunnitella kaksi minuuttia kestävä esittelyvideo projektistamme.

24.8.2017 pidettyyn skype-kokoukseen osallistuimme Poijun vastaavan ohjaajan kanssa omilta koneiltamme. Työyhteisöt kertoivat kehittämishankkeen etenemisestä ja tulosten mittaamisesta. Poijun vastaava ohjaaja kertoi, että kesäkuussa henkilökohtaisia ATK-tuokioita ei voitu pitää säännöllisesti, koska Poijussa oli myös kouluikäisiä kehitysvammaisia lapsia, jolloin ohjausresurssia jouduttiin jakamaan useampaan ryhmään. Heinäkuussa asiakkaat olivat lomalla ja päivätoiminta käynnistyi elokuun

alussa. Loman jälkeen henkilökohtaisten ATK-tuokioiden pitoa on jatkettu ja jokaiselle on löytynyt omia mielenkiinnonkohteita. Viisi asiakasta on aloittanut ATK-ajokortin suorittamisen.

Skype-kokouksen lopuksi Sitran edustaja antoi ohjeita kahden minuutin esittelyvideon tekemiseen, jossa tehdään näkyväksi, mitä työyksikössä puolessa vuodessa on saatu aikaan. Videon voi kuvata kännykällä ja siinä tulee ilmetä, mikä on ollut työyhteisön asiakaslähtöisen palvelun kehittämistavoite ja miten sen saavuttamiseksi on työskennelty. Videolla tulee myös näkyä, miten kehittymistä on seurattu. Työyhteisössä voidaan miettiä asiakkaiden osallistumista videon tekoon. Tuotos tulee lähettää Sitraan 6.10.2017 mennessä. Esittelyvideoiden perusteella valitaan, mikä työyhteisö voittaa vuoden 2017 muutosvoimapalkinnon.

5.6 Kolmas työpaja 28.9.2017

Viimeiseen työpajaan osallistuivat kanssani Poijun kolme asiakasta ja vastaava ohjaaja. Jokainen työyhteisö oli laatinut PowerPoint-esityksen omasta kehittämisprosessistaan. Poijun prosessin esitteli asiakas yhdessä vastaavan ohjaajan kanssa. Kehittämishankkeemme tavoitteenamme oli, että jokainen Poijun asiakas pääsee tietokoneelle kerran viikossa. Henkilökohtaisessa ohjauksessa asiakas oppii ATK-taitoja sekä tutustuu internetiin ja sen eri käyttömahdollisuuksiin omien mielenkiinnonkohteiden kautta. Keinoina tavoitteeseen pääsemiseksi oli, että ATK-tuokiot sisällytettiin Poijun viikko-ohjelmaan jokaiselle toimintapäivälle. Toimintatuokioiden kesto ja sisältö kirjattiin vihkoon, josta koottiin niin numeerinen kuin laadullinenkin mittaristo kehittymisen seuraamiseksi.

Asiakkaamme kertoi, että henkilökohtaiset ATK-tuokiot ovat pääsääntöisesti toteutuneet kerran viikossa. Joskus tuokiot ovat jääneet pitämättä siksi, että ohjaaja ei ole voinut irrottautua yksilöohjaukseen tai asiakas ei ole jaksanut keskittyä tietokonetyöskentelyyn. Poijulaiset ovat olleet innostuneita uuden oppimisessa ja jokaiselle on löytynyt omia mielenkiinnonkohteita. Asiakkaat ovat kokeneet saaneensa tarpeeksi ohjausta tietokoneen käytössä mutta henkilökohtaisten tuokioiden toivottiin olevan ajallisesti pidempiä. Prosessin etenemistä oli hankaloittanut fyysinen tila, jossa tietokone on isossa ryhmätoimintahuoneessa. Hälinä ja liikehdintä olivat vaikeuttaneet keskittymistä ohjattuun tuokioon.

Lopuksi asiakkaamme kertoi, että työntekijöiden kanssa on sovittu tietokonetuokioita jatkettavan vaikka Change Day päättyykin. Vastaava ohjaaja kertoi, että asiakkaiden käyttöön hankitaan kuulokkeet, joiden avulla on helpompi keskittyä omaan tuokioon. Lisäksi vuoden lopussa Poijuun saadaan tabletti, joka avaa uusia mahdollisuuksia asiakkaille digitalisaation hyödyntämiseen arjessa. Vastaava ohjaaja, että prosessin aikana työntekijät ovat pohtineet, miten päivätoiminnassa voitaisiin entistä paremmin tukea asiakkaiden digitaalisten taitojen kehittymistä niin, että digitalisaatio toisi lisäarvoa arkeen kehitysvammasta huolimatta. Poijun esitys sai paljon positiivista palautetta ja selkeästi huomasi, kuinka poijulaiset olivat tyytyväisiä kehittämissankkeeseen. Itse olin erityisen ylpeä asiakkaasta, joka vastaavan ohjaajan kanssa esitteli kehittämisprojektiämme. Hän käytti spontaanisti puheenvuoroja ja täydensi vastaavan ohjaajan ajatuksia omilla kokemuksillaan ja näkemyksillään. Hän ei pelkää osallistunut vaan oli todella osallinen Poijun esityksessä.

Työyhteisöjen esitysten jälkeen Sitran edustaja herätteli ajatuksia asiakkaiden osallistamisesta. Hän kertoi, että yleensä asiakkaiden osallistaminen palvelujen kehittämiseen ja suunnitteluun koetaan raskaaksi. Keskustelussa todettiin, että kyseessä on uuden toimintatavan opetteleminen niin meille työntekijöille kun asiakkaillekin. Asiakkaita voidaan osallistaa palvelun kehittämiseen kokemusasiantuntijoina, tiedontuojina sekä kumppaneina ja ovathan he todellisia asiantuntijoita arvioitaessa palvelujen toimivuutta asiakkaan näkökulmasta. Lopuksi Sitran edustaja muistutti esittelyvideon tekemisestä, minkä kautta pääsee tavoittelemaan 3000 euron muutosvoimapalkintoa. Voittaja julkaistaan kansallisena Change Dayn päivänä 3.11., jolloin työyhteisöt juhlivat haluamallaan tavalla kehittämisprosessin saavutuksia.

29.9.2018 Sitran edustajat vierailivat Poijussa. He jututtivat asiakkaita ja kyselivät, mitä kukin oli tehnyt tietokoneella. Työntekijät kertoivat ATK-tuokioiden toteutumisesta ja näyttivät vihkoa, johon asiakkaiden henkilökohtaiset tuokiot oli kirjattu. Vieraat tutustuivat myös Poijun työntekijöiden henkilökohtaisiin lupauksiin. Keskustelussa todettiin, että koska Poijun työyhteisö on niin pieni, jokaisen työntekijän sitoutuminen kehittämisprosessin on ollut hyvin luontevaa. Lisäksi Poijussa on muutoinkin hyvin kehittämismyönteinen työilmapiiri, mikä lujittaa yhdessä tekemisen tunnetta ja sitoutumista sovittuihin toimintatapoihin.

5.7 Kansallinen Change Day päivä 3.11.2017

Vuoden 2017 aikana Sitra järjesti Change Day työpajoja Keski-Uudellamaalla, Pirkanmaalla ja Ylä-Savossa. Työpajoihin osallistui yhteensä 25 julkisen ja yksityisen sektorin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluntuottajaa, joista 15 työyhteisöä lähetti määräaikaan mennessä kehittämishankkeen esittelyvideon Sitraan. 11.10.2017 saimme sähköpostiin linkin, josta pääsimme katsomaan esittelyvideot. Kukin työyhteisö sai äänestää itseään lukuun ottamatta mielestään parhaiten kehitystyössä onnistunutta yhteisöä. Lisäksi Sitra arvioi työyhteisöjen kehittämisprosessien onnistumista. Kilpailun voitto perustui puoliksi työyhteisöjen antamiin ääniin ja puoliksi Sitran antamaan arvioon. Sitran kriteereiden mukaan voittajaksi valitaan työyhteisö, joka on päässyt tavoitteeseensa ja joka on pystynyt mittauksin osoittamaan kehityksen. Arviointiin vaikuttaa myös se, miten koko henkilöstö on sitoutunut prosessiin ja miten saavutettu tavoite tuo lisäarvoa asiakkaalle. Lisäksi arviointiin vaikuttavat asiakkaiden osallistuminen sekä työpaikkavierailun anti.

Poijussa vietettiin Change Day päivää 3.11. halloweenin merkeissä. Asiakkaat ja työntekijät olivat pukeutuneet naamiaisasuihin. Tarjolla oli vihreää boolia, musiikkia, tanssia ja herkuttelua. Kesken juhinnan Sitrasta soitettiin, että olemme voittaneet Change Day muutosvoima palkinnon. Kun asiakkaille kerrottiin 3000 euron voitosta, tunnelma räjähti kattoon. Asiakkaat kiljuivat, tanssivat ja halailivat toisiaan. Vastaava ohjaaja soitti minulle saman tien ilouutisen. Olin kotona kirjoittamassa opinnäytetyötäni ja tanssimiseksi meni minunkin työskentely. Pyysin vastaavaa ohjaajaa välittämään koko Poijun poppoolle iloiset onnitteluni ja kertomaan, miten tavattoman ylpeä olen saavutuksestamme.

Laitoin kahvit tippumaan ja katsoin Poijun esittelyvideon Youtubesta.

<https://www.youtube.com/watch?v=nGkIY8EMPbg&list=PLf1CbtNp1h0KShLdMMBPM-LUb6mqVmzMP&index=2>

Välitin Poijun esittelyvideon sähköpostilla sosiaalityön päällikölle, hyvinvointijohtajalle ja koko Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän toimitusjohtajalle. Sähköpostissani kerroin, millaisessa kehittämisprosessissa olemme olleet mukana ja että olemme voittaneet vuoden 2017 muutosvoimapalkinnon. Hyvinvointijohtaja reagoi välittömästi sähköpostiini ja onnitteli kaikkia meitä projektissa mukana olleita.

Onnistuneesta kehittämisprojektista ja voitostamme tiedotettiin asiakkaiden koteihin ja lähiomaisille. Voittojuhla pidettiin Kiuruveden kulttuuritalolla 15.12.2017. Jokainen asiakas kutsui juhlaan 1-2 läheistä ja lisäksi kutsuvieraiden joukossa oli Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän ja Kiuruveden kaupungin luottamushenkilöitä. Juhlan aluksi Sitran edustajat kertoivat perustelut voittoomme: Kehittämistoimittämme on ollut todella asiakaslähtöinen sillä kehittämisidea syntyi ensimmäisessä työpajassa yhteisessä pohdinnassa asiakkaiden kanssa. Kehittämisprosessimme on edennyt systemaattisesti ja olemme pystyneet seuraamaan kehitystä mittareiden avulla. Prosessin lopputuotoksena on syntynyt ATK-ajokortti. Lisäksi olemme juurruttaneet säännölliset ATK-tuokiot Poijun viikko-ohjelmaan. ATK-tuokioiden sisältö on vaihdellut asiakkaiden oman mielenkiinnon ja ohjaustarpeen mukaisesti. Kehittämistyötä on tehty suurella sydämellä ja hymyssä suin, mikä välittyy esittelyvideolta katsojille.

Sitran edustajien puheenvuoron jälkeen Poijun asiakas kertoi ohjaajan avustamana läsnä oleville kutsuvieraille, mitä kaikkea Poijussa oli kehittämisprosessin aikana tehty. Puhuja kertoi ATK-tuokioilla pelanneensa pelejä Papunetissa ja kuunnelleensa tarinoita Youtubesta. Sitran luovuttaman lahjakortin ja kukkakimpun tuli vastaanottamaan vastaavan kanssa asiakas, jonka ATK-taidot olivat kehittyneet huimasti prosessin aikana.

Kiitospuheenvuorossaan vastaava ohjaaja totesi, että Change Day oli hyvä työkalu Poijun toiminnan asiakaslähtöisessä kehittämisessä, sillä se tarjosi asiakkaiden kanssa yhteisiä pysähtymisen ja pohdinnan paikkoja, jotka arjen tohinassa muutoin helposti unohtuvat. Vastaava ohjaaja kertoi, miten innostuneita koko Poijun porukka on ollut kehittämisprosessista ja saavutetuista tuloksista. Samalla vastaava ohjaaja totesi, että tietokoneen käytön ohjaus ei suinkaan lopu Change Dayn prosessin päätyttyä vaan ATK-tuokiot tulevat säilymään Poijun päivittäisessä ohjelmassa. Vastaavan ohjaajan vieressä (kuva 1) myhäili koko olemuksellaan tyytyväisyyttä huokuva asiakas, joka ei juuri sillä hetkellä halunnut sanoa mitään. Asiakas vain piteli kukkakimppua kädessään ja oli onnellinen.

KUVA 1. Sitran edustaja onnittelemassa Poijun asiakasta ja vastaavaa ohjaajaa (Kilvensalmi 2017-12-15.)

Seuraavaksi nautimme Sitran tarjoamat täytekakkukahvit. Kahvipöydässä jututin juhliin kutsuttuja lähiomaisia. Osa heistä oli aidosti iloisia Poijun saavutuksista ja omaiset antoivat samalla kiitosta työntekijöillemme, jotka omalla innostuksellaan olivat innostaneet myös asiakkaita uuden opiskeluun. Muutamat omaisista pitivät tietokoneen käytön ohjausta päivätoiminnassa merkityksellömänä. Heidän mielestään päivätoiminnassa tulisi enemmän harjoitella arjen taitoja kuten liikenteessä liikumista ja ruoan valmistamista, että asiakas ”oppis joskus huolehtimaan paremmin itsestään”.

Kahvin jälkeen käytin puheenvuoron, jossa kerroin kehittämisprosessin vaiheista. Lopuksi totesin, että olemme alkumetreillä asiakkaiden osallisuuden lisäämisessä päivätoiminnassa. Poijun onnistunut Change Day -prosessi kannustaa meitä kaikkia työskentelemään asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämiseksi. Kehittämisprosessin tuotteena syntynyt ATK-ajokortti otetaan käyttöön Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän muissakin päivätoimintayksiköissä ja tietokoneen käytön ohjaus sisällytetään viikko-ohjelmaan asiakkaiden tarpeiden ja toiveiden mukaisesti.

Lopuksi Kiuruveden kaupungin valtuuston puheenjohtaja piti lyhyen onnittelupuheen poijulaisille. Puheenjohtaja kertoi, miten tärkeää on oppia käyttämään tietokonetta kun nykyisin digitalisaatio on läsnä kaikkialla. Pilke silmäkulmassa hän totesi nyt tietävänsä, minne ottaa yhteyttä jos tulee ongelmia tietokoneen käytön kanssa. Juhlan lopuksi Poijun työntekijöiden kanssa kukitimme ja halusimme jokaista poijulaista onnistuneesta kehittämistyöstä.

Saimme julkisuutta Change Day työskentelystämme. Voitujuhlassa mukana ollut toimittaja teki Kiuruvesi lehteen lähes sivun kokoisen artikkelin (liite 3). Myös Sitra omilla nettisivuillaan kuvasi Poijun kehittämisprosessia (<https://www.sitra.fi/uutiset/poiju-pokkasi-change-dayn-voiton-tyota-tehty-suurella-sydamalla-ja-hymyssa-suin/>). Hyvinvointijohtaja pyysi minua kirjoittamaan juttua Change Day matkastamme Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän henkilöstön Sotelliitti- lehteen. Liitin juttuun oikein kuvan (kuva 2) Poijun esittelyvideon lopusta, jossa porukka huutaa: ”Poiju voittoon!”.

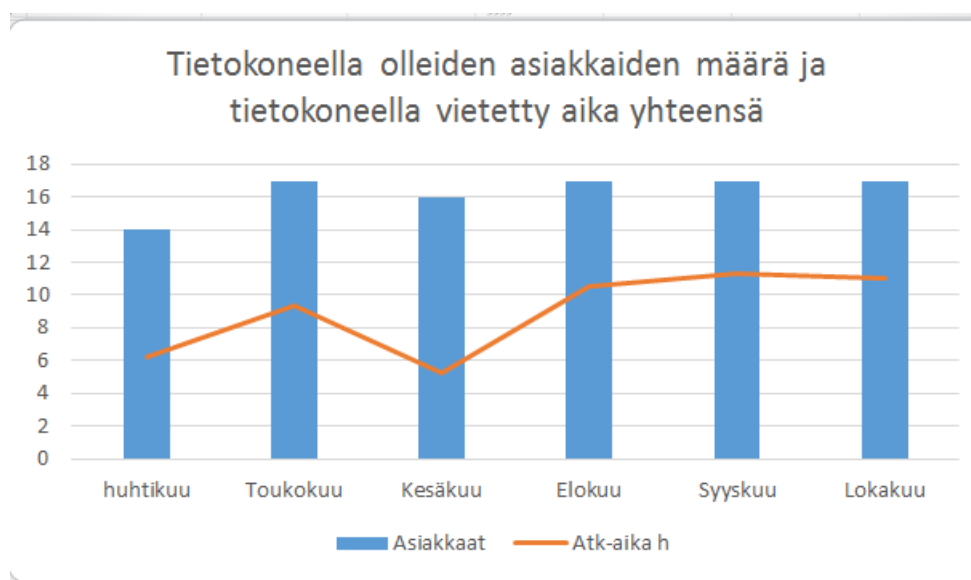

KUVA 3. Poijun porukka tuuletta (Rytönen 2017-09-29.)

5.8 Asiakkaiden ATK-taitojen kehittyminen ja työntekijöiden kokemukset kehittämisprosessin aikana

Ennen Change Day kehittämisprosessia Poijun 19 asiakkaasta 11 ei ollut ohjattunakaan käyttänyt tietokonetta. He olivat kyllä nähneet tietokoneen käyttöä esimerkiksi silloin, kun päivätoiminnassa työntekijä oli lukenut asiakkaille selkouutisia. Kehittämistyön alkaessa viidellä asiakkaalla oli oma tietokone, jota asiakas käytti tuettuna tai itsenäisesti. Yhdellä asiakkaalla oli käytössä oma tabletti. Puolella Poijun asiakkaista oli käytössä puhelin. Osa heistä osasi itsenäisesti pelkästään vastata puheluun ja soittaa puhelimella tuettuna. Muutamat pystyivät käyttämään puhelinta täysin itsenäisesti.

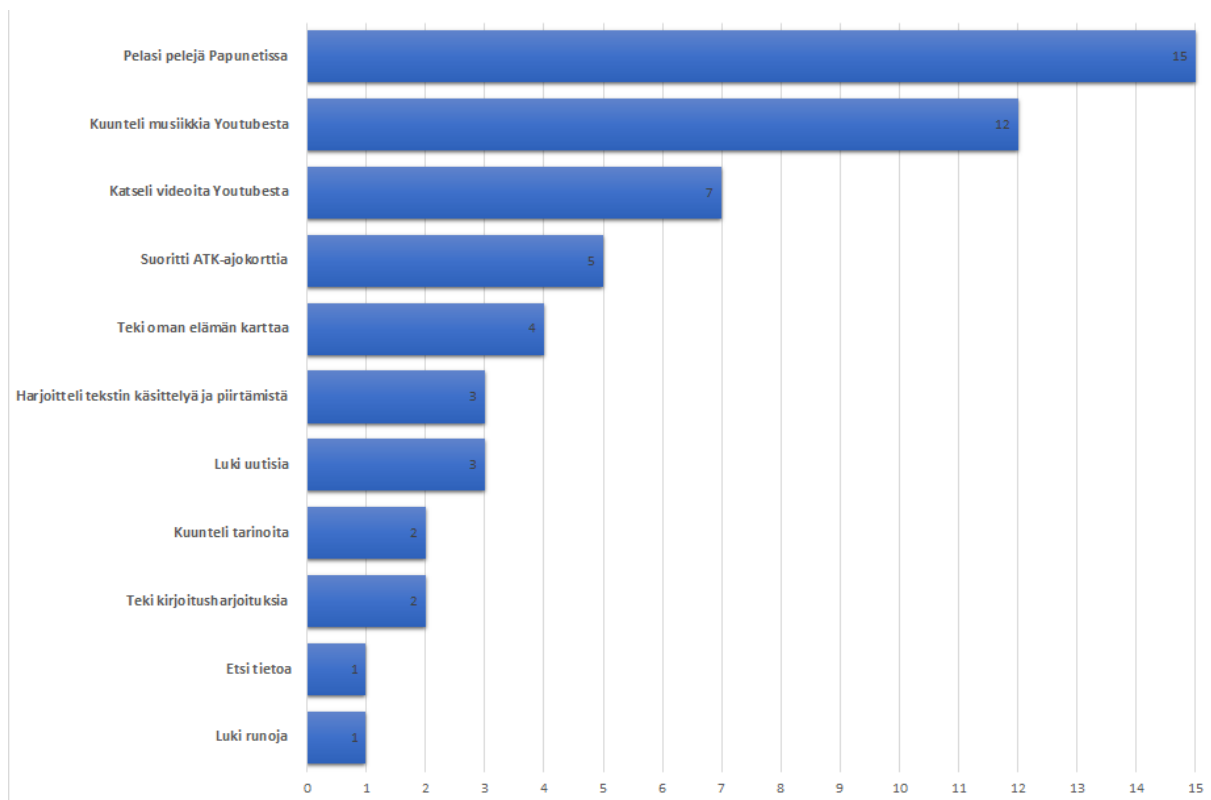
Kokosin ATK-tuokioiden seurantavihkosta alla olevaan kuvioon (kuvio 9), montako asiakasta kuukaudessa oli osallistunut henkilökohtaiseen ATK-tuokioon ja kuinka paljon ohjausaikaa tuokioihin oli kuukauden aikana käytetty. Kuviossa ei ole heinäkuuta, koska silloin Poiju oli kesälomalla. Minkään kuukauden aikana kaikki 19 asiakasta eivät olleet osallistuneet henkilökohtaiseen ATK-ohjaukseen. Työntekijät kertoivat, että jotkut asiakkaat olivat innostuneita ATK:sta koko prosessin ajan ja joidenkin kiinnostus vaihteli eri kuukausina. Kesäkuussa ATK-tuokioihin oli käytetty huomattavasti vähemmän ohjausaikaa kuin elo- lokakuussa, koska kouluikäiset lapset osallistuivat Poijun toimintaan ja aikuisille suunnattua ohjausresurssia jouduttiin jakamaan myös lapsille.

KUVIO 9. Tietokoneella olleiden asiakkaiden määrä ja tietokoneella vietetty aika yhteensä

Elo- lokakuun aikana kukin asiakas oli ollut yksilöidyssä tietokoneen käytön ohjauksessa keskimäärin 38 minuuttia kuukaudessa. Seurantavihkon merkintöjen perusteella henkilökohtaiset tuokiot kestivät 5-20 minuuttia. Tuokion kesto on suoraan verrannollinen asiakkaan keskittymiskykyyn mutta ei kehitysvammaisuuden tasoon. Lyhyemmät tuokiot olivat asiakkailta, joiden käyttäytymistä leimaa impulsiivisuus ja levottomuus. Tosin seurantavihkosta ilmenee, että ryhmätilassa sijaitseva ATK-nurkkaus vaikeutti kaikkien keskittymistä. Ilmeisesti tuokiot olisivat olleet pidempiä, mikäli tietokone olisi ollut rauhallisemmassa paikassa. Rauhallinen fyysinen ympäristö tai siirtosermien käyttö olisivat oletettavasti myös vaikuttaneet oppimistuloksiin.

Asiakkaat tutustuivat tietokoneeseen pienryhmissä huhtikuussa ja samalla työntekijät esittelivät, mitä kaikkea tietokoneella voi tehdä. Esittelyaikoja ei ole kirjattu kuvioon 9, ainoastaan henkilökohtaisiin tuokioihin käytetty aika. Pikkuhiljaa asiakkaille alkoi löytyä omia mielenkiinnon kohteita, joita he halusivat henkilökohtaisella tuokiolla toteutettavan. Tuokio saattoi alkaa pelien pelaamisella tai uutisten lukemisella ja loppua lempikappaleen kuunteluun Youtubessa. Kuvioon 10 olen koonnut, mitä asiakkaat tekivät henkilökohtaisilla ATK-tuokioilla.

KUVIO 10. Henkilökohtaisten ATK-tuokioiden sisältö

Suosituinta (15/19) oli pelien pelaaminen Papunetissa. Papunet.net on Kehitysvammaliiton selkokielinen verkkosivusto, jonka tavoitteena on tarjota saavutettavassa muodossa tietoa ja ajanvietettä sekä mahdollisuus yhteydenpitoon puhevammaisille sekä muille oppimisessa ja ymmärtämisessä tukea tarvitseville henkilöille (Papunet.net 2018). Poijulaiset pelasivat Papunetissä palapelejä, tarkkuuspelejä sekä muistipelejä. Osa vieraili Papumarketissa harjoittelemassa kaupassa käyntiä ja ostosten maksamista. Papunetin pelit ovat hyvää ajanvietettä ja kuntoutusta, sillä pelien pelaaminen harjoittaa keskittymiskykyä, hahmottamista, hienomotoriikkaa sekä silmän ja käden yhteistyötä.

Kirjausten mukaan hiiren käyttö tuotti ongelmia usealle poijulaiselle, mikä puolestaan vaikeutti tietokoneen käyttöä ja pelien pelaamista. Muutamat poijulaiset oppivat puolen vuoden aikana täysin itsenäisesti käyttämään hiirtä säännöllisesti toistuvan harjoittelun avulla. Osalla hiiren käytön ongelmat johtuivat motorisista rajoitteista, käsien vapinasta tai visuomotorisista (silmän ja käden yhteistyö) haasteista. Joidenkin asiakkaiden hiiren käytön hankaluus helpottuisi, mikäli asiakkaalla olisi käytössä erityishiiri. Monivammaiset asiakkaat saattaisivat pystyä ohjaamaan tietokoneen toimintoja otsatikulla tai pään liikkeillä toimivilla painikkeilla.

Myös musiikin kuunteleminen Youtubesta oli suosittua (12/19). Useat tarvitsivat tukea artistin nimen kirjoittamiseen hakukenttään. Videoiden katsominen Youtubesta kiinnosti lähes puolta (7/19) poijulaisista. Jotkut oppivat omatoimisesti selaamaan ja valitsemaan haluamansa videon mutta useimmat tarvitsivat siihen tukea ja ohjausta. Koska tietokone oli ryhmätilan nurkkauksessa, asiakkaat pystyivät seuraamaan toinen toistensa työskentelyä. Spontaanisti syntyi tilanne, jossa motorisia vaikeuksia omaava asiakas pyysi itsenäisesti tietokonetta käyttävää asiakasta soittamaan suosikkiartist-

tin musiikkivideon Youtubesta. Työntekijät havaitsivat, kuinka hyvin toimiva tällainen parityöskentely ilman ohjaajaa oli. Asiakkaiden keskinäinen vuorovaikutus oli tasavertaista ja mutkatonta. Tietokoneen käyttäjä tunsi itsensä merkitykselliseksi voidessaan auttaa kaveriaan ja apua pyytänyt oli onnellinen kuullessaan lempikappaleensa.

Neljäs (5/19) pojulaisista halusi suorittaa ATK-ajokortin. Puolen vuoden aikana kukaan ei saanut kokonaan suoritetuksi ATK-ajokortin eri osioita. Kortin suorittajat kuitenkin etenivät opinnoissaan ja opiskelu jatkuu. Joidenkin kohdalla oppimista vaikeuttivat levottomuus, mielialan suuret vaihtelut tai kehitysvammasta johtuvat uuden oppimisen haasteet. ATK-ajokorttia suorittavat asiakkaat harjoittelivat tekstinkäsittelyä ja tutustuivat wordin ominaisuuksiin. Jotkut kokeilivat paint-ohjelman käyttämistä ja opettelivat tulostimen käyttöä tulostamalla omia tuotoksiaan. Muutamat tekivät kirjoitus- harjoituksia kirjoittamalla itsenäisesti, mallista tai ohjaajan sanelun avustamana.

Neljä pojulaisista käytti tietokonetta oman elämäkartin tekemiseen. Työskentelyssä hyödynnettiin Vernerin selkosivujen oman elämän suunnittelun pohjaa. Asiakas ohjaajan avustamana kirjoittamalla tai kuvia käyttäen kertoi, mitkä asiat elämässä ovat hyvin ja mitä asioita haluaisi muuttaa. Tuokioiden onnistumisessa korostui työntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus ja ymmärretty tuleminen. Asiakas saattoi käyttää puheilmaisuun tueksi viittomia, eleitä ja kuvia. Joidenkin asiakkaiden kanssa työskentely eteni käyttämällä kyllä/ei vastauskortteja tai asiakas painoi kyllä/ei vastauksen kommunikaattorista.

Kolmannes (6/19) pojulaisista osaa lukea ja kirjoittaa. Luku- ja kirjoitustaito helpotti huomattavasti tietokoneen käyttöä. Lukutaitoiset asiakkaat lukivat nettilehtiä, uutisia ja runoja sekä etsivät tietoa ostettavista tuotteista. Muutamat etsivät jumppa- ja liikuntaohjeita tai ruokareseptejä. ATK-tuokioiden kirjauksista voi todeta, että puolen vuoden aikana pari pojulaista oppi itsenäiseen tietokone-työskentelyyn. Suurin osa tarvitsi ohjaajan tukea joko osan tuokiota tai koko tuokion ajan. Tiiviin vierellä olon tarvitsivat monivammaiset kehitysvammaiset sekä asiakkaat, jotka levottomuuden vuoksi eivät pystyneet keskittymään tuokioon ilman ohjaajan läsnäoloa.

Puolen vuoden kehittämisprosessin päätyttyä työntekijät totesivat, että ohjaajan itsensä tulee hallita tietokoneen käyttö, kun lähtee asiaa opettamaan kehitysvammaiselle ihmiselle. Peruskäyttötaitojen lisäksi ohjaajan tulee pitää itseään ajan tasalla uusista käyttösovelluksista, joita voi esitellä asiakkaalle. Ohjaajan tulee tuntea asiakas ja hänen toimintakykynsä sekä hallita asiakkaan käyttämä kommunikointimenetelmä voidakseen esitellä asiakkaalle soveltuvia asioita tietokoneelta ymmärrettävästi. Onnistumisen ilo antaa niin asiakkaalle kuin työntekijälle uutta intoa ja tarmoa.

Työntekijät pohtivat, että päivätoiminnan fyysisen ympäristön tulee tukea asiakkaiden digiohjausta. Jotkut tarvitsevat keskittyäkseen oman rauhallisen huoneen ja joillekin riittää näköesteen muodostava sermi ja kuulokkeiden käyttö. Päivätoiminnassa olisi hyvä olla riittävä määrä erilaisia tietokoneita ja tabletteja. Näin voitaisiin kokeilla kunkin asiakkaan toimintakykyyn sopivia digilaitteita. Kun asiakkaiden digitaidot kehittyvät, ympäristön tulisi tarjota asiakkaille mahdollisuus mennä spontaanisti

tietokoneelle. Motorisia vaikeuksia omaavalle asiakkaalle tulisi olla käytössä erilaisia hiiriä ja painikkeita.

Change Day-kehittämisprosessin aikana ohjaajat tukivat asiakkaan osallisuutta kuuntelemalla hänen toiveitaan ja toteuttamalla ATK-tuokiot toiveita noudattaen. Välillä työntekijöiden tunne asiakkaan osallisuuden toteuttamiseksi oli ristiriitainen. Joku asiakas saattoi jumiutua tiettyyn Youtube videoon tai peliin ja asiakas tarvitsi ohjausta uusiin toimintoihin. Ajoittain asiakas tarvitsi pitkällisiäkin keskusteluja ja kannustusta siitä, että hänellä on digitaitoja ja hän oppii niitä pikku hiljaa lisää. Asiakas saattoi todeta, että hänellä ei ole tietokoneen käyttötaitoja ollenkaan ja tämän vuoksi ei halunnut osallistua omalle ATK-tuokiolle.

Työntekijät totesivat, että kehitysvammaisten ihmisten tietokoneen käytön tukeminen vaatii pitkäjänteisyyttä niin ohjaajilta kuin asiakkailtakin. Kehitysvammasta johtuen uuden oppiminen vaatii enemmän harjoittelua kuin valtaväestöllä. Harjoittelun tulee myös olla säännöllistä sillä pitkien taukojen aikana asiakas ehtii unohtaa jo oppimansa. Ohjauksen tulee kuitenkin edetä asiakkaan ehdoilla hänen toiveitaan ja tarpeitaan kunnioittaen. Työntekijän tehtävänä on inspiroida ja kannustaa asiakkaan digioppimista mutta myös hyväksyä se, että tietokoneet eivät välttämättä kiinnosta kaikkia.

Lopuksi työntekijät totesivat, että on erittäin tärkeää, että kehitysvammaisten päivätoiminnassa tutustutaan asiakkaiden kanssa tietokoneeseen, internetiin ja digitalisaation tuomiin mahdollisuuksiin. Asiakkaan tietokoneen käytön osaaminen kannattaa tuoda esille myös omaisille sekä asiakkaan asumisyksikön työntekijöille. Työntekijät pohtivat, että he voisivat ohjata läheisiä ja asumisyksiköiden työntekijöitä asiakkaalle soveltuvien digilaitteiden ja palveluiden hankinnassa. Päivätoiminnassa saatu digiohjaus lisää asiakkaan halukkuutta hyödyntää digitalisaatiota myös päivätoiminnan ulkopuolella.

6 POHDINTAA

Tutkimuksen aiheena on kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen. Tunnen tutkimuksen aihepiirin hyvin ja aihe on minulle henkilökohtaisesti tärkeä: olen aloittanut työurani vuosikymmeniä sitten toimimalla kehitysvammaisten päivätoiminnassa ohjaajana ja sieltä edennyt nykyisiin esimiestehtäviin. Työurani aikana kehitysvammaisten päivätoiminnan sisältö on muuttunut alkaen päivähuoltolatyypisistä kankaiden kutomisesta edeten arjen taitojen harjaannuttamiseen ja kuntouttavan toiminnan kautta yhteiskuntaan osallistavaan päivätoimintaan.

Tutkimuksen tarkoituksena oli kehitysvammaisten päiväkeskus Poijun päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen osallistamalla asiakkaat toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tutkimus toteutettiin toimintatutkimuksena, jossa kehitys etenee sykleittäin suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja reflektoinnin spiraalimaisena kehänä (Kiviniemi 1999, 66). Tutkimuksen syklin muodostivat työpajat sekä työpajojen välissä pidetyt skype-kokoukset. Puolet Poijun asiakkaista osallistui työpajatyöskentelyyn ja jokainen asiakas osallistettiin toiminnan suunnitteluun kun työpajoissa pohdittuja asioita käsiteltiin yhdessä Poijun aamupiirissä.

Toimintatutkimuksen yhteydessä puhutaan interventioista eli muutokseen tähtäävästä väliintulosta. Interventiossa jotakin tehdään toisin kuin ennen on tehty ja katsotaan, mitä sitten tapahtuu (Heikkinen ja Jyrkämä 1999, 44). Tutkimuksen interventio oli, että asiakkaat osallistuivat yhdessä työntekijöiden kanssa työpajatyöskentelyyn, joka tähtää asiakaslähtöisemmän palvelun kehittämiseen. Seppälän (2017, 41) mukaan kehitysvammaisen mahdollisuus erilaisten roolien kokeiluun tuottaa lisää oppimiskokemuksia ja vahvistaa psykososiaalista toimintakykyä. Kehitysvammaiset toimivat työpajoissa aktiivisina osallistujina ja olivat työntekijöiden kanssa tasavertaisina uudistamassa päiväkeskus Poijun toiminnan sisältöä. Työpajatyöskentely edellytti niin asiakkailta kun työntekijöiltäkin ennakkoluulottomuutta ja rohkeutta kokeilla uutta toimintatapaa.

Toimintatutkimus on joustavaa toiminnan kehittämistä, jossa kokemuksia ja saatua palautetta hyödynnetään aktiivisesti (Kiviniemi 1999, 68). Asiakkaiden toiveesta Poijussa aloitettiin asiakkaiden tietokoneen käytön ohjaus ja tukeminen. ATK-tuokiot aloitettiin pienryhmissä tutustumalla tietokoneen käyttömahdollisuuksiin. Pian siirryttiin yksilöllisiin Atk-tuokioihin, koska asiakkaiden toiminnan taso oli hyvin heterogeeninen. Henkilökohtaisten ATK-tuokioiden sisältö toteutettiin asiakkaan toiveiden mukaisesti, joten asiakas osallistettiin myös toiminnan toteuttamiseen.

Tutkimuksen tarkoitus, kehitysvammaisten päiväkeskus Poijun päivätoiminnan asiakaslähtöinen kehittäminen osallistamalla asiakkaat toiminnan suunnitteluun ja kehittämiseen, toteutui mutta asiakkaiden osallisuuden taso vaihteli. Liinamaa (2016, 56) kuvaa vammaisten henkilöiden osallisuutta neljällä tasolla: aktiivisen toimijan osallisuutena, tuettuna osallisuutena, tiedontuojan osallisuutena ja saatuna osallisuutena. Tutkimuksen aikana Poijun asiakkaiden osallisuudessa toteutui eniten tuettu osallisuus. Työntekijät tukivat ja rohkaisivat kehitysvammaista henkilöä osallistumaan ja kertomaan omista toiveistaan.

Vaikeimmin kehitysvammaisten henkilöiden kohdalla toteutui saatu osallisuus, jolloin työntekijä tarjosi asiakkaalle aktiivista roolia kysymällä mielipidettä apuvälineen avulla. Kehitysvammaisen saattoi vastata esitettyyn kysymykseen kyllä tai ei osoittamalla värikorttia tai painamalla kommunikaattorin valintapainiketta. Joissakin tapauksissa työntekijä joutui useaan otteeseen toistamaan valinnan saamatta silti selkeää vastausta esittämäänsä kysymykseen. Liinamaa (2016,58) toteaa, että saatu osallisuus korostuu erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden elämässä kognitiivisten rajoitteiden vuoksi. Työntekijän rooli on olla osallisuuden tukija sekä mahdollisuuksien ja vaihtoehtojen antaja.

Tekemäni tutkimuksen mukaan osallisuuden tasoon ja omien toiveiden ilmaisemiseen vaikuttivat oleellisesti kehitysvammaisen henkilön ilmaisukyky sekä toimintakyvyn rajoitteiden laajuus. Noin 1/3 asiakkaista ilmaisi toiveensa sujuvasti puheella. Puhe saattoi olla takertelevaa ja käsitteiden käyttö tuottaa ongelmia mutta ilmaisu kokonaisuudessaan oli ymmärrettävää. Osa puhui ymmärrettävästi mutta niukasti ja osan puhe oli rajoittunutta. Tutut työntekijät ymmärsivät asiakkaan puhetta mutta minä vieraampana tarvitsin tulkinta-apua. Muutamalla oli käytössä yksittäisten sanojen ja lauseiden rinnalla kuvakansio tai tukiviittomia. He tarvitsivat paljon työntekijän tukea tullakseen ymmärretyksi. Yksittäisten asiakkaiden ilmaisu oli todella niukkaa. Työntekijöidenkin oli vaikea saada esille asiakkaan todellista toivetta.

Tutkimukseni tavoitteena oli koota pohjatietoa ja kokemuksia asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämiseksi Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintayksiköissä. Mitä osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääminen kehitysvammaisten päivätoiminnassa edellyttää asiakkaalta ja työntekijältä?

Change Day- toimintamallin perusajatuksena on, että asiakas ja työntekijä lähtevät tasavertaisina kumppaneina muuttamaan käytänteitä yhdessä kokeilemalla ja kokemuksista oppimalla. Muutoksessa edetään pienin askelin kohti asiakaslähtoisempää palvelua muistaen mitä tehdään ja miksi tehdään (Ohrankämmen 2017-03-30). Toimintatutkimuksen tuloksena voidaan todeta, että Change Dayn perusajatus on toimiva ja sitä kannattaa hyödyntää asiakkaiden osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisäämiseksi Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintayksiköissä.

Esimiestyössä olen huomannut muutosyritysten kariutuvan siihen, että yritetään saada paljon aikaan nopeassa tahdissa. Koetaan epäonnistumisia, stressaannutaan ja muutoshalut ehtyvät. Change Day-toimintamalli antaa luvan edetä pienin askelin kokeillen, onnistuen ja epäonnistuen. Change Dayssa edetään hitaammin, suunnitelmallisesti ja sitoutuneesti. Isokin muutos palastellaan pieniksi osiksi ja pidetään mielessä kirkkaana tavoite, asiakkaan osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääminen kehitysvammaisten päivätoiminnassa.

Työntekijän ja asiakkaan tasavertaisuus kehitysvammaisten päivätoiminnassa on suuri toimintakulttuurinen muutos, joka on välttämätön asiakkaan osallisuuden toteutumiseksi. Tutkimuksessa tekemiäni havaintojen pohjalta totean, että työntekijän toimiminen asiakkaan rinnalla tasavertaisena

kumppanina vaatii työntekijältä vahvaa ammatillisuutta. Työntekijän tulee havaita asiakkaan tarvitsema tuki ja toimia sen mukaisesti. Työpajoissa havainnoin, että Poijun työntekijät joustavasti olivat ikään kuin taka-alalla silloin kun asiakas näytti selviytyvän itsenäisesti sosiaalisesta tilanteesta, mutta tarvittaessa he tukivat asiakasta eikä tuen antaminen ollut huomiota herättävää.

Tutkimukseni tuloksena voidaan todeta, että kehitysvammaisen osallisuus päivätoiminnassa toteutuu silloin kun asiakas tulee kuulluksi ja pystyy vaikuttamaan päivätoiminnan sisältöön sekä itseään koskevaan ohjaukseen ja tukeen. Edellä totesi kehitysvammaisen henkilön ilmaisukyvyn ja toimintakyvyn rajoitteiden laajuuden vaikuttavan osallisuuden tasoon. Kehitysvammaisten henkilöiden osallisuuden toteutuminen päivätoiminnassa edellyttää työntekijältä sitoutumista yksilökeskeiseen työkentelyyn. Asiakkaan kuulluksi tuleminen ja aito vuorovaikutus toteutuvat silloin, kun työntekijä hallitsee asiakkaan käyttämän kommunikointimenetelmän, keskittyy kuuntelemaan asiakkaan sanomaa ja viestii hänelle ymmärrettävästi. Työntekijällä tulee olla vahva ammattitaito kohdata eritasoisia kehitysvammaisia ihmisiä sekä kyky ratkaisukeskeisesti tukea asiakkaan osallisuutta päivätoiminnassa.

Vuorenpää (Vuorenpää 2018-03-15) on kuvannut kehitysvammaisten osallisuuden toteutumista viiden askelman osallisuuden portailla, jossa alimmalla askelmalla asiakkaan osallisuus ei toteudu lainkaan ja ylimmällä askelmalla osallisuus toteutuu siten, että asiakkaat itse suunnittelevat ja toteuttavat päivätoiminnan ja työntekijät antavat tuen tarvittaessa. Toimintatutkimuksen aikana Poijun asiakkaiden osallisuus oli vaihtelevasti askelmilla kaksi, kolme ja neljä riippuen asiakkaan toimintakyvystä ja päivittäisestä aktiivisuustasosta. Yksilöllisten ATK-tuokioiden toteuttamisessa Poijun asiakkaiden osallisuus oli pääsääntöisesti tasolla neljä, jolloin asiakkaat osallistuvat työntekijöiden kanssa tasavertaisena toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tutkimuksen tuloksena voidaan todeta, että asiakkaiden mukaan ottaminen päivätoiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen vahvistaa asiakkaan osallisuutta ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääntymistä kehitysvammaisten päivätoiminnassa.

Tutkimuksessaan Rouhiainen ja Viinamäki (2015, 43–46) toteavat, että työntekijöiden eriävät arvot, mielipiteet ja toimintatavat nousevat suuremmiksi esteiksi osallisuuden lisäämiseksi kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnassa. Omassa tutkimuksessani en havainnut samoja tuloksia. Toki tutkimukseni on pieni ja se koskettaa vain kolmen työntekijän tiimiä. Asiaan vaikuttanee myös se, että Poijun työyhteisö oli uusiutunut vuoden 2017 alussa ja tiimissä vallitsi vahva kehittämisen halu. Juuti (2015, 23–24) kritisoi, että kohtaamme asiakkaat asiantuntijan roolissa kun meidän tulisi ajatella asiakasta yhteistyökumppanina, jonka kanssa suunnittelemme ja toteutamme palvelut. Sitran palautteessa kuvaa, että Poijussa tehdään työtä asiakaslähtöisesti suurella sydämellä ja hymyssä suin. Tämä vahvistaa tutkimuksen aikana muotoutunutta käsitystä aktiivisesta asiakkaan tarpeet ja toiveet huomioivasta työotteesta.

Tutkimuksen aikana Poijun 19 asiakasta saivat halutessaan henkilökohtaista tietokoneen käytön ohjausta ja tukea kerran viikossa kuuden kuukauden ajan. Henkilökohtaisen ohjauksen toteutuminen vaati asiakkaalta keskittymiskykyä ja aktiivista osallistumista. Työntekijältä yksilöllinen ohjaaminen vaatii paneutumista käsillä olevaan asiaan, täydellistä läsnäoloa ja luovuutta. Poijun työntekijät ilmaisivat, että työntekijän tulee inspiroida kehitysvammaisen asiakas käyttämään tietokoneen suo-

mia mahdollisuuksia. He eivät käyttäneet sanaa ohjata tai tukea. Toteutettujen ATK-tuokioiden tulosten perusteella voidaan todeta, että yksilöllisen ohjauksen ja tuen kautta eritavoin kehitysvammaiset henkilöt oppivat hyödyntämään tietokoneen käyttömahdollisuuksia ja saavat elämyksiä arkeen.

Juuti (2015, 172) kirjoittaa, että asiakaskeskeisyys vaatii, että työntekijöillä on mahdollisuuksia ja aikaa toimia yhdessä asiakkaiden kanssa. Mikäli työntekijä ei pysty kuulemaan asiakkaan kokemuksia ja näkemyksiä, palvelun toteuttaminen perustuu entisiin kokemuksiin ja työntekijän oletuksiin. Tutkimuksessani todettiin, että kehitysvammaisen yksilöllinen ohjaaminen vie enemmän ohjausaikaa kuin ryhmässä tapahtuva ohjaaminen. Tulosten perusteella yksilöllinen ohjaaminen lisää asiakkaan osallisuutta päivätoiminnassa ja osallisuuden lisääntymisen myötä asiakkaan yksilöllisemmän ohjauksen tarve kasvaa. Eronen (2013,66) onkin tutkinut, että henkilöstön määrä vaikuttaa yksilöllisen ohjauksen toteutumiseen kehitysvammaisten päivätoiminnassa mutta toisaalta työntekijän asenne vaikuttaa yksilökeskeisen työtöteen käyttöön.

Eronen (2013) ilmaisi tutkimuksessaan, että henkilökohtainen budjetointi mahdollistaa yksilöllisten toiveiden toteuttamisen kehitysvammaisten päivätoiminnassa. Eronen tutkimuksessa oli mielenkiintoista, että kukaan tutkimukseen osallistuneista ei halunnut luopua kokonaan ryhmämuotoisesta päivätoiminnasta. Tutkimukseen osallistuneet halusivat vaihtaa vain yhden päivän viikossa toteutettavaksi henkilökohtaisen budjetin avulla. Ensimmäisessä työpajassa pojulaiset kertoivat halustaan käydä keilaamassa ja uimassa. Kukaan heitä ei sanonut, että haluaisi mennä sinne yksin avustajan kanssa vaan nimenomaan ”Pojun porukalla yhdessä”. Onko asiakkaiden mielestä osallisuuden toteutumisessa kehitysvammaisten päivätoiminnassa kuitenkin tärkeämpää yhteisöllisyys kuin yksilöllinen ohjaus?

Toimintatutkimuksessa toiminnan avulla pyritään muuttamaan jotakin paremmaksi ja samaan aikaan lisätään ymmärrystä ja tietoa muutoksen kohteesta teorian avulla. Etsin tutkimukseen liittyvää kirjallisuutta, tutkimuksia, raportteja ja artikkeleita nostaakseni esille tutkimuksen keskeiset näkökulmat. Samalla sain uusia ajatuksia päivätoiminnan toteuttamiseen yksiköissäni. Tutkimuksen kirjoittaminen eteni hitaasti kun pohdiskelin tutkimustani ja luin kirjallisuutta. Samalla sain paljon ajantasaista tietoa meneillään olevista projekteista, joista kerroin yksiköideni vastaaville ohjaajille.

Toimintatutkimuksessa tutkija osallistuu tutkimukseen ja pyrkii ratkaisemaan ongelmia yhdessä tutkittavien kanssa. Tutkija voi olla yhteisön jäsen ja tutkija tai prosessiin osallistuja ja toimija. Tutkija kykenee esittämään rakentavia näkökulmia toiminnan uudistamiseksi sekä tukemaan toimijoita ammatillisen kasvun kehityksessä. (Kiviniemi 1999, 65–66.)

Toimintatutkimuksessa oleva tutkijan rooli sopi esimiestyöhöni. Kävin useita keskusteluja varsinkin Poiju vastaavan ohjaajan kanssa yksilöllisten ATK-tuokioiden toteuttamisessa ilmenneistä ongelmista sekä asiakkaiden osallisuuden lisäämisen mahdollisuuksista. Keskustelu auttoi vastaavaa ohjaajaa ratkaisemaan yksikössä käytännön pulmia ja minä tutkijana syvensin käsitystäni tutkittavasta asiasta. Näin jälkikäteen tarkasteltuna olisi ollut hyödyllistä, mikäli olisin käynyt seuraamassa yksilöllisten

ATK-tuokioiden toteuttamista Poijussa. Tuokioiden havainnointi olisi luultavasti tuonut lisätietoa kehitysvammaisen yksilöllisen ohjauksen toteuttamisen edellytyksistä.

Tutkimuksen validiteetilla ja reliabiliteetilla arvioidaan tutkimuksen luotettavuutta. Validiteetilla tarkoitetaan, kuinka hyvin tutkimustulos vastaa asioiden tilaa. Reliabiliteetilla tarkoitetaan sitä, kuinka samana tutkimustulos pysyisi jos tutkimus toistetaan uudelleen. (Hirsjärvi ym. 2002, 213). Toimintatutkimus perustuu väliintuleviin muuttujiin, joten saman tuloksen saaminen tutkimus toistettaessa ei ole mahdollista. Tutkimuksen luotettavuuden varmistamiseksi kirjoitin huolellisesti tutkimuspäiväkirjaa. Selvensin Poijun työntekijöiltä ATK-tuokioiden seurantavihkon kirjauksia, mikäli niissä oli epäselvyyttä. Pyysin Poijun työntekijöitä lukemaan tutkimuksen tarkkaan mahdollisten asiavirheiden korjaamiseksi. Näillä toimenpiteillä pyrin varmistamaan tutkimuksen luotettavuuden.

Toimintatutkimus toteutti sille asetetun tarkoituksen ja tavoitteen. Poijun päivätoimintaa kehitettiin asiakaslähtöisesti ottamalla asiakkaat mukaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Asiakkaiden ideoinnin tuloksena Poijun viikko-ohjelmaan lisättiin yksilöllisesti ohjatut ATK-tuokiot. Tutkimuksen aikana saatiin tietoa, mitä osallisuuden ja yksilöllisemmän ohjauksen lisääminen kehitysvammaisten päivätoiminnassa edellyttää asiakkailta ja työntekijöiltä. Koottu tieto ja kokemukset käsitellään Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintayksiköiden kehittämispäivässä syksyllä 2018. Samalla esitellään kehittämisprosessin aikana valmistunut ATK-ajokortti ja Poijun työntekijät kertovat kokemuksistaan eritavoin kehitysvammaisten henkilöiden tietokoneen käytön ohjauksesta ja tukemisesta.

Tutkimukseni osoitti, että kun työntekijät ja kehitysvammaiset suunnittelevat yhdessä päivätoimintaa, syntyy ajatuksia joita ei pelkästään työntekijöiden ideoimana syntyisi. Jatkotutkimuksena olisi tarpeellista tutkia, miten muut toimintamallit työpajatyöskentelyn lisäksi tukisivat kehitysvammaisten osallisuuden lisäämistä päivätoiminnassa. Toinen jatkotutkimuksen aihe voisi olla päivätoiminnan rooli digituen antamisessa kehitysvammaisille ihmisille.

LÄHTEET JA TUOTETUT AINEISTOT

- AALTONEN, Seija 2018-01-24. Näkökulmia kehitysvammaisuuteen [Youtube-video]. [Viitattu 2018-03-04]. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=YuqhJCudP7Q&t=101s>
- AHLSTEN, Marika 2014. Tiivistelmä. Teoksessa: AHLSTEN, Marika (toim), LEINONEN, Elina, PALOKARI, Sirpa, PUHAKKA, Anneli ja RAJALAHTI, Aarne. Tiedän mitä tahdon! Kokemuksia henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilusta vammaispalveluissa. Kehitysvammaliiton ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiön julkaisu. [Viitattu 2018-04-29]. Saatavissa: <http://www.kvps.fi/images/tiedostot/Julkaisut-Raportit/tiedan-mita-tahdon-loppuraportti-2014.pdf>
- ARVIO, Maria ja AALTONEN, Seija 2011. Kehitysvammaisen potilaana. 1. painos. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
- ASPA 2018. Mikä Digi haltuun hanke? [Viitattu 2018-04-25]. Saatavissa: <https://www.aspa.fi/fi/mik%C3%A4-digi-haltuun-hanke>
- CLARK, Chris 2001. The Transformation of Day Care. Tome: CLARK, Chris (ed.). Adult Day Services and Social Inclusion. Better Days. Research highlights in social work 39. London: Jessica Kingsley Publishers.
- ERONEN, Minna 2013. Henkilökohtainen budjetointi kehitysvammaisten henkilöiden työ- ja päivätoiminnassa. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Sosionomi (YAMK). Sosiaaliala. Opinnäytetyö. Saatavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/62097/eronen_minna.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- ESKOLA, Juhani 2015. Terve-SOS seminaari 6.5.2015, tervetuloitovotus [youtube-video]. [Viitattu 2018-03-03]. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=lcg6UgNjxhI&feature=youtu.be>.
- GRÖNSTRAND, Eeva 2018. Digipalvelut eivät aukea kaikille. Ketju [digilehti] 1/2018. [Viitattu 2018-04-22]. Saatavissa: <http://ketju-lehti.fi/aiheet/tekniikka/digipalvelut-eivat-aukea-kaikille/>
- HATTON, Chris ja WATERS, John 2013. The Second Poet Survey of Personal Budget Holders and Carers 3013. Lancaster University, In Control & Think Local Act Personal.
- HEIKKINEN, Hannu L. T. ja JYRKÄMÄ, Jyrki 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa: HEIKKINEN, Hannu L. T., HUTTUNEN, Rauno ja MOILANEN, Pentti (toim.). Siinä tutkija missä tekijä. Juva : WSOY-kirjapainoyksikkö.
- HIRSJÄRVI, Sirkka, REMES, Pirkko ja SAJAVAARA, Paula 2002. Tutki ja kirjoita. 6.-8. painos. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- IHALAINEN, Jarmo ja KETTUNEN, Terttu 2016. Turvaverkko vai trampoliini sosiaaliturvan mahdollisuudet. 10. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- JUUSOLA, Markku 2018. Miljoona suomalaista tarvitsee tukea digitalisaatiossa. Ketju [digilehti] 1/2018. [Viitattu 2018-04-25]. Saatavissa: <http://ketju-lehti.fi/aiheet/ikaantyminen/miljoona-suomalaista-tarvitsee-tukea-digitalisaatiossa/>
- JUUTI, Pauli 2015. Johda henkilöstö asiakaskeskisyyteen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- KANANEN, Jorma 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja-sarja. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy-Juvenes Print.

- KASKI, Markus, MANNINEN, Anja ja PIHKO, Helena 2012. Kehitysvammaisuus. 5. uudistettu painos. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- KEHITYSVAMMALIITTO 2012. Työ- ja päivätoiminta syrjäyttää vammaisia nuoria. Tiedote 22.3.2012. [Viitattu 2018-04-26]. Saatavissa: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/tyo-ja-paivatoiminta-syrjayttaa-vammaisia-nuoria/>
- KEHITYSVAMMAISTEN TUKILIITTO 2017. Miltä sana "kehitysvammainen" tuntuu? Miten sanan voisi korvata? [youtube-video]. [Viitattu 2018-03-04]. Saatavissa: https://www.youtube.com/watch?v=-k_qOXOgVCU
- KEHITYSVAMMAISTEN TUKILIITTO 2018. Sosiaaliturvaopas 2018. [verkkojulkaisu]. [Viitattu 2018-04-21]. Saatavissa: https://storage.googleapis.com/tukiliitto-production/2018/01/sosiaaliturvaopas_2018.pdf
- KEHITYSVAMMAISTEN TUKILIITTO ja KVANK 2017. Yksi tekijöistä- osallisuutta ja työllistymistä edistävän toiminnan laatukriteerit. [Viitattu 2018-03-07]. Saatavissa: <http://www.kehitysvammaliitto.fi/wp-content/uploads/yksi-tekijoista-verkko.pdf>
- KIVINIEMI, Kari 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä projektina. Teoksessa: HEIKKINEN, Hannu L. T., HUTTUNEN, Rauno ja MOILANEN, Pentti (toim.). Siinä tutkija missä tekijä. Juva : WSOY-kirjapainoyksikkö.
- KIVISTÖ, Mari 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen: monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Väitöstutkimus. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. [Viitattu 2018-01-13]. Saatavissa: http://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61789/Kivist%c3%b6_Mari_ActaE150_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- KOIRANEN, Iikka, RÄSÄNEN, Pekka ja SJÖDERGÅRD, Caj 2016. Mitä digitalisaatio tarkoittaa kansalaisten näkökulmasta? Talous & Yhteiskunta [digilehti] 3/2016. [Viitattu 2018-04-25]. Saatavissa: <http://www.labour.fi/ty/tylehti/ty/ty32016/ty32016pdf/ty32016KoiranenRasanenSodergord.pdf>
- LAKI KEHITYSVAMMAISTEN ERITYISHUOLLOSTA. L 23.6.1977/519. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2017-12-28]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1977/19770519>
- LAKI SOSIAALI- JA TERVEYDENHUOLLON ASIAKASMAKSUISTA 3.8.1992/734. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2018-04-21]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920734>
- LAKI SUOMEN ITSENÄISYYDEN JUHLARAHASTOSTA. L. 24.8.1990/717. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2018-04-29]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900717>
- LAKI VAMMAISUUDEN PERUSTEELLA JÄRJESTETTÄVISTÄ PALVELUISTA JA TUKITOIMISTA. L. 3.4.1987/380. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2018-01-13]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>
- LEMPINEN, Raija 2007. Omat polut! Vammaisesta lapsesta täysivaltaiseksi aikuiseksi. Helsinki: Edita Prima Oy.
- LIINAMAA, Piia 2016. Vammaisten henkilöiden osallisuus ja sen monet tasot. "Saa olla osallinen arjessa". Jyväskylän yliopisto/Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos. Sosiaalityö. Pro gradu-tutkielma. [Viitattu 2018-01-08]. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/53180/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201703031575.pdf?sequence=1>

LINDLEY, Tom 2014. NHS Change Day: nurses driving the silent revolution. British journal of nursing 2014, vol.23 (4), 196. [E-artikkeli]. [Viitattu 2018-04-07]. Saatavissa:

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.savonia.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=f797ea11-c432-464a-8f4f-b4fe62c14891%40sessionmgr4010>

LUKKARINEN, Nina 2017. Henkilökohtainen budjetointi vammaispalveluissa. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Yhteiskuntatieteiden laitos. Sosiaalityö. Pro gradu-tutkielma. [Viitattu 2018-04-29]. Saatavissa: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20171267/urn_nbn_fi_uef-20171267.pdf

NURMI, Jari ja VUORENPÄÄ, Kari 2015. Osallisuuden jäljillä Jari Nurmi ja Kari Vuorenpää [youtube-video]. [Viitattu 2018-03-05]. Saatavilla: <https://www.youtube.com/watch?v=c7YT-2Yt73o>

OHRANKÄMMEN, Karoliina 2015. Osallistumisen ja asiakkuuden rajapinnoilla. Tutkielma asiakasläh-töisyyden ja palveluiden kehittämisen rationaalisista sosiaali- ja terveydenhuollossa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Yleinen valtio-oppi. Pro gradu-tutkielma. [Viitattu 2018-02-23]. Saatavissa:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/155374/Ohrankaemmen_YleinenValtiooppi.pdf?sequence=2

OHRANKÄMMEN, Karoliina 2017-03-20. Asiantuntija. [alustus]. Iisalmi: Olvi Oluthalli

PAPUNET.net 2018. Mitä Papunet on? [Viitattu 2018-04-27]. Saatavissa:

<http://papunet.net/yksikko/papunet-yksikk%C3%B6>

PERÄLÄ, Johanna 2017-03-30. Asiantuntija. [Powerpoint esitys.] Iisalmi: Olvi Oluthalli.

PERÄLÄ, Johanna 2017-06-08. Asiantuntija. [Powerpoint esitys.] Iisalmi: Olvi Oluthalli.

PIETIKÄINEN, Eija ja SEPPÄLÄ, Heikki 2003. Palveluohjaus asiakastyössä ja organisaatiossa. 3. painos. Kopio Niini Oy.

POHJOLA, Anneli 2010. Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa: LAITINEN, Merja ja POHJOLA, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda 2010.

RAIVIO, Helka ja KARJALAINEN, Jarno. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa: ERA, Taina (toim.) Osallisuus-oikeutta vai pakko? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. [Viitattu 2018-01-06]. Saatavissa:

http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1&isAllowed=y

RAJALAHTI, Aarne 2014. Kansainvälisiä kokemuksia ja tutkimuksia. Teoksessa: Tiedän mitä tahdon! Kokemuksia henkilökohtaisen budjetoinnin kokeilusta vammaispalveluissa. Kehitysvammaliiton ja Kehitysvammaisten Palvelusäätiön julkaisu. [Viitattu 2018-04-29]. Saatavissa:

<http://www.kvps.fi/images/tiedostot/Julkaisut-Raportit/tiedan-mita-tahdon-loppuraportti-2014.pdf>

ROUHIAINEN, Ville-Pekka ja VIINAMÄKI, Katri 2015. Osallisuuden portaat kehitysvammaisten työ- ja päivätoiminnassa. Satakunnan ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö (YAMK) kuntoutuksen koulutusohjelma. [Viitattu 2018-03-05]. Saatavissa:

<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/104096/Osallisuuden%20porta%20kehitysvammaisten%20tyo-%20ja%20paivatoiminnassa.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ROUSU, Sirkka 2018. Hallituksen 8.3.2018 esitys eduskunnalle laiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa- OTE koskien henkilökohtaista budjetointia. [Viitattu 2018-04-28].

Saatavissa: <http://henkilokohtainenbudjetointi.fi/wp-content/uploads/2018/03/Henkil%C3%B6kohtainen-budjetointi-8.3.2018-lakiehdotuksessa-OTE.pdf>

RYTKÖNEN, Heidi 2017-06-08. Vastaava ohjaaja. [Powepoint esitys.] Iisalmi: Olvi Oluthalli

SEPPÄLÄ, Heikki 2010. Hoivan ja asumisen välimaastossa. Pohdintoja kehitysvammaisuuden kaksista kasvoista. Teoksessa: TEITTINEN, Antti (toim.) Pois laitoksista. Vammaiset ja hoivan politiikka. Palmenia-sarja 68. Helsinki: Hakapaino.

SEPPÄLÄ, Heikki 2017. Erilaiset eväät. Kirja kehitysvammaisuudesta. Kouvola: PackageMedia Oy.

SITRA 2015. Mikä Change Day? [Viitattu 2018-03-03]. Saatavissa: <https://www.slideshare.net/SitraHyvinvointi/mik-change-day>

SITRA 2018 a. Change Day - mistä on kyse? [Viitattu 2018-02-09]. Saatavissa: <https://www.slideshare.net/SitraHyvinvointi/change-day-mista-on-kyse>

SITRA 2018 b. Perustietoa Sitrasta. [Viitattu 2018-04-29]. Saatavissa: <https://www.sitra.fi/aiheet/perustietoa-sitrasta/#mista-on-kyse>

SOSIAALIHULTOLAKI. L. 1301/2014. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2018-01-13]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>

STENVALL, Jari ja VIRTANEN, Petri 2012. Sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistaminen. Kehittämisen mallit, toimintatavat ja periaatteet. Tallinna: AS Pakett.

STM 2014. Sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevan lainsäädännön ja palvelujärjestelmän uudistamistarpeita arvioivan työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:32. [Viitattu 2018-04-13]. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70311/978-952-00-3524-2.pdf>

STM 2015. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2017:15. [Viitattu 2018-03-09]. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf

STM 17.5.2017. Luonnos laiksi vammaisuuden perusteella järjestettävistä erityispalveluista. [Viitattu 2018-03-05]. Saatavissa: <http://stm.fi/documents/1271139/4751905/Luonnos+laiksi+vammaisuuden+perusteella+j%C3%A4rjestett%C3%A4vist%C3%A4+erityispalveluista+17.5.2017+lp.pdf/1d577acb-5a54-476f-9da3-548f2e3ec4a4>

STM 2017. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2017:5. [Viitattu 2018-13-01]. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STM 2018. Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen. YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen kansallinen toimintaohjelma 2018-2019. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2/2018. [Viitattu 2018-04-07]. Saatavissa: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160666/STM_2_18_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STM 18/2018. Vammaispalvelujen järjestämisen lähtökohtana on erityispalvelujen tarve. STM tiedote. [Viitattu 2018-04-07]. Saatavissa: http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/vammaispalvelujen-jarjestamisen-lahtokohtana-on-erityispalvelujen-tarve

- STM 29/2018. Hallitus esittää valinnanvapautta sosiaali- ja terveystalouteen. STM tiedote. [Viitattu 2018-04-28]. Saatavissa: http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/hallitus-esittaa-valinnanvapautta-sosiaali-ja-terveyspalveluihin
- SUOMEN PERUSTUSLAKI. L 11.6.1999/731. Finlex. Lainsäädäntö. [Viitattu 2018-01-13]. Saatavissa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- TALOUSVALIOKUNTA 2017. Valiokunnan mietintö TaVM 13/2017 vp-K 3/2017 vp. [Viitattu 2018-04-29]. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/TaVM_13+2017.aspx
- TEITTINEN, Antti 2018-01-24. Näkökulmia kehitysvammaisuuteen [Youtube-video]. [Viitattu 2018-03-04]. Saatavissa: <https://www.youtube.com/watch?v=xko8Ixsym2Q>
- TEITTINEN, Antti ja VESALA, Hannu T. 2015. Vammaispalveluja tarvinneiden taloudellinen tilanne ja osallistuminen- ATH-tutkimuksen tuloksia. Teoksessa: MURTO, Jukka, PENTALA, Oona, HELAKORPI, Satu ja KAIKKONEN, Risto (toim.) Yksinäisyys ja osallistuminen, ATH-tutkimuksen tuloksia- Järjestökentän tutkimusohjelma. THL-Työpapereita 25/2015. [Viitattu 2018-04-22]. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/127100/URN_ISBN_978-952-302-547-9.pdf?sequence=1
- THL 2015. Vammaispalvelujen käsikirja. Itsenäisen elämän tuki. Päivätoiminta. [Viitattu 2018-03-09]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/paivatoiminta>
- THL 2016. Toimintakyky. ICF-luokitus. [Viitattu 2017-12-28]. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/icf-luokitus>
- THL 2017. Osallisuus. [Viitattu 2018-01-23]. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- THL työpaperi 33/2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Helsinki: Juvenes Print- Suomen Yliopistopaino Oy.
- TRUELAND, Jennifer 2014. Make the pledge. Nursing Standard 2014 28(26), 20–21. [E-artikkeli]. [Viitattu 2018-04-07]. Saatavissa: <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.savonia.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=dbacd906-1352-4942-b64a-6db25765eb48%40sessionmgr4007>
- TUIKKA, Anne-Marie, VESALA, Hannu T. ja TEITTINEN, Antti 2018. Digitaaliset kuulut- koskettavatko ne vammaisia ihmisiä Suomessa? Ketju [digilehti] 1/2018. [Viitattu 2018-04-22]. Saatavissa: <http://ketju-lehti.fi/aiheet/tutkimuksessa-tapahtuu/digitaaliset-kuulut-koskettavatko-ne-vammaisia-ihmisia-suomessa/>
- VALJAKKA, Sari 2017. Näkökulmia vammaisten ihmisten ja mielenterveyskuntoutujien tietotekniikan ja digipalvelujen käyttöön. Digitaalinen arki-selvitysprojekti. ASPA-selvityksiä 1/2017. [Viitattu 2018-04-26]. Saatavissa: <https://www.aspa.fi/sites/default/files/Digitaalinen%20arki%20selvitysprojektin%20loppuraportti%20%28ID%2043832%29.pdf>
- VERNERI.net. 2016. Vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhdistäminen. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. [Viitattu 2018-03-08]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/vammaispalvelulain-ja-kehitysvammalain-yhdistaminen>
- VERNERI.net 2017. Toimintakyvyn näkökulma. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. [Viitattu 2018-01-01]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/toimintakyvyn-nakokulma>

- VERNERI.net 2017. Ratifiointi Suomessa. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. [Viitattu 2018-01-13]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/ratifiointi-suomessa>
- VERNERI.net 2018. Arki ja palvelut. Päivätoiminta. [Viitattu 2018-04-07]. Saatavissa: <http://www.verneri.net/yleis/paivatoiminta>
- VERNERI.net 2018. Mitä kehitysvammaisuus on? Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. [Viitattu 2018-03-04]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/mita-kehitysvammaisuus-on>
- VERNERI.net 2018. Sosiaalinen näkökulma. Verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. [Viitattu 2018-03-05]. Saatavissa: <http://verneri.net/yleis/sosiaalinen-nakokulma>
- VUORENPÄÄ, Kari 2018-03-15. Työelämän asiantuntija. [esitys.] Kuopio: Aluehallintovirasto.
- VUORENSOLA, Laura 2017-02-16. Ylä-Savon Change Day uudella aikataululla [sähköpostiviesti].
- YLÄ-SAVON SOTE KUNTAYHTYMÄ 2018. Organisaatiokaavio. [Viitattu 2018-01-23]. Saatavissa: <http://www.ylasavonsote.fi/organisaatio-ja-johtoryhma>
- YLÄ-SAVON SOTE KUNTAYHTYMÄ 2018. Perussopimus. [Viitattu 2018-01-23]. Saatavissa: <http://www.ylasavonsote.fi/documents/10192/15820/Perussopimus+1.1.2018.pdf/dbbc5b3f-21f3-41b0-a991-4b3c34596cf8>
- YLÄ-SAVON SOTE KUNTAYHTYMÄ 2018. Päiväaikainen toiminta. [Viitattu 2018-01-23]. Saatavissa: <http://www.ylasavonsote.fi/paivaaikainen-toiminta>
- WHO 2016. ICD-10 Version 2016. Mental retardation (F70-F79). [Viitattu 2018-03-04]. Saatavissa: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2016/en#/F70-F79>

LIITE 1: TUTKIMUSLUPA

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä	Viranhaltijapäätös
	12.10.2017 45 § / 2017
48/13.00/2017	
Tutkimuslupa/Elina Puustinen	
Selostus asiasta	Valmistelija ja yhteystiedot: sosiaalityön päällikkö Ritva Pääkkönen, puh. 040 594 9012
	Kehitysvammayksiköiden esimies Elina Puustinen suorittaa sosiaali- ja terveydenhuollon johtaminen ja kehittäminen (YAMK) tutkintoa. Hän hakee tutkimuslupaa päättötyön tekemistä varten. Tutkimuksen aiheena on kehitysvammaisten päivätoiminnan asiakaslähtöinen sisällön kehittäminen Päiväkeskus Poijussa.
	Tutkimus toteutetaan toiminnallisena tutkimuksena, joka kuvaa prosessia päiväkeskuksen osallistumisesta <u>SITRA:n</u> rahoittamaan <u>Change Day -työpajaan</u> . Työpaja osallistaa asiakkaat kehittämisprosessiin. Elina Puustinen on mukana työpajoissa sekä ohjaa ja tukee päiväkeskuksen työyhteisöä päivätoiminnan kehittämisessä.
	Valmistelijan päätösehdotus: Puollan tutkimusluvan myöntämistä.
Päätös	Myönnän Elina Puustiselle tutkimusluvan Päiväkeskus Poijun päivätoiminnan asiakaslähtöisen sisällön kehittämiseen valmistelijan päätösehdotuksen mukaisesti.
Päätöksen perustelu	Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää kuntayhtymän vammaispalvelujen päivätoiminnan kehittämisessä.
Peruste	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän hallintosääntö § 53
Otto-oikeus	Yhtymähallitus
<u>Nähtävilläolo</u>	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä, Kirjaamo 18.10.2017
Muutoksenhaku ja toimitelin	Oikaisuvaatimus, Yhtymähallitus
	Seija Kärkkäinen Hyvinvointijohtaja

Digitalisaatio toi voiton Poijulle

EDELLÄKÄVIJÄT

Päiväkeskus Poijussa otettiin viime keväänä tietokoneiden käyttäminen osaksi asiakkaiden arkea. Se toi tuplavoiton Change Day -muutosliikkeen kilpailussa.

TIINA KIVENSALMI

DIGITALISAATIO otettiin osaksi arkea Päiväkeskus Poijussa viime keväänä. Se kannatti, sillä Poiju palkittiin Sitran myöntämällä Change Day -muutosliikkepalkinnolla. Poijulaiset pölyivät vielä mihin 3000 euron palkintorahat käytetään.

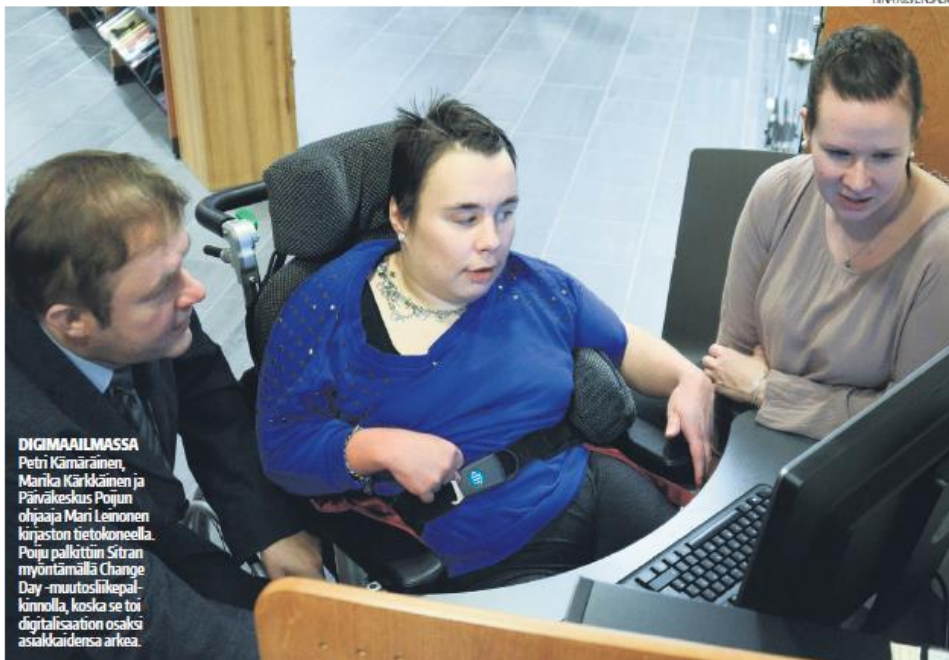
Kuitenkin mainetta ja kunniaa tärkeämpää on se, miten henkilökohdittaiset atk-tuokiot ovat vaikuttaneet vaikeasti toimintarajoitteisten aikuisten ja lasten arkeen.

Internetin ihmeellinen maailma on lähempänä **Marika Kärkkäisen** arkea kuin koskaan aiemmin. Kärkkäinen käyttää tietokonetta avustajan kanssa. Avustaja klikkailee hiirellä ja kirjoittaa Kärkkäisen ohjeiden mukaan.

– Kuuntelen tietokoneelta musiikkia, **Tony Montanaa** ja semmoisia. Ruokaohjeitakin etsin ja jumppaohjeita käsiin jäykkyyteen. Poijun myötä olen oppinut tosi paljon tietokoneista. Joululahjaksi saan oman tablettitietokoneen, Kärkkäinen iloitsi.

Petri Kämäräinen on käyttänyt tietokoneita jo parikymmentä vuotta. Hänellä on myös oma tietokone.

– Voitto tuntui niin hyvältä, että aluksi mietin onko tämä edes totta. Atk-tuokioissa olen oppinut uusia juttuja ja tietokoneen käyttö on sujuvampaa, Kämäräinen kertoi kulttuuritalossa järjestetyssä voittojuhlassa viime viikon perjantaina.

DIGIMAAILMASSA Petri Kämäräinen, Marika Kärkkäinen ja Päiväkeskus Poijun ohjaaja Mari Leinonen kirjaston tietokoneella. Poiju palkittiin Sitran myöntämällä Change Day -muutosliikkepalkinnolla, koska se toi digitalisaation osaksi asiakkaidensa arkea.

POIJUN vastaava ohjaaja **Heidi Rytönen** sekä ohjaajat **Mari Leinonen** ja **Riina Ruotsalainen** lähtivät viime keväänä kehittämään digitalisaatiota osaksi päiväkeskuksen arkea. Lopputuloksena syntyi säännöllisesti pidettävät atk-tuokiot ja selkokielinen atk-ajokortti.

– Osa asiakkaistamme ei ollut koskaan käyttänyt tietokonetta. Nyt moni kuuntelee musiikkia, pelaa, kirjoittaa, lukee uutisia ja hakee tietoa internetistä, kertoi Rytönen.

Poiju nappasi tuplavoiton, sillä se voitti Sitran arvioinnissa sekä työyhteisöjen äänestyksessä.

– Poijussa on tehty työtä suurella sydämellä. He ovat voittajia, koska toiminta on tavoitteellista, mitattavaa ja ennen kaikkea halua oppia digitalisaatiosta lähti asi-

Asiantuntija **Johanna Perälä** (vas.) Sitrasta onnittelemassa Poijun asiakasta Päivi Siposta ja vastaavaa ohjaajaa **Heidi Rytöstä**.

akkaista. Digitalisaatio on niin iso juttu, jonka pitäisi olla mahdollista kaikille, kertoivat asiantuntijat **Henna Hiilamo**, **Johanna Perälä** sekä vanhempi neuvonantaja **Harri Männistö** Sitrasta.

POIJU on osa Ylä-Savon SOTE-kuntayhtymän kehitysvammaisten päivätoimintaa. Tulevaisuudessa oppia digitalisaatiosta vietään muihinkin yksiköihin.

– Poijussa kuunnellaan asiakasta,

sillä he toivoivat, että tietotekniikka tulisi osaksi arkea. Tämä toiminta on tuonut elämänsisältöä monelle, kertoi kehitysvammayksiköiden esimies **Elina Puustinen**.

Puustinen tekee sosiaali- ja terveydenhuollon johtamisen tutkimustensa loppuyön siitä mitä Poijussa tapahtuu.

Poijun tekemällä työllä on paljon laajempikin merkitys, sillä nyky-yhteiskuntaan sopeutuminen vaatii digitalisaation hallitsemista.

– Kuinka monelle se on aivan uusia asioita? Poijussa tämä on kuitenkin jo tehty. Tulevaisuudessa lähemme viemään Poijun mallia muihin yksiköihimme. Poijun työntekijöille ja asiakkaille sata pistettä, he ovat niin innostuneita mukana tässä. Toivomme, että myös läheiset lähtevät innolla mukaan, kannusti Puustinen.

TIINA KIVENSALMI